

**BSV
BÜLTEN
2014**

84

Türk
Sineması
Araştırmaları

TÜRK SINEMASI
HAFIZASINA KAVUSUYOR

BİLİM VE SANAT VAKFI

BÜLTEN

Ocak-Nisan 2014
Yıl 26 Sayı 84

Yayın Kurulu

Ali Pulcu, Faruk Deniz,
Mustafa Demiray, Betül Özel Çiçek,
Z. Tuba Kor, Metin Demir,
F. Samime Inceoğlu, Serhat Arslaner

Tasarım: Erkan Söğüt
Mizanpaj: Nisanur Karakuş
Nurgül Orhan

Baskı

Şenyıldız Matbaacılık

Gümüşsuyu Cad. No. 3, Kat: 2

Topkapı-İstanbul

Sertifika No. 11964

Tel: [212] 483 47 91

Baskı Tarihi Kasım 2014

Vefa Cad. No. 41

34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

bsv@bisav.org.tr

twitter.com/BSV_BilimSanat

facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
Yayınlanan yazıların sorumluluğu
yazarna aittir.

BSV Bülten'in, Bilim ve Sanat Vakfı'nın Ocak-Nisan 2014'te düzenlediği faaliyetleri kapsayan 84. sayısı ile karşınızdayız.

2014 Bahar Seminerlerini geride bıraktığımız bu dönemde öne çıkan başlıklar şunlar: Küresel Araştırmalar Merkezi (KAM) "2014'e Gिरerken Türkiye Ekonomisi: İktisadi ve Siyasi Şoklarla İmtihan"; Sanat Araştırmaları Merkezi (SAM) "Bülent Oran:Yeşilçam'ın Senaryo Fabrikası" ve "Senarist ve Düşünür Ayşe Şasa"; Türkiye Araştırmaları Merkezi (TAM) "Modernleşme Dönemi Osmanlısında Ulema Aileleri ve Elitleşme" başlıklı panelleri düzenledi.

Bu programlar haricinde Yuvarlak Masa Toplantıları devam etti. Yuvarlak Masa Toplantıları ile KAM, SAM ve TAM'ın düzenlediği panellere dair ayrıntıları ilgili merkezlere ayrılan sayfalarda bulabilirsiniz.

Türk Sineması Araştırmaları (TSA) projesi kapsamında Türk Sineması ile ilgili tespit, temin ve tasnif çalışmalarında www.tsa.org.tr adresi üzerinden test yayını aşamasına gelindi. Bu vesileyle proje koordinatörü Murat Pay, koordinatör yardımcıları Barış Saydam ve Betül Demirel'in sürece ve projenin bugün geldiği noktaya dair Celil Civan ve Aybala H. Yüksel'le yaptıkları röportaja Havadis sayfalarından sonra yer verdik.

Yayınlarımız arasında yer alan *Notlar*'ın 28. sayısı *Sanat ve Felsefe İlişkisinde Güzel'in Güncelliği* başlığıyla SAM tarafından yayınlandı. Hayal Perdesi de bu dönemde 38 ve 39. sayılarının yayımladı.

Turgay Şafak'ın hazırladığı Mola sayfalarımızda Hafız'ın Hicabi Kırlangıç tarafından çevrilen üç gazeli yer almaktadır.

7 Mart tarihinde başlayacak ve altı hafta sürecek 2014 Bahar Seminerlerinin faydalı olması ve verimli geçmesi dileğiyle...

Hayırda kalın!

Bülten'den

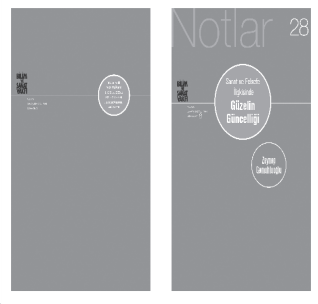
İÇİNDEKİLER

BSV HAVADİS	2
RÖPORTAJ Tsa Ekibi İle Röportaj	8
KAM Küresel Araştırmalar Merkezi	14
MOLA Hafız	33
MAM Medeniyet Araştırmaları Merkezi	34
MOLA Hafız	59
SAM Sanat Araştırmaları Merkezi	60
MOLA Hafız	76
TAM Türkiye Araştırmaları Merkezi	77

SAM Panel: Senarist ve Düşünür Ayşe Şasa

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi, Türk Sineması Araştırmaları projesi kapsamında 19 Nisan 2014 tarihinde “Senarist ve Düşünür Ayşe Şasa” başlıklı bir panel düzenledi. Moderatörlüğünü Barış Saydam’ın yaptığı panelde Murat Pay, Celil Civan ve Meltem İşler Sevindi konuşmacı olarak yer aldı. Panel, Bilim ve Sanat Vakfı Zeyrek Salonu’nda gerçekleştirildi.

Notlar 28 çıktı

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi’nin 2004 yılından bu yana düzenlediği Kırkambar Sohbet programı kapsamında 2011 yılının Mart ayında Dr. Zeynep Gemuhluoğlu’dan dinlediklerimiz *Notlar 28* olarak Nisan ayında yayımlandı. *Notlar 28*, Sanat ve Felsefe İlişkisinde Güzel’in Güncelliği başlığını taşıyor.

Osmanlıca Seminerleri 22. döneminde...

BSV-TAM Osmanlıca Seminerleri, Osmanlı Türkçesi’ne Giriş ve Paleografya ile İhtisas seminerleri başlıkları altında iki kademeli olarak devam ediyor. İlk kademe seminerlerinin 22. dönemi 1 Mart’ta yapılan seviye tespit sınavının ardından 10 Mart’ta başladı. 9 sınıf olarak devam eden seminerler 12 hafta sürecek ve 30 Mayıs 2014’te tamamlanacaktır. 23. ve 24. dönem Osmanlıca seminerleri programı Eylül ayında açıklanacaktır. Ücretsiz olarak verilen ve tüm ilgililere açık olan bu seminerlerle ilgili detaylı bilgiye web sitemizden ulaşabilirsiniz.

Sözlü Tarih Çalışmaları devam ediyor

Sesli, görsel ve yazılı bir sözlü tarih arşivi kütüphanesi oluşturmak amacıyla düzenlediğimiz sözlü tarih çalışmalarımıza kaldığımız yerden devam ediyoruz. Sözlü tarih çalışmasında şu ana kadar önemli ilim ve kültür adamlarımız ve Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden güngörmüş, pek çok olaya şahitlik etmiş insanların hatıratlarını sesli veya görüntülü kayıtlarla arşivledik. Sözlü tarih çalışmalarımıza katkıda bulunmak isteyenlerin www.bisav.org.tr web sayfamız üzerinde yer alan sözlü tarih başvuru formunu doldurmaları gerekiyor. Ayrıca, sorularınız veya önerileriniz için sozlutarih@bisav.org.tr adresine yazabilir, elinizde mevcut kayıtları bizimle paylaşabilirsiniz.

2014 Bahar Seminerleri gerçekleştirildi

Bilim ve Sanat Vakfı'nın düzenlediği 49. Dönem seminerleri 7 Mart-12 Nisan tarihleri arasında gerçekleştirildi. Birçok farklı disiplinde seminerlerin yer aldığı program vakfın Vefa'daki merkezinde 6 hafta sürdü. Her dönem olduğu gibi bu dönem de katılımın yoğun olduğu seminerler ücretsiz olarak gerçekleştirildi.

Hayal Perdesi Sinema Topluluğu Atölyesi başladı

Tarih çalışmalarında kullanım alanı giderek yaygınlaşan, buna mukabil gerek barındırdığı imkanları ve problemleri gerekse metodolojik boyutu yeterince tartışılmayan "sözlü tarih"i bilimsel bir yöntem ve alt disiplin olarak ele almak amacıyla düzenlenen bu program dizisinin 08 Ocak'taki ikinci oturumunda Arzu Öztürkmen ile "Meşruiyet ve Güvenirlik Sınırında Yöntem ve Yaklaşım Olarak Sözlü Tarih" ve 10 Mart'taki "Türkiye'de Akademi Dışı Sözlü Tarih: Üç Proje Üç Deneyim" başlıklı üçüncü oturumun da ise Esra Danacıoğlu ile Tarih Vakfı'nın, "Tarih Grupları", "Tarihe Bin Canlı t>Tanık (TBCT)" ve "Antalya Kent Müzesi" projeleri bağlamında Türkiye ve dünyada sözlü tarihin akademi dışındaki yer/potansiyelleri tartışıldı.

Hayal Perdesi 2012 Yıllığı çıktı

Ocak 2014'te, 2012 yılı boyunca Hayal Perdesi Sinema Dergisi'nde ve web sitesinde yayınlanan özellikle Türk sinemasıyla irtibatlı araştırmalar, makaleler, eleştiri ve söyleşiler toplanarak bir araya getirildi. Güncel sinema kadar Türk sinemasının geçmişiyle ilgili çalışmaların da dikkat çektiği yıllıkta ayrıca uzun metraj dışında kısa filmler ve belgeseller üzerine yazılar da yer aldı.

Sözlü Tarih Konuşmaları toplantı dizisine devam edildi.

Akademik çalışma ve araştırmalarda kullanım alanı giderek yaygınlaşan, buna mukabil gerek barındırdığı imkanları ve problemleri gerekse metodolojik boyutu yeterince tartışılmayan "sözlü tarih"i bilimsel bir yöntem ve alt disiplin olarak ele almak amacıyla düzenlenen bu program dizisinin 08 Ocak'taki ikinci oturumunda Arzu Öztürkmen ile "Meşruiyet ve Güvenirlik Sınırında Yöntem ve Yaklaşım Olarak Sözlü Tarih" ve 10 Mart'taki "Türkiye'de Akademi Dışı Sözlü Tarih: Üç Proje Üç Deneyim" başlıklı üçüncü oturumun da ise Esra Danacıoğlu ile Tarih Vakfı'nın, "tarih grupları", "tarihe bin canlı tanık (TBCT)" ve "Antalya Kent Müzesi" projeleri bağlamında Türkiye ve dünyada sözlü tarihin akademi dışındaki yer/potansiyelleri tartışıldı.

Hayal Perdesi Sinema Dergisi'nin 38. ve 39. sayıları çıktı

Hayal Perdesi Sinema Dergisi Ocak-Şubat 2014 tarihli 38. ve Mart-Nisan 2014 tarihli 39. sayısıyla www.hayalperdesi.net adresinde yayında. Hayal Perdesi'nin 38. sayısında 2013 yılının Türk Sineması değerlendirilmesi yapıldı. 39. sayısında ise usta Japon animeci Hayao Miyazaki'nin sinemaya veda filmi Rüzgar Yükseliyor tartışmaya açıldı.

Modernleşme Dönemi Osmanlısında Ulema Aileleri ve Elitleşme Paneli düzenlendi

Türkiye Araştırmaları Merkezi, 22 Şubat 2014 tarihinde oturum başkanlığını Mehmet İpşirli'nin üstlendiği Modernleşme Dönemi Osmanlı Ulema Aileleri ve Elitleşme başlıklı bir panel düzenledi. Büyük ulema ailelerinin ortaya çıkışının, ilişki ağlarının ve fonksiyonlarının tartışıldığı bu panelde Arzu Güldöşüren "İkinci Mahmut Dönemi İstanbul Müderrisleri: Sosyal Kökenleri ve Aile Bağları"nı, Zeynep Altuntaş "Sultan Abdülmecid Dönemi İstanbul Müderrisleri: Meslekte Yükselme ve İstihdam Alanları"nı ve Selim Argun "Elit Çatışma Teorileri Perspektifinden Ulema, Vakıf ve Merkezi Yönetim İlişkileri (1789-1839)"ni mercek altına aldılar.

Osmanlıca İhtisas Seminerleri devam ediyor

Osmanlıca İhtisas seminerlerinde 26 Ekim-9 Kasım 2013 tarihleri arasında Nevzat Kaya ile yazma eserler, 16 Kasım-7 Aralık 2013 tarihleri arasında Sadi Kucur ile nümismatik, 12 ve 19 Aralık 2013'te Abdülkadir Özcan ile tenkitli metin neşri, 17 Ocak - 7 Şubat 2014 tarihleri arasında Ahmet Zeki İzgöer ile Osmanlı arşivleri, 14 Mart-4 Nisan 2014 tarihleri arasında Hatice Aynur ile Osmanlı Epigrafisi: Kitabeler ve 11 Nisan-2 Mayıs tarihleri arasında Sadi Kucur ile Osmanlı Epigrafisi: Mezar Taşları seminerleri yapıldı. Bu seminerler, Mayıs ayında Muhittin Serin başkanlığında hüsn-i hat: tarihi, usulü ve Haziran ayında metin tahlili üzerine düzenlenecek seminerlerle devam edecektir. Tüm ilgililere açık ve ücretsiz olan bu seminerlere katılmak için web sitemizden ilanlarımızı takip edebilir ve kayıt olabilirsiniz.

Türk Sineması Araştırmaları Veritabanı hazırlıklarına devam ediyor

Bilim ve Sanat Vakfı tarafından, İstanbul Kalkınma Ajansı desteği, İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı ile yürütülen Türk Sineması Araştırmaları (TSA) projesi kapsamında Türk Sineması ile ilgili tespit, temin ve tasnif çalışmaları hız kesmeden devam ediyor. Birincil kaynaklardan Türk Sineması'nın izlerini süren ekip; resmi ve özel arşiv taramaları, erişilebilen yazılı ve görsel dokümanlarda yaptıkları detaylı künye çalışmaları, özgün sinopsis ve biyografi yazımları ile doğru ve özgün bir içerik sunmaya hazırlanıyor. 1 Haziran 2014'te, TSA projesi sonucunda Türk Sineması ile ilgili güncel haberler, vizyondaki Türk filmleri, gişe hasılatları gibi bilgilerin sunulduğu TSA internet sitesi yayına başlarken bu platform üzerinden Türk sinemasına dair kapsamlı bir içerikle TSA veritabanı erişime açılacak. Bunlara paralel olarak proje kapsamında temin edilen materyaller BİSAV Kütüphanesi bünyesinde kurulacak TSA arşiv biriminde ilgililerin istifadesine sunulacak. www.tsa.org.tr

SAM Panel: Bülent Oran: Yeşilçam'ın Senaryo Fabrikası

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi, Türk Sineması Araştırmaları projesi kapsamında 25 Ocak 2014 tarihinde "Bülent Oran: Yeşilçam'ın Senaryo Fabrikası" başlıklı bir panel düzenledi.

Yeşilçam'ın unutulmaz senaristlerinden Bülent Oran'ın ölümünün onuncu yılı anısına düzenlenen, moderatörlüğünü Ali Pulcu'nun yaptığı panelde sinema yazarı İhsan Kabil, yönetmenler Mehmet Güleriyüz ve Mehmet Eryılmaz konuşmacı olarak yer aldı. Öncesinde belgesel gösterimine yer verilen panel, Bilim ve Sanat Vakfı Zeyrek Salonu'nda gerçekleştirildi.

KAM ekonomi değerlendirme panellerinin üçüncüsünü gerçekleştirdi

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin ilkinin 2011 yılı sonunda gerçekleştirdiği Türk ekonomisi değerlendirme panellerinin üçüncüsü 28 Ocak'ta yapıldı. Siyasi şoklarla geçen 2013 yılının ardından ekonominin geldiği nokta, 2014'ten beklentiler ve atılması gereken adımlar tartışıldı. Büyük ilgi gören panelin konuşmacıları Odea Bank'tan Serkan Özcan, Yapı Kredi Bankası'ndan Doç. Dr. Cevdet Akçay ve İstanbul Ticaret Üniversitesi'nden Prof. Dr. Murat Yülek oldu.

Küresel Araştırmalar Merkezi • PANEL •

2014'e Gिरerken Türkiye Ekonomisi: İktisadi ve Siyasi Şoklarla İmtihan

28 Ocak 2014 Cumartesi 18:30-20:30 Vefa Salonu

Oturum Başkanı

Lokman Gündüz

Doç. Dr., T.C. Merkez Bankası Meclis Üyesi

Konuşmacılar

Serkan Özcan

Odea Bank Ekonomik Araştırmalar ve Stratejik Planlamada

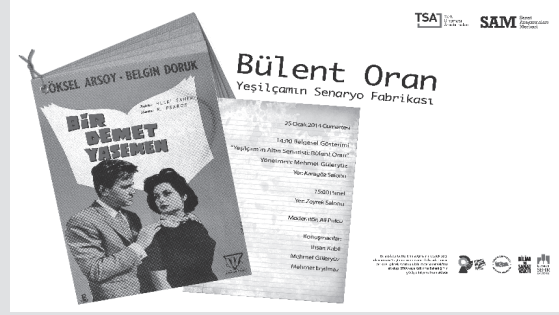
Cevdet Akçay

Doç. Dr., Yapı Kredi Bankası Başekonomisti

Murat Yülek

Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Öğretim Üyesi

Sanat Araştırmalar Merkezi • PANEL •

Bülent Oran: Yeşilçam'ın Senaryo Fabrikası

25 Ocak 2014 Cumartesi 15.00 Zeyrek Salonu

Moderatör

Ali Pulcu

Konuşmacılar

İhsan Kabil

Sinema Yazarı

Mehmet Güleriyüz
Yönetmen

Mehmet Eryılmaz
Yönetmen

Sanat Araştırmalar Merkezi • PANEL •

Senarist ve Düşünür Ayşe Şasa

19 Nisan 2014 Cumartesi 15.00 Zeyrek Salonu

Moderatör

Barış Saydam

Konuşmacılar

Murat Pay

Sinema Tarihine Düşülen Bir Not: Yeşilçam Günlüğü

Celil Civan

Ayşe Şasa ve Kemal Tahir: Bir Karşılaşma

Meltem İşler Sevindi

Ayşe Şasa'yı Senaryolarından Okumak

Türkiye Araştırmalar Merkezi • PANEL •

Modernleşme Dönemi
Osmanlısında Ulema Aileleri ve
Elitleşme

22 Şubat 2014 Cumartesi 16:00 Zeyrek Zalonu

Oturum Başkanı

Mehmet İpşirli

Konuşmacılar

Arzu Güldöşüren

II. Mahmud Dönemi İstanbul Müderrisleri: Sosyal Kökenleri ve Aile Bağları

Zeynep Altuntaş

Sultan Abdülmecid Dönemi İstanbul Müderrisleri: Meslekte Yükselme ve İstihdam Alanları

Selim Argun

Elit Çatışma Teorileri Perspektifinden Ulema, Vakıf ve Merkezi Yönetim İlişkileri (1789-1839)

“Pek Çok Belge Türk Sinema Tarihini Değiştirecek Nitelikte”

Söyleşi: Celil Civan-Aybala H. Yüksel

Bilim ve Sanat Vakfı bünyesinde bir süredir çalışmalarına devam eden Türk Sineması Araştırmaları (TSA) projesi kapsamında Osmanlı'dan başlayarak Türk sinemasına dair yazılı, görsel ve işitsel materyaller araştırılıyor. Türk sinemasının tüm çalışmaları sistematik bir şekilde ele alınarak tespit, temin ve tasnif çalışması yürütülüyor. İlk basamağını tamamlayan proje neticesinde Türk sinemasının en kapsamlı veritabanı ve arşivi ,Haziran ayında test sunumuna başlayacak olan www.tsa.org.tr adresinden araştırmacıların hizmetine sunulacak. araştırmacıların hizmetine sunulacak. Yakın bir zamanda da yine aynı çalışma kapsamında BİSAV Kütüphanesi'nde TSA Arşivi hizmete açılacak. Proje koordinatörü Murat Pay (M. P.), koordinatör yardımcıları Barış Saydam (B. S.) ve Betül Demirel'den (B. D.) TSA'nın nasıl bir ihtiyaç ve motivasyon ile ortaya çıktığını ve katettiği mesafeyi dinledik.

— Proje fikri nasıl ortaya çıktı?

Murat Pay: Bilim ve Sanat Vakfı'nda sinemayla ilgili çalışmalara aşağı yukarı 20 yıldır devam ediyoruz. Hem yayın hem dergi hem de atölyeler ve okuma grupları bazında... Bu çalışmaların sürecinde şöyle bir kanaat oluştu: Türk sineması hâlâ olması gerektiği konumda değil. Özgün film pek yapılmıyor. Filmler Amerikan veya Avrupa sinemasının dillerini ve formlarını takip ediyor veya Yeşilçam'ın çok kötü kopyalarını icra ediyor. O zaman bir problem var. Bu problemin üzerine nasıl gidebiliriz diye düşündük. Hafızamızla yüzleşmek; ama burada bu topraklarda, bu topraklarla hemhâl olarak yüzleşmek kanaati belirdi. Derken başlangıcından günümüze dek Türk sinemasına dair tüm yazılı, görsel ve işitsel materyalleri mümkün olduğunca tespit, temin, tasnif etme ve sağlıklı bir şekilde bir araya getirme, araştırmacıların hizmetine sunma hedefiyle Türk Sineması Araştırmaları (TSA) adlı dijital bir arşiv veritabanı projesini hazırlamaya başladık.

— Betül sana süreci soralım: Ne zaman başladı, nasıl başladı resmî olarak?

Betül Demir: 2010 yılında fikren başlandı. “Nasıl yol alabiliriz, nereden başlayabiliriz, hangi kalemlere el atabiliriz?” soruları ekseninde bir ön hazırlık evresi oldu. Bu süreç zarfında Kültür Bakanlığı'na, Sinema Genel Müdürlüğü'ne başvurduk fakat mevzuat gereği onların bir araştırma projesine destek verme durumları yok. 2012 yılına gelince İstanbul Kalkınma Ajansı'nın yaratıcı endüstrilerin geliştirilmesine dönük bir mali destek programı açtığını duyduk. Şubat ayı gibi başvurduk, Eylül ayı gibi proje başladı. Aslında o noktadan sonra tam manasıyla başladı diyebiliriz.

— **Projenin tam olarak neye karşılık geldiği ile ilgili Barış sana iki soru soralım: Böyle bir proje nasıl bir ihtiyacı karşılıyor ve projede bu ihtiyacı karşılayacak ne gibi hamleler var?**

Barış Saydam: Türk sinemasıyla ilgili en büyük sorun aslında kaynak sıkıntısı. Bu alanda çalışacak insanların elinde kaynak yok veya kaynaklara ulaşabilecekleri alanlar çok sınırlı. Üç-dört kişisel arşivde toplanıyor kaynaklar. Projenin öncelikli amaçlarından biri bu kaynakları herkese açabilmek; bu sayede de Türk sinemasıyla ilgili araştırma yapabilmesine ve bu alanların derinleştirilmesine olanak sağlamaktır. Buradan hareketle öncelikle filmleri temin etmeye çalıştık. Bu süreçte piyasada erişilebilen orijinal formatlı filmlerin yanında sadece TV kayıtlarına ulaşabildiklerimiz de oldu. Bunun dışında Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Osmanlı Bankası Arşivi, TBMM Arşivi'nden tespit edilen sinema konulu belgeleri alarak TSA arşivine kattık. Kütüphanelerden, koleksiyonerlerden ve konuyla ilgili kişilerden dergi, afiş, lobi, kartpostal, mektup gibi TSA kapsamında değerlendirilebilecek çeşitli yazılı ve görsel materyalleri de temin ettik, dijital ortama aktardık. Bu bilgi ve belgeleri kısmen internet üzerinden erişime açılacak TSA arşiv veritabanına işledik. Ancak TSA tabii ki sadece veritabanı değil, aynı zamanda Türk sinemasıyla ilgili hem fiziki hem de dijital geniş malzemesi olan bir kütüphane konumunda şu an.

— **Evet öyle bir algı da var. Sanki IMDB gibi bir şey olacak ve insanlar bilgileri paylaşacak gibi... Ama akademik bir yönü de var işin.**

M.P.: Evet çok doğru bir nokta burası, konuşulması gereken bir nokta. Çünkü projenin en nitelikli taraflarından birisi akademik bir pozisyonda olması. Biz bütün belgeleri, bilgileri, künyeleri doğrulanabilir şekilde birkaç defa kontrol ediyoruz. Bu kontrol ettiğimiz belgeleri, bilgileri diğer belge ve bilgilerle ilişkilendiriyoruz. Yani veritabanında bir film veya kişiyle ilgili temel bilgiler ve görsel materyallere ek olarak TSA arşivinde mevcut olan, veritabanında detaylı künye bilgileri verilen ilgili kitap, tez, makale, röportaj ve belgelerin tamamı listelenecek.

— **Filmlere dair girilen bilgileri nasıl oluşturuyorsunuz peki?**

B.D.: TSA'nın en temel çalışması filmler üzerine dönüyor. Filmleri seyrediyor, sinopsislerini yazıyor; konu, karakter, mekan ve araçlar üzerinden etiketleme çalışması yapıyoruz. Film jeneriklerini ve afişleri birincil kaynak olarak kabul edip filmlerin künyelerini çıkarıyoruz. Mevcut kaynaklarla karşılaştırıyoruz. Yani üçayaklı bir film künyesi oluşturuyoruz. Filmin jeneriğine, afişine, bir de yazılı kaynaklara bakarak... Hatta bazen yapım şirketlerine telefon açarak, yönetmenleriyle konuşarak, sinema tarihçilerine danışarak bir filmin en doğru künyesini oluşturmaya çalışıyoruz.

— **Bu, bugüne kadar yapılmış bir şey değil herhalde.**

B.D.: Kısmen yapılmıştır ama bu kadar sistemli ve bütüncül bir şekilde, böyle bir ekiple yapıldığını sanmıyorum.

— **Bir de süreli yayınlar var, üzerinde çalıştığınızı... Hangi süreli yayınları, ne şekilde ele aldınız?**

B.D.: İlk etapta TSA veritabanında çeşitli kütüphanelerden temin edilen Osmanlı Türkçesiyle yayınlanan *Temaşa*, *Sinema Mecmuası*, *Ferah*, *Artistik Cine* ve *Sinema Postası* gibi dergilerin temel künye bilgilerini, TSA arşivinde mevcut olan sayılarına dair detaylı künyeleri ve Türk sineması ile ilgili latinize edilmiş haber, makale ve yorum gibi içerikleri veritabanından paylaşacağız. Yine proje kapsamında Taksim Atatürk Kitaplığı işbirliğiyle *Sinema ve Tiyatro*, *Sinema*

Objektifi, Film Dünyası, Senaryo, Sinema 60, Çağdaş Sinema, Mutlak Fikir Estetiği ve Sinema gibi çok sayıda doğrudan sinema konulu dergiyi dijitalize ettik. Bunlar Haziran ayında temel künyeleri ve sayı bilgileriyle veritabanında paylaşılacak. Ayrıca yine son dönem sinema dergilerinin de kısmen içerik taramalarını yaptık, Türk sineması ile ilgili söyleşi ve makale gibi içeriklerini tespit ettik, dijital ortama aktardık ve künyelerini oluşturduk, ilgili filmler, kişiler ve konular üzerinden etiketleme yaptık. Haziran’da yayına çıktıktan sonra da arşivimize kattığımız tüm süreli yayınlardaki Türk sineması ile ilgili içerikleri tarama, künyelerini veritabanına işleme ve filmler ve kişilerle ilişkilendirme çalışmalarına devam edeceğiz.

— **Bu süreli yayınlardan birebir istifade etmek nasıl mümkün olacak? Bir üyelik sistemi mi olacak yoksa bu malzemeler herkese açık mı olacak?**

B.S.: Tabii. Veritabanından künye bilgileri paylaşılacak, dokümanın kendisi indirilebilir formatta internette olmayacak. Fakat kütüphaneye gelenler bir üyelik mekanizması üzerinden bunlara ulaşabilecekler. Bunun dışında ileriye dönük süreçte telif sorunu olmayan makaleler web üzerinden paylaşılacak. Mesela Osmanlı dönemi süreli yayınlarda yer alan sinema ile ilgili metinler orijinal hali ve transkripsiyonları ile birlikte paylaşılacak. Yine Burçak Evren’in, Giovanni Scognamillo’nun, Yalçın Yelence’nin yazıları kendileri izin verdiği için PDF olarak indirilebilir formatta eklenecek.

— **Projenin en dikkat çekici unsurlarından biri bu olacak gözüküyor.**

B.S.: Bu çalışmalarla ilgili somut bir bilgi verilebilir. Mesela Türkiye’de ilk film gösterimi Sponeck Birahanesi’nde yapıldı. Bütün sinema tarihi kitaplarında, 1896-1897 olarak yazar tarih. Kesin bir şey yok. Bunun ilk gösterimi ne zaman yapıldı? 12 Aralık 1896. Bu nerede? *The Levant Herald* gazetesindeki ilanda. Biz bu gazeteyi ve bu ilanı verdiğimizde insanlara, tarih belli olacak. Bir kafa karışıklığını, bir soru işaretini gidermiş olacağız. Buna benzer pek çok belge Türk sinema tarihini değiştirecek nitelikte. Doğrulanabilir bilgi dediğimiz şey aslında biraz da böyle.

— **0 zaman sinemanın 100. yılında bu proje ortaya çıkmış olacak, sinemaya dair bilgilerimizde de değişiklik yapacak.**

B.S.: Hem değişiklik yapmış olacağız hem de tazeleyeceğiz o bilgileri. Bir arşiv veritabanı kuruyoruz; dijital platformda Türk sinemasına dair bütün başlıklara ait künyeleri girdiğimiz bir platform... Bu veritabanı Türk sinemasının nabzını tutan bir internet sitesi üzerinden verilecek. Sitede vizyon bilgileri, hasılatlar, özel dosyalar, araştırmalar, makaleler, film eleştirilerine yer vereceğiz. Bir taraftan malzeme topluyoruz, bir taraftan da bunların analizini yapacağız. Günceli de takip ederek düşüncelerimizi o platformdan paylaşacağız.

— **Yani sadece akademik bir portal olmayacak, günceli de takip edecek.**

M.P.: Aslında “şimdi” ile ilgileniyoruz. Şimdiyle ilgilendiğimiz için geçmişle ilgileniyoruz. Geçmiş sadece bir bilgi kümesi olarak bakmak gibi bir meselemiz yok. Güncel ayağımızın olmasını o yüzden önemsedik. Şimdinin sorunlarıyla uğraşıyoruz, geçmişle de o çerçevede yüzleşiyoruz.

— **Birçok sinema sitesi var Türk sinemasıyla, Yeşilçam’la ilgili. Ne farkı var sizin sitenizin?**

B.D.: TSA çalışmaları kapsamında edindiğimiz yazılı, görsel ve işitsel belgelerin bilgileri ve belirli oranda orijinal halleri www.tsa.org.tr üzerinden herkesin erişimine açılacak bir kere. Veritabanında bir film veya kişiyle ilgili temel bilgi

ve belgelere ek olarak TSA arşivinde mevcut olan, veritabanında detaylı künye bilgileri verilen ilgili kitap, makale, röportajların tamamı listelenecek. Mesela bir araştırmacı Muhsin Ertuğrul'un sayfasına girdiğinde Muhsin Ertuğrul'u konu edinmiş kitaplara, tezlere, -ilk etapta bizim taradığımız- süreli yayınlarda yer alan ilgili röportaj, haber, makale, yorum gibi tüm içeriklerin künyelerine ulaşabilecek. Ama bundan da ötesi proje kapsamında temin edilen tüm bu içerikler, BİSAV Kütüphanesi bünyesinde faaliyet gösterecek TSA arşiv biriminde araştırmacı ve akademisyenlerin istifadesine sunacağız.

— **Bu paylaşım bu alanda yapılan çalışmalara gerçekten ivme kazandıracaktır.**

B.D.: Evet, kesinlikle. Biraz önce Barış'ın dediği gibi arşiv veritabanının ön yüzünü teşkil eden TSA portal web sitesinin güncel Türk sinemasının da paylaşıldığı, yansıtıldığı ve tartışıldığı bir platform olmasını da hedefliyoruz. Barış bir dosya hazırlıyor mesela.

B.S.: Evet. Web sitesi açıldığında Türk sinema tarihini farklı açılardan ele alan bir dizi makale olacak, bir dosya şeklinde. Mesela bir *Kanun Namuna* (1952) filmiyle ilgili bir makale olacak. Bu film Nejat Özön'ün sınıflandırmasında Sinemacılar Dönemi'ni başlatan film. Fakat bu makalede Dilek Kaya o dönemde bu filmle ilgili yazılan eleştiriler üzerinden bunun gerçeği yansıtmadığını ve tarihsel olarak *Kanun Namuna*'dan önceki filmlerle bu dönemin başlayabileceğini iddia ediyor. Bir diğer makalede Ertan Tunç Türk sinemasının ekonomik tarihini incelerken Türk sinemasıyla ilgili yeni bir dönemlendirme yapıyor. Türkiye'de ilk defa ortaya çıkacak bir şey... Bu dönemlendirmeye göre, Yeşilçam üretimi üzerinden Türk sinemasını sınıflara ayırıyor Ertan Tunç. Yeşilçam'da sermaye nasıl el değiştiriyorsa sinemanızın dili de o şekilde değişiyor ve bu makalede Ertan Tunç bunu tespit ediyor. Buna benzer bu iddiaların altını doldurabilecek zenginlikte makaleler ve çalışmalara yer verecek site.

— **Daha somut bir şey sorayım. Proje sürecinde kaç film ortaya çıktı, bunların kaçını sizin elinizde, hangi bilgiler var bu filmlerle ilgili?**

B.S.: Normalde Türk sinemasıyla ilgili bu konuda tek başvuru adresi Agah Özgüç'ün *Ansiklopedik Türk Sineması Sözlüğü*. Fakat orada 6500'e yakın film var. Bizim şu anki veritabanında 7000'den fazla film var. Bunların yaklaşık 4300'üne ulaştık. 4300 film fiziksel olarak, izlenebilir durumda elimizde. Bunların neredeyse 200'üne daha bir süre sonra ulaşmış olacağız. Fakat diğer filmler kayıp ve bulamadığımız filmler.

— **Peki, seyretmek isteyenler bu filmleri nasıl seyredecekler?**

B.D.: Filmleri online izlemek mümkün olmayacak. Telif problemi olduğundan dolayı kütüphane bünyesinde akademisyenler, araştırmacılar ve sinema sektörüyle ilgili kişiler gerekçelerini sunarak izleyecek. Vakfın kütüphanesinde, TSA arşiv birimi bünyesinde filmler izlenebilecek.

— **Yurtdışıyla herhangi bir ilişkiniz oldu mu bu süreçte?**

B.S.: Yaklaşık 30 ayrı ülkedeki sinematek, arşiv ve film merkezleri ile yazışarak Türk sinemasıyla ilgili ellerindeki envanteri tespit etmeye çalıştık. Bunların içerisinde ellerinde Türk sinemasıyla ilgili materyal ya da film olanlarla iletişimimizi genişlettik. Bunlardan kimisini temin ettik, kimisiyle de ortak çalışma için bir iletişim zemini kurduk. Bunun dışında Makedonya'ya gittik. Orada Üsküp'teki Sinematek'te Türk sinemasıyla ilgili, Manaki Kardeşlerle ilgili dokümanları kontrol ettik. Oradaki Osmanlıca dokümanları çevirdik, yine oradaki filmleri aldık.

M.P.: Hafıza deyince Osmanlı sınırlarına gidiyoruz, gideceğiz de muhtemelen daha sık. Osmanlı topraklarında üretilen malzemelerin başka yerlere, Rusya'ya, Fransa'ya gitmiş hâlleri varsa onlara da ulaşmaya gayret edeceğiz.

— 100. yılda projeye birlikte nasıl bir yenilik olur Türk sinema tarihinde?

M.P.: Muhtemelen resmi sinema tarihi yazımı bizim bu çalışmalarımızdan sonra sorgulanmaya başlayacak. Bunun çok basit örnekleri var. Artık Türkiye'nin sınırlarının dışına da taşan bir tarihe doğru süreç ilerliyor. Tabii bu da önümüzdeki yıllarda netleşecek. Bu tip tartışmalar bence çoğalacak. Bizim şimdi yaptığımız, malzemeyle -"şimdi"yi de dikkate alarak- yüzleşme. Var olan neyse onunla yüzleşmenin kapısını aralamak, bir mukayese kanalını çalıştırarak öz eleştiri yapılacaksa öz eleştiri yapmak, yorum yapılacaksa yorum yapmak ve şimdi için özgün bir sinema anlayışının önünü açmak... Mümkün olursa tabii.

B.S.: Ayastefanos'ta *Rus Abidesinin Yıkılışı* filminin başlangıç olarak alınması, Türkiye'ye özgü bir tarih anlayışı. Dünyada sinemanın doğuşu mesela Lumiérelere'in Grand Cafe'deki gösterimiyle başlar. Kilit nokta, burada bunu göstermek ama Türkiye'de yapıldığı tarih alınıyor. Yoksa gösterildiği tarihe gitsek, çok daha erkene gitmek zorundayız.

— Sizin araştırmanıza göre ilk Türk sinemacıları Manaki Kardeşler mi?

M.P.: Manaki Kardeşleri Osmanlı bakiyesi olarak değerlendirip değerlendirmemek ayrı bir tartışma. Sonuçta o coğrafya Osmanlı toprakları, Osmanlı vatandaşı, Osmanlı padişahının filmi çekiyorlar. Dolayısıyla bunlar Türk sinemasının temel belgeleri konumundadır, olması gerekir veya olmalı mıdır diye soruyoruz. Sinema tarihi aslında üzerinde çok düşünülmüş tartışılmış bir konu değil.

— Şu anda hangi ülke topraklarında kalıyor Manakiler'in yaşadığı yer?

B.S.: Doğum yerleri Avdela. Şimdi Yunanistan sınırları içinde. Bu nedenle de mesele müteakip dönemlerde karmaşıklaşıyor biraz.

— İlk Yunan sinemacılar olarak geçiyor muhtemelen orada da.

B.S.: Evet. İlk Yunan sinemacıları, ilk Arnavut sinemacıları, ilk Romen sinemacıları, ilk Türk sinemacıları.

B.D.: O dönemde ürettikleri filmlerin orijinal kutularında Türkiye yazıyor ama.

B.S.: Manakiler neden önemli? Çünkü Manakiler 35 mm standardıyla film çeken, belgeselci, yönetmen kimliğine sahip insanlar... Ondan önce İstanbul'da kısa görüntüler var. Fakat bunlar bir kahvede ya da boğazda çekilmiş kısa sahneli görüntüler. Bu yüzden bunları başlangıç olarak almıyoruz. Sinemayı bir meslek olarak edinmiş ve bunu standartlarına uygun yapan ve filmleri seyirciyle buluşan ilk yönetmenler Manakiler. Yoksa onlardan önce film çeken kişiler de var.

— Tekrar TSA'ya dönersek... Projede şu anda kaç kişi çalışıyor Betül?

B.D.: Şu anda 13 kişilik araştırma, arşiv-kayıt ve yazılım birimlerinden oluşan bir ekiple projeyi yürütüyoruz ama bunun dışında 20'yi aşkın gönüllümüz var buraya gelip bilfiil çalışan. Film girişlerine, arşiv çalışmalarına, etiketleme çalışmalarına destek veriyorlar. Bunun dışında; dışarıdan filmle ilgili konu, karakter, mekân etiketleme yapan arkadaşlar var.

—**Haziran ayında test yayınına çıkıyorsunuz. 0 gün itibariyle TSA veritabanı ne kadar film, afiş, dergi, makale, vb içerik barındıracak peki?**

B.D.: Yaklaşık 7000 filmin temel künyesi girildi halihazırda. Fotoğraflanarak dijitalize edilen 5000 filmin afişi, 3000 filmin lobisi veritabanındaki ilgili filmlere ekleniyor. Yine TSA arşivinde yer alan 1000'e yakın -ki bazıları kayıp olan- filme ait görseller veritabanında paylaşılacak. En önemlisi dokuz aylık süre zarfında Türk sinema tarihi açısından önemli 1300 filmin özgün sinopsisi yazıldı, pek çoğunun etiketleme çalışması yapıldı. Ayrıca bu filmlerle bağlantılı önemli birçok kişinin biyografisini kaleme aldık. Ayrıca Türk sineması ile doğrudan ilgili 700 kitap, 500 tezin detaylı künyeleri oluşturuldu, film, kişi ve konu üzerinden etiketlemeleri yapıldı. 250 sinema konulu derginin temel künyeleri girildi. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi TSA arşivine kattığımız 60 farklı derginin 3000 sayısına ait içerik taraması, künye çalışmaları devam ediyor.

—**Başlangıçtaki hedeflerinize ulaşabildiniz mi, yani projeyi istenilen seviyeye getirebildiniz mi?**

B.S.: Dokuz aylık İSTKA destekli süreçte uzun vadeli ihtiyacı karşılayan bir altyapı çalışması yapıldı, bunun sonucu olan arşiv veritabanından başlangıçta hedeflediğimiz belli sayıda ve zenginlikte içerik paylaşılacak. Ama elbette birincil kaynaklardan bu özgün ve doğru içerik oluşturma çalışmalarının yayına çıktıktan sonra da hız kesmeden devam etmesini hedefliyoruz. Bu süreçte bir taraftan da ulaştığımız yeni bilgiler ve belgeler ışığında sinema tarihini yeni ve farklı okumalarla ele alacağız.

—**Sonraki süreçte de hem arşiv ekibi hem de güncel ekip çalışmaya devam edecek o zaman.**

B.D.: Evet. Kalkınma Ajansı'nın desteklediği süreç tamamlandığı zaman yeni bir yol haritası çizilecek, yeni kaynaklar bulunacak. Proje olgunlaştığı zaman kendi kendini döndürebilir bir yapıya kavuşacak; o vakte kadar bizim de yeni kaynak arayışlarımız devam edecek. Ama bu süreçte duraklama olmayacak, hem arşiv ekibi hem de güncel ekip çalışmaya devam edecek.

—**Projenin devamında başka çalışmalar da olacak mı, yeni projeler de öngörüyor musunuz?**

B.S.: BİSAV bünyesinde TSA çalışmalarının yansımaları olarak Türk sineması ile ilgili yayınlara devam edilmesi; seminer, panel ve kolokyum gibi bilimsel toplantıların düzenlenmesi, sözlü tarih çalışmalarının yapılması planlanıyor. Bunun bir yansıması olarak proje süresince "Bülent Oran: Yeşilçamın Senaryo Fabrikası" ve "Senarist ve Düşünür: Ayşe Şasa" başlıklı iki panel düzenlendi. Ayrıca önümüzdeki dönemde TSA çalışmalarını ve arşivini görünür kılmak ve paylaşmak için bir sergi düzenleme niyetimiz de var.

M.P.: Son olarak bir hususu belirtmekte fayda var. TSA sitesi ve veritabanı içerik katkısı mümkün kılan interaktif bir altyapıya sahip olacak. Standart üyelik sistemlerindeki puanlama, yorum yapma, mesajlaşma, listeler oluşturma özelliklerinin yanısıra veritabanında ilgi alanları belirlenmesi, bunların takip edilmesi, güncellemelerle ilgili bildirim alınması da mümkün olacak, herşeyden önemlisi çeşitli formlar aracılığıyla kolaylıkla bilgi ve belge paylaşarak katkı sağlamak mümkün olacak. Dolayısıyla bu alana ilgi duyan, bu alanla ilgili çalışmalar yürüten akademisyen, araştırmacıların, esasında Türk sinemasına ilgi duyan herkesin desteğini ve paylaşımını bekliyoruz.

KAM Küresele Kuramsal Bakışlar

Uluslararası İlişkiler Sosyolojisi

Faruk Yalvaç

22 Şubat 2014
Değerlendirme: **Bilal Yıldırım**

KAM “Küresele Kuramsal Bakışlar” toplantı dizisinin dokuzuncusunda Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Faruk Yalvaç, uluslararası ilişkiler sosyolojisini konu alan bir konuşma gerçekleştirdi. Yalvaç, konuşmasının başında uluslararası ilişkiler sosyolojisinin anlaşılması için üç hususu ele aldı: (i) sosyoloji ve toplumsal değişim anlayışının uluslararası ilişkilere bakışı; (ii) devletler sistemi, devlet ve toplum ilişkisi bağlamında uluslararası ilişkilerin sosyolojiye bakışı; (iii) tarih ve uluslararası ilişkilerin yapısı. Buradan yola çıkarak Yalvaç, uluslararası ilişkiler tarihsel sosyolojisinin geçirdiği çeşitli aşamaları ortaya koydu.

Yalvaç, bu alanın ortaya çıkışının disiplinler arasındaki bölüşümden kaynaklandığını, toplumsal gerçekliğin parçalar hâlinde anlaşılmaya çalışılmasındaki

yanlılık fark edilince bunun yeniden birleştirilmesine karar verildiğini belirtti ve ekledi: Uluslararası ilişkiler disiplininde bu, pozitivism sonrası dönemde gündeme gelen bir husustur. Pozitivism, bizim dışımızda değiştiremeyeceğimiz bir gerçeklik olduğunu ve onu sadece denetim altında tutabileceğimizi yansıtan bir bilim anlayışıdır. Eleştirel bir post-pozitivist uluslararası ilişkiler yaklaşımı ortaya koyan tarihsel sosyoloji ise rasyonel uluslararası ilişkiler anlayışının tarihselleşmesini ve toplumsallaşmasını ifade etmektedir.

Neoliberalizm ve neorealizm benzeri rasyonel uluslararası ilişkiler teorileri, verili bir uluslararası anarşik ortamda, devletlerin çıkarlarını artırmak için hareket ettikleri iddiasındadır. Bu, tarihsel ve sosyal olmayan bir yaklaşımdır. Tarihsel sosyoloji, Yalvaç’a göre, bu anarşi anlayışının, dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplininin tarihselleşmesini ve toplumsallaşmasını içermektedir. Aynı zamanda sosyoloji disiplini de uluslararasılaşmıştır. Bunun anlamı, jeopolitik etkileşimin toplumsala ve toplumsal değişime olan etkisinin incelenmesi gerektiğidir.

Sosyoloji disiplininde “içselcilik” önemli bir sorundur; toplumsal değişime yönelik dışarıdan bir etkinin söz konusu olmadığını varsaymaktır. Yalvaç’ın ifadesiyle bu, “metodolojik ulusçuluk”tur. Klasik sosyoloji teorisi, dünya ekonomisinin dinamiklerinin toplumsal değişime etki etmediğini varsaymıştır. Dolayısıyla iki toplumu birbiriyle kıyas ederek genellemelere ulaşmak isteyen, ama uluslararası sistemik etkilerin toplumsal alana etkilerini hesaba katmayan bir sosyoloji anlayışı söz konusudur.

Charles Tilly, sosyolojideki içselciliğe karşı çıkan ve yöntem sorununa işaret eden en önemli düşünürlerden biridir. Modernleşme teorileri, bütün devletlerin aynı izleği takip ederek aşamalı bir şekilde modernleşeceklerini iddia ederken Tilly, bu pozitivist önermeye meydan okuyarak devletlerin gelişimini önceden öngörme imkânı olmadığını ve dünya ekonomisinin ve uluslararası sistemdeki gelişmelerin de toplumsal değişimin yönüne etki ettiğini savunmuştur.

Yalvaç, uluslararası ilişkiler disiplininde de metodolojik bir “uluslararasıılık”ın söz konusu olduğunu belirtti. Bu, devlet ile toplumu birbirinden ayıran ve sadece devlet ile uluslararası sistem arasındaki etkileşimi mümkün gören bir yaklaşımdır. Değişim hususunda toplum görmezden gelinerek devletten uluslararası sisteme veya sistemden devlete doğru olan etkileşim esas alınmaktadır. Yalvaç’a göre, Kenneth Waltz’un devletlerin eylemlerini uluslararası yapının belirlediğini ifade eden yapısal realizmi (neorealizm) bunun bir örneğidir.

Tarih, bizzatı devletın veya sistemin tarihselleştirilmesi için değil, uluslararası ilişkilerde bir teörının doğrulanması veyahut yanlışlanması için kullanılmaktadır. Tarihle ilgili bir başka husus ise günümüz kategorileri ile geçmişin değerlendirilmesidir. 1648 Vestfalya Düzeninin hiç değişmeden bugün için de geçerli olduğu varsayılmaktadır. Bu, tarih dışı ve toplumsal olmayan bir varsayımdır. Yalvaç’a göre bunun sonucu, mevcudun dogallaştırılması ve sonsuzlaştırılmasıdır. Böylece ampirist, bireyci ve iradeci bir tarih anlayışı ortaya çıkmaktadır.

KAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KÜRESELE KURAMSAL BAKIŞLAR

Uluslararası İlişkiler Sosyolojisi

Faruk Yalvaç 22 Şubat 2014

Uluslararası İlişkilerde Özgün Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolü Mümkün mü?

Ersel Aydınlı 16 Nisan 2014

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ AKTÖRLER

Yurtdışı Türkler’in Türk Dış Politikasındaki Rolü

Mehmet Köse 21 Mart 2014

TEZAT

Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi’nin Yeniden Yapılandırılması

Selman Öğüt 1 Şubat 2014

AFRİKA KONUŞMALARİ

Türkiye’nin Afrika Politikası: Fırsatlar ve Açmazlar

Kani Torun 11 Ocak 2014

AVRUPA KONUŞMALARİ

Bölgesel Krizler Bağlamında Avrupa-Türkiye İlişkileri

François Naucodie 28 Şubat 2014

AVRASYA KONUŞMALARİ

Ukrayna Krizine İçeriden Bakış

Vügar İmanbeyli & Mehmet Sümer 8 Mart 2014

MİLLİYETÇİLİK KONUŞMALARİ

Kürt İslamcılarının Kürt Meselesine Bakışları

Ahmet Yıldız 2 Nisan 2014

İKTİSAT KONUŞMALARİ

İslami Finansın Temel İlkeleri ve Bazı Ürün Uygulamaları

Sabri Ulus 22 Şubat 2014

KAM PANEL

2014’e Girenken Türkiye Ekonomisi: İktisadi ve Siyasi Şoklarla İmtihan

28 Ocak 2014

Yalvaç'a göre, bu üç disiplinin içinde bulunduğu söz konusu durum, tarihsel sosyolojinin temel hedeflerinin neler olduğunu da belirlemektedir. Bu amaçla (i) içselcilik ve dışsalcılık sorununu aşacak bir yaklaşım geliştirmek, (ii) jeopolitik yapısalılığın sınırlarını aşmak ve (iii) dikey ve içsel toplumsal ilişkiler ile yatay ve dışsal çatışmaları bir araya getirmek gerekmektedir.

Yalvaç, bu genel çerçevede uluslararası ilişkiler sosyolojisinin uluslararası ilişkiler disiplininde üç aşamada gerçekleştiğini belirtti: (i) Yeni-Weberci yaklaşım, (ii) Marksist yaklaşım ve (iii) Batı-merkezli olmayan ve toplumlar arası ilişkilere odaklanan bir uluslararası ilişkiler tarihsel sosyolojisi. İlk ikisi özünde Batılı yaklaşımlar olduğu için, Doğu toplumlarını da kuşatarak sistemin bütününe anlamamıza yarayacak ve ontolojik varsayım olarak toplumlar arası ilişkilere odaklanacak bir yaklaşıma ihtiyaç vardı.

1980'lerdeki Yeni-Weberci yaklaşım ile uluslararası ilişkiler sosyolojisi gelişmeye başlamıştır. Yeni-Weberciler, Weber'in devleti kurumsal ve dolayısıyla bağımsız bir yapı olarak gören devlet tanımını alarak, uluslararası sistemin ve devletler arasındaki savaşın toplumsal değişimdeki yerini incelemişlerdir. Bu akımın öncülerinden Theda Skocpol, uluslararası sistemdeki savaşların ve devletlerden gelen baskıların, toplumsal devrimlere neden olduğunu düşünürken; Charles Tilly, Anthony Giddens ve Michael Mann gibi sosyologlar ise sosyolojinin içselciliğini aşan yeni toplumsal değişim modelleri geliştirmişlerdir. Bunun uluslararası ilişkilere katkısı, realist bir uluslararası ilişkiler anlayışını bir toplumsal değişim anlayışıyla birleştiren, böylece her iki disiplinin kendi ilgi alanını diğerinin ilgi alanına dâhil eden sınırlı bir katkı olmuştur. Marksist tarihsel sosyoloji ise, Weber'de olduğu üzere devleti kurumsal bir birim değil, aksine kapitalist sistemin bir aracı olarak görmüştür. Marksist tarihsel sosyoloji de metodolojik ulusçuluğu içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla Marksizmde de bir uluslararası anlayış yoktur. Üçüncü aşamayı teşkil eden tarihsel sosyoloji ise ilk ikisinin Batı-merkezçiliğini aşarak toplumlar arası ilişkilere odaklanan bir uluslararası ilişkiler anlayışı ortaya koymuştur.

Günümüz tarihsel sosyoloji tartışmalarının iki odak noktası bulunmaktadır: Birincisi, devletler sistemi ve kapitalizm ilişkisi olup bu kendi içinde üçe ayrılmaktadır: (i) Kapitalizm devletler sistemini belirler, (ii) bu ikisi arasında hiçbir ilişki yoktur ve (iii) göreceli olarak birbirinden bağımsız ama iç içedirler. İkincisi, güç dengesi kavramının realizmin klasik, durağan uluslararası ilişkiler anlayışını yansıtan bir kavram olduğunu, bunun tarihsel ve toplumsal olmayan bir olguya göndermede bulunduğu belirtmektedir. Bunun yerine Justin Rosenberg "eşitsiz ve bileşik gelişme" kavramını geliştirmiştir.

Rosenberg'e göre, dünya toplumları eşitsizdir; fakat bu eşitsizlik bileşik bir şekilde gerçekleşmektedir. Evrensel ve tek bir gelişme çizgisi tarif etmek mümkün değildir; her toplum kendi yöntemlerini geliştirir. Bu nedenle değişimin ve gelişimin yönü açıktır. Rosenberg, uluslararası sistemin anarşik yapısını savunan kimselerce, getirdiği yaklaşımın anarşi anlayışından bir farklılığı olmadığını noktasında eleştirilir.

Yalvaç, son olarak, buradaki asıl tartışmanın bir yaklaşımın Marksist olup olmamasıyla değil, aksine yapı ile fail arasında hangisine öncelik verildiğiyle ilgili olduğu ifade etti. "Değişmeyen toplumsal yapılar varsaymak mümkün müdür, yoksa tarihselliği ve değişimi öncelleyen, bağlamı odak alan fail temelli yaklaşımları mı benimsemek gerekir?" sorusunu gündeme getirerek tüm sosyal bilim kitaplarındaki tartışmanın özünün işte bu tartışmadan kaynaklandığını vurguladı. Yalvaç'a göre bu noktadaki diğer bir husus, ekonomi ile politika arasındaki ilişkidir. Bir yazarın bu ikisi arasında aldığı konum, onun görüşlerini belirlemektedir. Uluslararası ilişkiler sosyolojisinin katkısı ise toplumsal bir uluslararası değişim anlayışı önermesidir, toplumsal bir dış politika ve toplumlar arası etkileşimi temel alan bir uluslararası sistem anlayışı ortaya koymasıdır.

KAM Küresele Kuramsal Bakışlar

Uluslararası İlişkilerde Özgün Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolü Mümkün mü?

Ersel Aydınli

16 Nisan 2014

Değerlendirme: Abdullah Erboğa

“Küresele Kuramsal Bakışlar” serisinin onuncu toplantısında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ersel Aydınli’yi konuk ettik. Aydınli, “Uluslararası ilişkilerde özgün bir kuram potansiyeli var mıdır, ‘Anadolu ekolü’ modeli mümkün müdür?” sorusu çerçevesinde akademik alandaki en ciddi boşlukların başında gelen özgünlük problemine dair görüşlerini bizimle paylaştı.

Aydınli, uluslararası ilişkiler disiplinin mahiyeti itibarıyla “çok disiplinli”, “disiplinlerarası” ve “disiplin ötesi” bir alan ve yapı olarak açıklanabileceği tespitinde bulunarak konuşmasına başladı. Türkiye’de bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin mevcut durumunun fotoğrafını

rafını çeken ve kendi özgün alanını oluşturmada ciddi sorunsalları olduğunu belirten Aydınli özetle şunları söyledi: Türkiye’de uluslararası ilişkilerin kimlik sorununu artık aşması gerekir. Bu da özgün kuram üretebilmekten geçer. Uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak var olabilmesi, kendi özgün alanının genişlemesine ve derinleşmesine bağlıdır. Dolayısıyla Türkiye’de uluslararası ilişkiler, özgün alanının genişlemesi halinde bir disipline dönüşebilir ve derinleşmesi halinde ise bölgesel ve küresel konular ile ilgili söz sahibi bir aktör konumuna gelebiliriz. Özgün kuramlar üretme, Türkiye’nin büyük güç olma hedefinin kavramsal temellerinin inşa edilmesinde ve uluslararası arenada kabul görmesinde kritik bir rol oynayacaktır. Zira “ithal ve taklit kuramlar” ne kendi özgün kuramımızın oluşmasına katkı sağlar ne de teorik ve pratik problemlerimizi aşmada bize yardımcı olur.

Özgün alanı, ancak özgün kavram ve kuramlarla geliştirebileceğimizi ifade eden Aydınli, uluslararası ilişkiler disiplininin birçok sorusunun cevabının da aslında medeniyet birikimimize içkin olduğunu belirtti. Türkiye’de uluslararası ilişkiler disiplinine henüz sahip olmadığımızı, bunun gerçekleştirilmesi için öncelikle kendine özgü bir disiplin değerlendirmesi ve tarifi yapmamız, ardından ürettiğimiz özgün kavramlarla genişlettiğimiz özgün kurumsallaşmanın uluslararası çevrelerde kabul görmesi ve tanınması gerektiğini dile getirdi. Bununla birlikte özgün kuramlaşma sürecinin de bünyesinde birçok zorlu aşamayı barındırdığını, uluslararası sistemin hegemon yapısının özgün kuram üretebilmeyi zorlaştırdığının da göz ardı edilmemesi gerektiğini sözlerine ekledi. Ancak ve ancak mevcut yapının kabullerine uygun olarak (konu, dil, metodoloji) hareket edildiği takdirde sistem içerisinde yer bulunabildiğini hatırlattı.

Aydınli’ya göre Türkiye’de uzun yıllardır eğitim konusunda yapısal problemlerimiz mevcut; iyi eğitim alanlar ülkemiz gerçeklerinden bihaber, yerelden gelenlerin ise eğitim geçmişi zayıf. Özellikle yabancı dil konusunda mühim eksikliklerimizin olması uluslararası ilişkiler alanı için birçok dezavantajı beraberinde getiriyor.

Aydınlı, konuşmasının son kısmında kadim bir tanımlama olduğu için teorik çerçevesini “Anadolu” üzerine oturttüğünü ifade etti ve bu konuda şunları söyledi: Anadolu ekolünden bahsedebilmek için kendi sorularımıza dayalı yeni cevaplar üretmeliyiz; bu üretilen cevapların meydana getirdiği ürünler bir tartışma ortamında değerlendirilme şansına sahip olmalı ve birçok çalışmanın ortaya konduğu bir külliyat da oluşmalı. Bu vasat oluştuğunda kendi birikimimizden hiç şüphesiz teori ve kavram üretilebilmesinin mümkün olacağını düşünmeye başlayabiliriz.

KAM Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler

Yurtdışı Türkler’in Türk Dış Politikasındaki Rolü

Mehmet Köse

21 Mart 2014

Değerlendirme: Sena Tek

KAM’ın “Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler” toplantı dizisinin üçüncüsü, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığında başkan yardımcılığı görevini yürüten Mehmet Köse’nin katılımıyla gerçekleşti. Köse, konuşmasına son yıllarda dış politika yapım sürecinde meydana

gelen değişimlerden bahsederek başladı. Çoğulcu diplomasiye geçiş sürecinde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı kurumunun oluşumunu tetikleyen faktörlere değinerek kurumun yapısı, görev alanları ve faaliyetleri ile ilgili bilgiler verdi. Köse’ye göre kurumun Türk dış politikasında bir özne olarak nerede durduğu, dış politika yapım sürecinde meydana gelen değişimin anlaşılmasıyla mümkün olabilir. On sene öncesine kadar dış politika yapım sürecinde bürokratik mekanizmalarla şekillenen elitist bir anlayış hâkimken, çoğulcu demokratik bir anlayışa geçiş ile birlikte dış politikada farklı enstrümanlar ortaya çıkmaya ve bu farklı enstrümanlar dış politikaya dair farklı argümanlar üretmeye başladı. TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların ürettikleri bilgiler sayesinde hükümet, bürokrasinin kendi önüne sunduğu kararlara uyma zorunluluğundan ortaya çıkmaya ve bu farklı enstrümanlar dış politikaya dair farklı argümanlar üretmeye başladı. TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların ürettikleri bilgiler sayesinde hükümet, bürokrasinin kendi önüne sunduğu kararlara uyma zorunluluğundan kurtularak artık kendi vizyonu doğrultusunda politikalar üretiyor. Böylelikle, önceki süreçlerde kriz anlarında uluslararası toplumla beraber hareket etmeyi tercih eden dış politika anlayışı yerine, günümüzde bölgede meydana gelen herhangi bir krizin öncesinde, sürecinde ve sonrasında aktif rol alan bir Türkiye görebiliyoruz. Mehmet Köse, dış politikada yaşanan bu değişimin Türkiye’de yaşanan diğer değişimlerle bağlantılı olduğunu dile getirdi. Bunun da temelinde ülkenin kendi tarihi ve coğrafyası ile barışması, kendi geleneği ve kültürünü idari sisteme yansıtması olduğunu ifade etti ve Yurtdışı Türkler kurumunun oluşumunu da buna bağladı. Köse, Türkiye’nin yurtdışında yaşayan vatandaşlarına yönelik bir kurum oluşturma hedefi ile yola çıkarken kurumun ismini belirlemede zorluk yaşadıklarını belirtti ve kurumun hedef kitlesi ile görev alanını anlattı. Buna göre, “Yurtdışı Türkler” ifadesiyle vatandaşlık esasına göre yurtdışındaki vatandaşların hepsi ve yakın

coğrafyada kendini Türk olarak tanımlayanlar kastediliyor, “akraba” ifadesiyle de Türkiye’nin tarihî ve kültürel ilişkilere sahip olduğu farklı topluluklar kurumun görev alanına dâhil ediliyor. Kurum üç farklı görev alanı üzerine yapılandırılıyor: (i) Türkiye’nin yurtdışında yaşayan 6 milyon vatandaşının ihtiyaçlarını karşılayacak bir merkezî kurum oluşturmak, (ii) “tarihsel diaspora” olarak adlandırılan Türkiye ile tarihî ve kültürel ilişkileri olan farklı topluluklarla ilişkileri yürütmek, (iii) kamu diplomasisi aracı olarak görülen öğrenci programlarını koordine ederek uluslararası öğrencilere burs imkânları sağlamak.

İlk görev alanı, yani vatandaş merkezli yürütülen çalışmalarla ilgili olarak Köse, önceki dönemlerde birtakım kategorileştirmeler yapılarak bazı kesimlerin dışlandığını ifade etti. Bu gruplar arasında irtica tehdidi olarak görülen Avrupa’daki Milli Görüş Hareketi ve etnik köken tanımlaması sebebiyle ayrımcılığa uğrayan Aleviler ve Süryaniler örnek verilebilir. Yurtdışında bulunan 6 milyon vatandaş arasında bu tarz ayrımlar yapıldığında geriye sadece 300-500 bin civarında vatandaş kaldığını, hâlbuki yeni dönemde Türk vatandaşlığı olan her kesime hizmet götürmek için çalışmalar yapıldığını belirtti.

İkinci görev alanı olan “tarihsel diaspora” grubu ile ilişkiler kültürel diplomasi bağlamında değerlendirilebilir. Bu gruptaki topluluklar Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu ve Afrika’da kendini Türk olarak tanımlayanlarla sınırlı değil, çok daha büyük bir nüfusa tekabül eden bu coğrafyalardaki insanları da içeriyor. Dolayısıyla bu bölgelerdeki kültürel bağ ve tarihsel geçmiş farklı bir etkileşim ağı oluşturuyor.

Son olarak, uluslararası öğrenci programları kamu diplomasinin önemli bir aracı olarak karşımıza çıkıyor. 2010 yılından itibaren uluslararası öğrencilere verilen “Türkiye Bursları” ile birlikte her sene binlerce öğrenci eğitimleri için Türkiye’yi tercih etmeye başladı. Dış politika etkinliğinin arttığı bölgelerden Türkiye’ye eğitim almak için başvuru yapan öğrenci sayısının artışı, o bölgelerde Türk dış politikasına olan ilgiyi de gösteriyor. Köse, yabancı ülkelerle siyasi ve iktisadi ilişkilerin sürekli kılınması için kültürel programlarda ve öğrenci hareketliliklerinde aktif olmak gerektiğini dile getirerek, Türkiye’ye gelen öğrenci sayısının artmasının önemi-ne işaret etti.

KAM TEZAT

Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi’nin Yeniden Yapılandırılması

Selman Ögüt

1 Şubat 2014

Değerlendirme: Ahmet Aslantaş

Küresel Araştırmalar Merkezi’nin daha evvel Vasilika Sancin ve Halil Rahman Başaran ile gerçekleştirdiği yuvarlak masa toplantılarında özellikle Koruma Sorumluluğu (R2P) kapsamında BM Güvenlik Konseyi (BMGK)’nin uluslararası müdahalelere yönelik tavır tartışılmıştı. Bu toplantı ise, Selman Ögüt’ün 2013 yılında Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde hazırladığı “21. Yüzyılda Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Yeniden Yapılandırılması” başlıklı doktora tezi çerçevesinde bizatihi bu kurumu ve reform tartışmalarını konu aldı. Ögüt’ün Türkiye’de şimdiye kadar bu alanda yapılmış en kapsamlı doktora tezi niteliğindeki ça-

lışması, bu yıl içerisinde aynı adla On İki Levha Yayıncılık tarafından kitap olarak basıldı. Selman Ögüt'ün sunumu uluslararası hukukla ve BM gibi belirli bir hukuki metin üzerine inşa edilmiş bir kurumla ilgili olması hasebiyle, öncelikle buna dair hukuki bilgileri açıklamak, ardından sözü edilen hukuktan kaynaklanan sorunlar çerçevesinde BM'ye getirilen eleştirileri ortaya koymak konunun anlaşılabilmesi için elzemdir.

Cari olan uluslararası hukukta güç kullanma yasası vardır. Bu yasağa göre meşru müdafaa hali ve BMGK kararı olmaksızın bir devlet diğer bir devlet üzerinde fiilî kuvvet kullanamaz. BMGK'nın uluslararası düzen açısından böylesine önemli kararları almaya yetkili olması, onu mevzuatıyla, yapısıyla ve üyeleriyle tartışmaların odak noktasına taşımaktadır.

BMGK'yı önemli kılan, yukarıda belirttiğimiz gibi uluslararası hukuk açısından sonuç doğuran -tavsiye niteliğinde veya uluslararası bağlayıcılığı olan- kararlar almasıdır. Konsey 15 üyeden 9'unun olumlu oyuyla karar almakla birlikte daimi üyelerden birinin (Çin, Rusya, Fransa, Amerika, İngiltere) olumsuz oy kullanması veto anlamına gelir ve önerge reddedilir.

BMGK ve karar alma mekanizmasını bu şekilde kısaca açıkladıktan sonra eleştiri ve reform taleplerinin yöneldiği noktalara değinmek yerinde olur. Buna göre veto hakkı, BM kurulurken o zamanki uluslararası güç sistemini dizayn eden devletlere tanınan bir haktır. Dolayısıyla kaynaklandığı nokta hukuki değil, siyasi-dir. Bu siyasilik sebebiyle veto hakkını kullanırken BMGK'nın daimi üyeleri genel hukuktan kaynaklanan bazı kaidelerle bağlı değillerdir. Bunlardan biri de hakların kullanımına temel teşkil eden "dürüstlük kuralı"dır. Bu kurala göre, kimse hukuktan kaynaklanan bir hakkını açıkça kötüye kullanamaz; bu kötüye kullanılan hakkı da hukuk düzeni korumaz. Ancak daimi üyeler veto hakkını siyasi bir hak olduğu için kötüye kullanabilmektedir. Karar alınması gereken konunun aciliyeti göz ardı edilerek sistemi tıkayacak şekilde daimi üyeler tarafından veto hakkının kullanılması BMGK'ya yöneltilen eleştirilerden biridir. Karar alma sürecinin şeffaf bir biçimde değil de kapalı kapı diploma-

siyle yürütülmesi ise diğer bir eleştiri konusudur. BM kurulduğunda bu karar alma süreci tüm üye devletlere açıkken zamanla bu şeffaflık ve katılım oranı azalmıştır. Ayrıca bu kararlar açısından BMGK'nın hesap verebilirliği de yoktur ve dolayısıyla benzer olaylara dair aldığı farklı kararlar sorgulanamamaktadır.

Ögüt, konuşmasında sistemi tıkayacak şekilde veto hakkının kullanıldığı durumlarda BM'nin Genel Kurul eliyle aldığı bazı tarihî kararlara değindi. 1950'de gerçekleşen Kore gerilimine dair alınan karar bunlardan biriydi. Veto hakkıyla Güvenlik Konseyi'nin işlemez hale gelmesi üzerine Genel Kurul, (BM Şartı'nda buna dair hiçbir hukuki dayanak bulunmamasına rağmen) uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair bir karar çıkartarak bu krize müdahale etmişti. BM Genel Kurulu'nun aldığı bu karar hukuki değildi, ancak meşruydur. Bu karardan sonra uluslararası hukuk doktrininde insan haklarını temelden sarsan bir olay yaşandığında BMGK'nın, bu örnekte olduğu gibi, bypass edilerek Genel Kurul'dan karar alınması gerektiği tartışma konusu olmuştur.

Karar alma mekanizmasını ve veto hakkını bu şekilde açıkladıktan sonra Ögüt, BMGK'nın üyelik sistemine yönelik eleştirileri ve reform taleplerini sıralar: (i) 15 üye devletli bu sistem demokratik değildir; çünkü BM kurulurken dünya üzerinde 65 devlet vardı, ancak şu an bu sayı 200'ün üzerine çıkmıştır. (ii) BMGK'ya seçilen geçici üyelerin coğrafi dağılımı da dengesizdir. (iii) BMGK'nın şu ana kadar aldığı kararların yarıya yakını Müslümanları ilgilendiren kararlar olmasına rağmen Konseyde Müslümanlar temsil edilmemektedir.

BMGK'nın bu yapısını değiştirmek için on yıllardır çeşitli girişimlerde bulunulmakta ve fakat özellikle daimi üyeler bu konuda girişimde bulunan farklı devletleri desteklemeyerek bu reform taleplerini ve girişimlerini akamete uğratmaktadır. Ancak şu bir gerçek ki BM'nin kuruluş amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin korunması mevcut yapıyla mümkün değildir.

KAM TEZAT

Türkiye'nin Devlet İdaresinde Süreklilik ve Değişim, 1990-2012

Ali Aslan

26 Mart 2014

Değerlendirme: Muhammed Yasir Okumuş

Doktora tez tartışma toplantıları dizisinin altmış ikincisinde SETA İstanbul dış politika araştırmacılarından Dr. Ali Aslan, 2012 yılında University of Delaware (ABD) Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladığı "Performing Turkey: Continuity and Change in Turkish Statecraft, 1990-2012" başlıklı doktora tezini sundu. Modernlik, hegemonya ve politikanın birarada düşünülmesi çerçevesinde Türkiye'de yaşanan değişim algısı tartışmanın temel sorunsalını oluşturdu. Bugüne kadar modernlik odaklı dış politika çalışmalarında modernliğin kimlik boyutuna atıflar yapılmış ve dış politika büyük oranda bu amaçla yönlendirilmiştir. Modern dönemde modern olma amacı yeni kimliklerin inşasının arka planında önemli bir yerde durmaktadır. Burada dikkate değer olan bir du-

rum da modernliği sorunsallaştıranların çalışmalarında ulus-devleti ele almıyor olmalarıdır. Modernliğin en temel yapı taşlarından olan ulus-devletin bu çerçevede ele alınmaması modernlik tartışmalarının bir eksikliğidir. Modernliğin en asli unsuru olan ulus-devletin temel özne olarak ele alınması ve modernliğin dış politika yoluyla yeniden üretilmesi Aslan'ın çalışmasının odak noktasını oluşturmaktadır.

Burada post-yapısalcı okulun modernliğe yaklaşımını da ele almakta ve eksik yönlerini ortaya koymakta fayda var. Post-yapısalcılık, modernliği problematize ederken esas itibarıyla devletin kendisini yeniden üretilip üretilmemesini incelemekte, fakat bu incelemeye modernliğin kimlik boyutunu dâhil etmemektedir. Kimlik konusu her ne kadar yakın zamanda yapılan çalışmalara dâhil edilmiş olsa da, bu çalışmalar devlet ve elitleri bir bütün olarak ele almak gibi bir sorunu barındırmaktadır. Post-yapısalcı düşüncede eylemi yapan aktör üzerine odaklanılmaz, belli bir ortamda yaşanan olaylara bakılır, fakat aktörler bu olayların müsebbibi olarak gösterilmez. Aktörler üzerine yoğunlaşılmasının doğurduğu sonuçlardan birisi de çalışmalarda kimlik boyutunun eksik kalmasıdır.

Modern devlet ve bunun kimlik boyutunun beraber ele alınması ile modernlik ve hegemonya tartışması daha sağlıklı bir biçimde yürütülebilir. Aslan'a göre modernlik ulus-devlet üzerinden üretilmektedir. Burada dış politikanın kavramsallaştırılması gereklidir. Dış politika çalışan araştırmacılar devletlerarası ilişkilere odaklanırken; Aslan, post-yapısalcı bir yaklaşımla, devletin sürekli olarak iç-dış ayrımıyla kendisini üretmek zorunda olduğunu iddia etmektedir. İç-dış kimlik inşasına verilebilecek en güzel örneklerden birisi, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin ürettiği kapitalist kimlik olup Sovyet Bloğu'nun komünizm vurgusu üzerinden bir kapitalist kimlik inşası söz konusudur. Burada bir kimlik siyasetinden ziyade kimlikleşme siyaseti, yani sürekli bir varoluş hali, sürekli bir kimlik tanımlaması mevcuttur. Bu durum da modern dönemle beraber yerel-seküler otoriteler ortaya çıkmış ve meşrulaş-

mıştır. Tarihin akışı içerisinde Vestfalya Antlaşması gibi farklı gelişmeler bu otoritele rin ortaya çıkışına destek olmuştur. Aslan'a göre hegemonya kurmak isteyen bir siyasi güç şu üç alanda tutarlı bir söylem oluşturmalıdır: iç-toplum, dış-uluslararası alan, sistem-yakın çevre.

Kemalizm, Osmanlı'da kısmen başlayan devlet merkezli modernliği kabul etmiştir. Bu geçişi seküler ve milliyetçi bir millet tanımı üzerinden yapmıştır. Kemalizm, iç politikada seküler-milliyetçi, dış politikada devlet merkezli bölgesel düzen, uluslararası sistemde Batı'nın hegemonyasını kabul eden ve buna dahi olmaya çalışan bir duruş öngörmüştür. Farklı süreçlerde kullanılan dil ve söylemlerle bu duruş sarsılmıştır. Adnan Menderes dönemi, 1961 Anayasası ve sonrasında Kemalizm değişen politik şartları kendi söylemine dâhil etme gayretine girmiştir. Kemalizmin asıl krizi 1980'lerin sonu 1990'ların başında ortaya çıkmıştır. Zira öngördüğü seküler-milliyetçi toplum ve Batıcı kafa bu tarihten itibaren uyumsuzluk göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla Kemalizmin toplumu temsili manasında bir takım sıkıntılar baş göstermiştir. Liberal, Kürtçü ve İslamcı akımların bu dönemde artan görünürlüğü de bu durumu destekler niteliktedir.

2002 yılı itibarıyla AK Parti yeni bir kimlik ve proje ile sahneye çıkmıştır. Kemalizm kadar olmasa dahi muhafazakâr, hatta İslamcı çizgiden bir parti olan AK Parti ulus-devleti kabul etmiştir. Burada "muhafazakâr demokrat" tanımı önem arz etmektedir. Modernliğin üç ideolojisi liberalizm, sosyalizm ve muhafazakârlıktır. Muhafazakârlık yerel olana diğerlerine oranla daha fazla değer verdiği için seçilmiştir. Liberal demokrasi ise iktidarı sınırlandırmaya çalışır, toplumun değişimini destekler. Muhafazakâr demokrat toplum içeride, dışarıda bölgeyi ve Vestfalya ile ortaya çıkan sistemi zorlayan bir anlayışa sahiptir. İslami vurguların arttığı, bölge siyasetine aktif olarak dâhil olunan, ulus-devleti hem sahiplenen hem de onun boyutlarını aşındıran bir anlayıştır bu. Küresel düzlemde tek değil

birçok medeniyet olduğunu ve Türkiye'nin birden çoğuna üye olduğunu savunur bu anlayış. Aslan, bu tarz ikilemlerden dolayı AK Partili Türkiye'nin hegemonik bir krizle karşı karşıya olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Türkiye'nin bunu aşması gerekmektedir. Aslan'ın tezindeki temel sorunsal modernlik, hegemonya ve dış politika arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Küreselleşen dünyada gerek modernlik gerekse hegemonya değişimi tartışmalarının önemi artmaya başlamıştır. Bu tartışmaların bir kısmı kimlik, bir kısmı ise ulus-devlet konusunu ele almamaktadır. Ali Aslan işte bu noktada kimlikleşme kavramını ve ulus-devleti bir araya getirmekte ve Türkiye'nin 1990'lardan beri devam eden değişimine farklı bir perspektiften ışık tutmaktadır.

KAM Afrika Konuşmaları

Türkiye'nin Afrika Politikası: Fırsatlar ve Açmazlar

Kani Torun

11 Ocak 2014 Değerlendirme: **Melike Ekinci**

“Afrika Konuşmaları” toplantı dizisinin dördüncüsünde Yeryüzü Doktorları'nın kurucularından olan ve uzun yıllar kuruluşun genel koordinatörlüğünü yürüten, Türkiye'nin Somali Büyükelçisi Kani Torun, Afrika'nın tarihinden ve sömürgeleştirme faaliyetlerinden bahsederek başladığı konuşmasında önce Türkiye'nin Afrika politikasını, ardından Türklerin Afrika'ya ve Afrikalıların Türkiye'ye bakışı bağlamında siyasi ve kültürel olarak Somali'deki tecrübelerini paylaştı.

Afrika'nın tarihine değinirken Batılıların kıtaya öncelikle misyoner olarak geldiklerine ve onların gözünde Afrikalıların ihtiyacı olan ve sömürgecilğin de temeli teşkil eden üç alana dikkat çekti: Ticaret, Hıristiyanlık ve medeniyet. 19. yüzyılda Etiyopya hariç tamamı sömürgeleştirilen Afrika'da 1885 Berlin Antlaşması ile sömürgecilğin yasal bir zemine oturtulduğunu anlattı

ve ardından Fransız ve İngiliz sömürgeciler arasındaki önemli bir farkı dile getirdi. Buna göre, İngilizler sömürgecilerine tüccar mantığıyla bir iş olarak bakarken Fransızlar bölgeyi tamamen kendi toprakları gibi be-nimsediler ve dolayısıyla çekilmemek için çok fazla kan döktüler. Buna mukabil İngilizlerin altyapı hazırlayıp, adam yetiştirip, devletin nasıl yönetilmesi gerektiğini öğrettikten sonra çekilmeleri nedeniyle sömürgeleştirdikleri bölgeler bugün hâlâ İngiliz etkisinde.

Torun, Türkiye-Afrika ilişkilerinden bahsederken kıta hakkındaki bilgimizin uzun yıllar Kuzey Afrika ile sınırlı kaldığına, 1990'lardan sonra yavaş yavaş Sahra Altı Afrika'ya açılmaya ve karşılıklı olarak birbirimizi tanımaya başladığımızı vurgu yaptı. Siyasal alanda kıtaya açılım ise 2005'i “Afrika Yılı” ilan etmemizle ivme kazandı. Bunun geri dönüşünü, 2008'de BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için yapılan oylamada 54 ülkeden 53'ünün olumlu oyuyla Afrika'dan büyük bir destek olarak gördük. Torun'a göre, eski sömürgeci güçlerden farklı olarak Afrikalılarla girdiğimiz “kazan-kazan” ilişkisi iki tarafın da kazacağı bir ilişki biçimi. Kıtaya açılımda Türkiye üç ana enstrümanı kullanıyor: ticaret, diplomasi ve Türk Hava Yolları. Bu sayede 2003'ten 2013'e kadarki on yıllık dönemde kıtaya ihracatımız altı kattan fazla, ithalatımız ise yaklaşık üç kat artış gösterdi. Yürüttüğümüz insani diplomasi sayesinde Türkiye'nin eli siyaseten güçlendi. Öte yandan Torun, Afrika denince aklımıza açlığın ve susuzluğun gelmemesi gerektiğini, aslında kıtanın birçok yerinde kalkınma hızının çok yüksek olduğunu, ama en büyük sorunun güçlü bir orta sınıfın bulunmaması olduğunu anlattı.

Sonrasında iki yılı aşkın bir süredir büyükelçi olarak görev yaptığı Somali'yi ve burada yürüttükleri faaliyetleri anlattı. Buna göre, Somali aslında kaynakları bakımından çok zengin bir ülke ve bütün Doğu Afrika'yı besleyebilecek nitelikte tarım alanlarına sahip. Ama 1991'de başlayan kabile savaşları yüzünden hem her şey altüst olmuş ve işleyen bir devlet sistemi kalmamış hem de ülkedeki büyükelçiliklerin tümü kapatılmış. Türkiye'nin Somali'ye 2011'de yaşanan açlık sorunu

vesilesiyle girmesi ve başkent Mogadişu'da bir büyükelçilik açmasıyla birlikte Mogadişu uzun yıllar sonra artık gidilebilen bir yer haline gelmiş ve bir imaj değişikliği olmuş. Türkiye bundan sonra açlık sorununu ortadan kaldırmaya dönük çalışmaların yanı sıra kalkınma yardımları (yol, okul, su, hastane, şehir hizmetleri) yapmış ve bunlar Somaliler nezdinde büyük bir algı değişikliğine yol açmış. Ayrıca Türkiye'nin faaliyet tarzı bir model haline gelmiş ve Batılı yardım kuruluşları da Türk modeline geçmeye başlamış. 2012'den sonra Türkiye'nin de katkılarıyla ordusu ve maliye müessesesi ile bir devlet düzeni kurulmuş. Yardımların yanında istihdamın artırılmasına dönük adımlar atılmış. Türkiye tarafından işletilecek liman ve havaalanı inşası da başlamış. Ülkenin yeniden birleşmesine dönük barış inşası çabaları da devam ediyormuş. Türkiye bu şekilde Somali halkının sevgisini kazanırken başkalarının da düşmanlığını kazanmış ve büyükelçilik ve faaliyetleri birtakım saldırılara maruz kalmış.

Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra Sayın Büyükelçi, son derece önemli birtakım sorunlar ve bunların çözüm yollarını da dile getirdi. Buna göre, Somalilerin de tespitiyle Türkler önce binayı inşa edip sonra ne yapacaklarını düşünüyorlar; oysa artık daha planlı ve kurumlar arası eşgüdümle çalışmalıyız. Diğer bir mesele sürdürülebilirlik meselesi; Türkiye'nin bölgede yaptığı faaliyetlerin kalıcı olabilmesi için yerli halkı da sürece dâhil etmeli ve bunun için gerekli eğitimleri vermeliyiz. Ayrıca yerel inisiyatifi güçlendirecek tarzda adımlar atmamız. Öte yandan faaliyet yapılan her yere gereğinden fazla Türk bayrağı asılması ve Türk okullarında sürekli İstiklal Marşı okutulması empati yoksunluğunun bir sonucu; bu durum bölgede yanlış algılamalara ve onurların incinmesine sebep olabiliyor. Ayrıca farkında olmasak da dilimiz ırkçı ifadelerle dolu ve bunlar bölgede ciddi bir rahatsızlık uyandırıyor. Bütün bu problemlerin önüne geçmek için STK'ları ve devlet kurumlarını bölgeye gitmeden evvel mutlaka eğitimden geçirmeliyiz. Söylemlerimizde ve eylemlerim duygusal değil gerçekçi olmalıyız.

KAM Avrupa Konuşmaları

Bölgesel Krizler Bağlamında Avrupa-Türkiye İlişkileri

François Naucodie

28 Şubat 2014

Değerlendirme: Meltem Dumanlıkaya

“Avrupa Konuşmaları” toplantı dizisinin altıncısında Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Dış Politikadan Sorumlu Birinci Müsteşarı François Naucodie konuk edildi. Uzun yıllardır Türkiye’de yaşayan Naucodie, Türkiye-Avrupa ilişkilerini Ortadoğu ve Balkanlar üzerinden değerlendirdi.

Dış politikanın AB içerisinde yeni bir alan olduğunu belirten François özellikle üç başlık altında bilgi paylaşımında bulundu: (i) dış politika alanında AB'nin nasıl bir aktör olduğu, (ii) bu konuda Türkiye ile nasıl bir ilişki geliştirildiği, (iii) geliştirilen ilişkilerin Balkanlar ile Ortadoğu bölgesinde nasıl şekillendiği. İlk başlıkdâhilinde Naucodie şunları anlattı: AB'nin dış politikada aktifliği birden değil, aşama aşama gerçekleşir. Bu konunun tarihçesine bakarsak AB (o günkü adıyla AET) 1970'li yıllarda

dış politikada aktif olmaya başlar ve “Avrupa Siyasal İşbirliği” kavramı ile ilk adımlar atılır. 1992 Maastricht Antlaşması ve 1997 Amsterdam Antlaşması ile AB organize hareket etmeye başlar. Son olarak 2007’de imzalanan Lizbon Antlaşması ile Dış İlişkiler Servisi adında yeni bir kurum oluşturulur. Catherine Ashton’ın başkanlık yaptığı ve AB’nin Dışişleri Bakanlığı konumundaki kurum 2011’in Ocak ayında faaliyete geçer. Dış İşleri Servisinin faaliyete geçmesiyle AB’nin Türkiye ile ilişkileri oldukça gelişir. Kuzey Afrika, Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya, terör, silahsızlandırma ve ortak güvenlik politikaları kapsamında Türkiye ile işbirliği ve diyalog artırılır. İkinci başlığa gelince, 1963’te Ortaklık Anlaşması ile başlayan Türkiye-AB ilişkileri, günümüzde Müzakere Çerçevesi aşamasına gelmiş durumda. Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin siyasi ve resmî boyutunun iki önemli noktasına değinen François, bunlardan birinin Bakanlar düzeyindeki toplantılar, diğerinin yılda bir toplanan ve dış politika konularının ele alındığı Ortaklık Konseyi olduğunu belirtti.

Balkanlarda Sırbistan ve Türkiye’nin AB ile müzakere süreci halen devam ediyor. Balkanlar konusunda AB’nin belirli bir perspektifi olduğunu savunan François, Türkiye ile bu konuda aynı görüşe sahip olduğunu ve Bosna-Hersek’teki ALTHEA misyonu ve Kosova’daki EULEX misyonu altında sahada ortak bir çalışma yürütüldüğünü belirtti. En son 10 Şubat’ta Brüksel’de gerçekleşen Türkiye-AB Bakanlar Düzeyindeki Siyasi Diyalog Toplantısında Ahmet Davutoğlu ile Catherine Ashton arasında Bosna-Hersek ile ilgili görüş alışverişinde bulunduğu vurguladı.

Ortadoğu’ya gelince, Suriye’de AB ile Türkiye arasındaki işbirliğine değinen François, bunları insani yardım ve güvenlik olmak üzere iki açıdan ele aldı. Türkiye’ye sığınan Suriyeli sayısının yaklaşık bir milyon olduğunu ve bu konuda AB’nin maddi destek sağlayarak yardımda bulunduğunu belirtti. İran’da ise nükleer programın önemine dikkat çeken François, AB’nin öncülük ettiği ve Ashton lider-

liğinde yürütülen, İran ile BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesi ve Almanya (5+1) arasındaki İran’ın nükleer programına ilişkin müzakerelere Türkiye’nin ev sahipliği yaptığını ve sürece destek verdiğini hatırlattı. AB ile Türkiye arasındaki işbirliğinin bir başka somut göstergesi ise Küresel İş Köprüleri Projesi. AB ile Türkiye arasında ileri boyuta taşınan ticari ve ekonomik ilişkilerin üçüncü ülkelerde yatırım ve ortaklık kurma şekline dönüştürülmesini amaçlayan proje, özellikle Mısır, Tunus ve işgal altındaki Filistin topraklarında ortak projeler üretmeyi kapsıyor.

François, AB’nin sadece Balkanlardaki misyonları değil diğer bölgelerdeki (Libya, Filistin, Orta Asya) misyonlarına da Türkiye’nin olumlu katılımının gözlemlendiğine, AB ile Türkiye’nin dış politika konusunda işbirliğinin daha çok sahada önem kazandığına değinerek konuşmasını noktaladı.

KAM Avrasya Konuşmaları

Ukrayna Krizine İçeriden Bakış

Vügar İmanbeyli & Mehmet Sümer

8 Mart 2014 Değerlendirme: **Fatih Günel**

“Avrasya Konuşmaları” toplantı dizisinin yedincisinde İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden Yrd. Doç. Dr. Vügar İmanbeyli ve Ukrayna Krizinin başlangıcında bu ülkeye giderek gelişmeleri bizzat yerinde takip eden TRT Türk’ten “Küresel Bakış” programının yapımcısı Mehmet Sümer, Ukrayna olaylarının tarihsel arka planı ve güncel durumu ile Kırım meselesini ele aldılar.

İmanbeyli konuşmasına başlarken Ukrayna meselesini kalın çizgilerle kategorilere ayırmanın olayları anlamakta aldatıcı olabileceğine değindi. Dışarıdan yapılan tekelci değerlendirmeler ile ülke iç dinamiklerinin tezat oluşturduğu ve Rusça konuşan herkes Rusya’yı destekliyor şeklindeki düşüncenin yanlışlığı üzerinde durdu. İmanbeyli’nin üzerin-

de durduğu diğer bir nokta ise liderleri Rus yanlısı-Batı yanlısı olarak değerlendirmenin olayları idrak etmede ortaya çıkartacağı boşluk. Zira mesela ülkenin Rus yanlısı olarak bilinen cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç, aslında Avrupa Ortaklık Anlaşması’nu hazırlayan kişi.

İmanbeyli, Ukrayna’nın SSCB’den 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra gelişen birtakım olayların ülkenin siyasi ve iktisadi olarak gelişmesini güçleştirdiğine de değindi. Buna göre siyasi sistemde parlamento-cumhurbaşkanlığı arasındaki yetki rekabeti ve iki erkin istikrarın sağlanmasını güçleştirici pozisyonda bulunması Ukrayna’nın siyasi istikrarındaki en önemli engel. Örneğin 1991’den beri cumhurbaşkanlığı seçimlerinde hiçbir adayın ilk turda barajı geçememesi sistemdeki kırılganlığın bir göstergesi. Yine parlamentoda sosyalist, milliyetçi ve merkezîyetçi gruplar arasındaki mücadeledeki güç dengesi de sistemi tıkanıklığa sürükleyen unsurlardan. Ukrayna’nın 1920’lerde ortaya çıkması nedeniyle bir devlet geleneğinin bulunmaması, yine uzun yıllar Sovyetlerin komünist sistemi altında kalması nedeniyle ülkede partilere ve bağımsız kurumlara dayanan bir siyasi kültürün henüz oluşum aşamasında olması da bugünkü siyasal kırılganlığın ardındaki temel faktörlerden.

Yine İmanbeyli’ye göre, bağımsızlık sonrası dönemde yapılan özelleştirmelerle birlikte ortaya çıkan “oligark”lar arasındaki siyasal rekabetin ülkenin zararına olacak şekilde cereyan etmesi 2013’e gelindiğinde siyasal sistemin tıkanmasında son derece etkili oldu. Ukrayna’nın yolsuzluk, rüşvet gibi meseleleri çözememiş olması da krize giden yolda önemli bir olguydu.

Mehmet Sümer ise Ukrayna olaylarının dünyanın diğer bölgelerinde meydana gelen kitlesel olaylarla benzerlikleri üzerinde durdu. Meydana gelen olayları bir zincirin halkaları olarak gören Sümer, Mısır’daki Rabia ve Tahrir, Türkiye’deki Gezi Parkı, Amerika’daki Wall Street olaylarının ortak noktalarına değindi. Örneğin meydanları saran birlik ve

bütünlük ruhu, ortak motivasyondan kaynaklanan haklılık inancı gibi faktörler aslında farklı zaman ve mekânlarda ortaya çıkmasına rağmen olayların ne kadar da benzeştiğinin birer göstergesi. Sümer'in benzerliklerden hareketle üzerinde durduğu bir diğer nokta ise meydana gelen olayların herhangi bir lidere bağlı olmaması. Ukrayna'da Vitali Kličko ön plana çıkıyor gibi görünse de meydana toplanan Avrupa yanlısı kitlelerin onu ne ölçüde liderleri olarak kabul ettikleri belirsiz. Ayrıca meydana kalabalıklar eski Başbakan Yulia Timeşenko'nun ev hapsinde olmasına büyük tepki göstermeler de yeni liderleri olmasını savunmuyorlar. Yine yolsuzluk, rüşvet ve oligarklardan duyulan rahatsızlık, sosyal medyanın etkisi de kitleleri sokaga döken bir diğer ortak nokta. Sümer konuşmasında başkent Kiev'in Avrupalı bir şehir olduğuna ve burada yaşayanların kendini Avrupalı olarak gördüğüne dikkat çekerken, İmanbeyli de Sovyetler Birliği'nin hem tahıl ambarı hem de sanayi merkezi konumunda olan Ukrayna'da bugün nüfusun %17'sini teşkil eden Rus kökenlilerin (ülkenin sanayi merkezi olan) doğu ve (Kırım'ın da bulunduğu) güney kesimde yoğunlaştığına değindi. Bu bilgiler Ukrayna'nın bugün karşı karşıya kaldığı parçalanma tehlikesini de açıklayıcı mahiyetteydi.

Soru-cevap bölümünde yöneltilen enerji ile ilgili bir soruya konuşmacıların verdiği cevaplar burada zikredilmeye değer. Sümer, Avrupa'nın Ukrayna olaylarında yeteri kadar inisiyatif alamamasının temel sebebini Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji ihtiyacına bağlar; İmanbeyli ise enerji meselesinin sadece Avrupa için önemli olmadığı, Rusya'nın da Avrupa'ya özellikle doğalgaz satışı noktasındaki bağımlılığı üzerinde durdu. Kırım meselesinin Ortadoğu'ya etkisiyle ilgili bir diğer soruya Sümer, Saddam'ın Kuveyt'e girmesi ile Rusya'nın Kırım'a girmesini karşılaştırarak cevap verdi. Bölünen Irak'ın Ortadoğu'daki etkisi ile bölünen Ukrayna'nın Karadeniz'deki etkisini karşılaştırdı. İmanbeyli, Kırım Tatarlarının geleceğine ilişkin yöneltilen bir soruya cevaben Türkiye'nin meseleye İslam İşbirliği Teşkilatı gibi bölgesel ve küresel ölçekte çözüm araması gerektiğini savundu.

KAM Milliyetçilik Konuşmaları

Kürt İslamcılarının Kürt Meselesine Bakışları

Ahmet Yıldız

2 Nisan 2014

Değerlendirme: Yunus Bağırılmaz

“Milliyetçilik Konuşmaları” toplantı dizisinin beşincisinde, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanı Doç. Dr. Ahmet Yıldız, Kürt İslamcılarının Kürt meselesine bakışlarını ele aldı. Konuşmasına Türkiye’de anlamı üzerinde mutabık olunamayan tartışmalı “İslamcılık” kavramının üç unsurun -milliyetçilik, muhafazakârlık ve mukaddesatçılığın- bir araya gelmesi suretiyle geliştiğini dile getirerek başlayan Yıldız, bunun önemli etkiler bıraktığını ve -Kürt İslamcılarının Türk İslamcılarını eleştirdikleri üzere- milliyetçi bir söylemi barındıran “ulus-devlet İslamcılığı” halini aldığını belirtti.

Dersim hadisesi ve 1930 isyanından sonra, Kürt muhalefetinin ilk defa 1960'larda oluşan çoğulculuşma ortamında kendini ifade etme zemini bulduğunu söyleyen Yıldız, bunun da henüz etnik bir karakter taşımayan ve ezilmişlerin haklarını savunma odaklı söylemiyle öne çıkan Türk Solu vasıtasıyla gerçekleştiğini vurguladı.

Ancak İşçi Partisi'nin kapatılmasına dair mahkemenin gerekçeli kararında en temel hususun "Kürt varlığını kabul etmesi" olduğunu da dile getirdi. Yıldız'a göre, Sol hareket içerisinde siyasi sosyalleşmesini gerçekleştiren Kürt hareketi, 1970'lerin ortalarından itibaren Türk Solu ile ayrılmaya başladı ve nihayetinde müstakil bir siyasal oluşum olarak ortaya çıktı.

Yıldız, Türkiye'nin geleneksel dindarlık coğrafyası açısından bakıldığında Kürtlerin ortalama seviyenin üzerinde yer aldığını, geleneksel cemaatler ve tarikat silsileleri bakımından da Kürt kanaat önderlerinin Türkiye İslamcılık hareketi içerisinde önemli bir konuma sahip olduklarını belirtti. 1999'da Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla başlayan ve 2004'e kadar süren PKK'nın eylemsizlik halinin Kürt İslamcı hareketinin kristalize olarak tezlerini rahatça ortaya koyması için gerekli ortamı sağladığını ve böylece müstakil bir hareket olarak boy göstermeye başladığını vurguladı.

Yıldız'a göre Kürt İslamcılığı, Kürtlerin ulus olma haklarını İslami zeminde meşrulaştıran, bunun İslami çoğulculuğun zorunlu bir gereği olduğunu söyleyen, bütünüyle Kürdî ve Kürdistanî olduğunu iddia eden oluşumlardan müteşekkil bir çizgiyi ifade ediyor. Kürt İslamcılığının kendini Türkiye İslamcılığından ayırmasının muhtelif sebepleri var. Bunların başında da Türk İslamcılarının Cumhuriyet'in tek tip ulus yaratma ideali ekseninde yürüttüğü projeye önyak olduğu eleştirisi geliyor. Yine tek tipçi kimlik anlayışı çerçevesinde devletçi-milliyetçi bir tavır sergileyen Kürtler de "Türk siyasi aklı" içerisinde mütalaa ediliyor. Bununla beraber Kürt meselesini genel ilgi ve kaygı alanlarının dışında tutan geleneksel cemaatler ve tarikatlar Kürt hareketi dışında yer alıyor. Bu meseleye yakından ilgi duymakla birlikte bütünüyle Kürdîlik vasfı taşımayan ÖZGÜR-DER gibi oluşumlar da söz konusu. Yıldız konuşmasında Kürt İslamcı hareketlerin içerisinde yer alan gruplara da değindi. Buna göre, Kürt İslamcılığı dendiğinde akla gelen ilk örgütlü oluşum, 1990'lı yıllarda Hizbullah olarak adlandırılan ve günümüzde karşımıza HÜDA-PAR olarak çıkan harekettir. Halkla çok sıcak bir iletişim

bağı kuran bu grup, mevcut hareketler içerisinde de kitleselleşme potansiyeli en yüksek hareket olarak öne çıkmaktadır. Diğer gruplar ise şunlardır: eski ismiyle Menzil Grubu, bugünkü adıyla Öze Dönüş Platformu; diğerlerine nazaran kitlesel potansiyeli daha az olmakla birlikte Kürt kültürünün en güçlü taşıyıcısı olarak boy gösteren Med-Zehra ve Nûbihar çevresi; son olarak aslında çeşitli grupları içinde barındıran ancak bireysel temsile dayanan, Kürt İslamcılığının entelektüel açıdan en güçlü grubu Âzadi İnsiyatifi. Azadî İnsiyatifi'ne özel bir parantez açan Yıldız, hareketin 2012'de ortaya çıktığını, partileşme tartışmalarının sürdüğünü, grubun kendisini İslamcı değil İslamî olarak tanımladığını, bu yönüyle de "Kürdî hamiyet ve İslamî salâbet" olarak ifade edebileceğimiz Kürt-İslam sentezinin somut bir yansıması olduğunu dile getirerek hareketin sloganına dikkat çekti: "Kürdistan Kürdistanlılarıdır; Kürdistan'ın yönetimi Kürdistanlılara bırakılmalıdır."

Yıldız, Kürt İslamcılarının tamamının "milliyetçi" yakıştırmalarını reddettiğini ve bunu aşağılayıcı bir sıfat olarak telakki ettiğini söyledi. Buna karşın milliyetçiliğin Türkiye'deki İslami hareketin genetik kodlarından biri haline geldiğinin ve bu yönüyle "ulus-devlet İslam'ı" refleksi gösterdiğinin altını çizdi. Bu hususta Kürt İslamcılarının çeşitli eleştirilerde bulduklarını söyleyen Yıldız, bunlardan en fazla öne çıkanı şöyle izah etti: Türk İslamcılar dünyanın muhtelif coğrafyalarıyla ilgileniyorlar; ancak yanı başlarındaki İran, Irak ve Suriye'de çeşitli kıyım ve zulümlere maruz kalan Kürtler salt Kürt oldukları için pek dikkatlerini çekmiyor. Yıldız, hukuka dayanmayan, İslam üzerinden öne sürülen "kardeşlik" kavramının da zamanla bir hakaret mesabesinde değerlendirilmeye başladığını sözlerine ekledi. Nihayetinde Türk İslamcılarının Kemalizm ve milliyetçi devlet aklından bağımsız hareket edemeyeceğine kanaat getiren Kürt İslamcılarının, İslam ümmeti içinde müstakil bir Kürt hareketinin elzem olduğu yönünde mutabakata vardıklarını ve bu doğrultuda

pozisyon aldıklarını ifade eden Yıldız, konuşmasını Kürt İslamcılarının çözüm sürecine bakışına değinerek tamamladı. Sürecin ilk önce “Demokratik Açılım”, ardından “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” olarak adlandırılmasının kafalarda “Devlet akli yeniden mi devreye giriyor?” şeklinde birtakım soru işaretlerine sebep olduğunu, ihtiyatlı yaklaşımla beraber genel kanaatin şiddetsizlik halinin desteklenmesi olduğunu ve Kürt İslamcılarının sürece dair fikrinin özetle şu şekilde olduğunu belirtti: “Yetmez ama evet”.

Türkiye’de Kürt meselesi ile ilgili tartışmaların çoğunlukla BDP-PKK hattı üzerinden yürütüldüğü ve Kürt İslamcı hareketlerin konuya bakışlarının pek de gündeme getirilmediği bir dönemde Ahmet Yıldız’ın bu konuşması önemli bir açığı doldurarak zihinlerimizde meseleye dair daha kapsamlı bir resmin oluşmasını sağladı.

KAM İktisat Konuşmaları

İslami Finansın Temel İlkeleri ve Bazı Ürün Uygulamaları

Sabri Ulus

22 Şubat 2014

Değerlendirme: **Abdurrahman Yazıcı**

“İktisat Konuşmaları” toplantı dizisinin on birincisinde, Bank Islam Brunei Darussalam (BIBD)’in hazine ve piyasalardan sorumlu direktörü ve Fajr Capital’in uluslararası ilişkiler sorumlusu Sabri Ulus’u konuk ettik. İslami finans araçları ve uluslararası piyasalardaki uygulamaları konusunda son derece verimli bir toplantı gerçekleştirdiğimiz Ulus, konuşmasına İslami finansın ilke ve amaçlarına değinerek başladı. İslami finansın klasik bankacılıktan farklarına temas eden Ulus, İslami finans sektöründe faaliyet gösteren dinî danışma kurullarından, buradaki sınırlı sayıdaki danışmanlardan, eğitim ve uzmanlık alanlarından ve banka yönetimleriyle ilişkilerinden ve bu kurulların fonksiyonel problemlerinden bahsetti. Dinî danışmanlarla yapılan toplantıların kısa-

lığından dolayı çıkartılacak ürün ve dokümanların müzakere sürelerinin kısıtlı olduğunu belirten Ulus, benzeri olumsuzlukları aşmak için İslami bankalar ile UBS, HSBC ve Deutsche Bank gibi faizsiz finans hizmeti veren bankaların bünyelerinde danışma birimleri oluşturulduğunu ve öncelikle bu birimlerin onayının alınması yoluna gidildiğini belirtti. Dinî danışma kurullarının fonksiyonlarının ülkeden ülkeye farklılık taşıdığına, faizsiz finans sektörünün denetlenmesiyle ilgili BDDK ve AAOIF benzeri denetim kurumlarının tesisinin önemine değinen Ulus, bu kurulların mevcut yetkileriyle ilgili şu değerlendirmeyi yaptı: “Danışma kurullarının görevleri, piyasaya çıkartılacak ürünleri onaylamakla bitmeyip bankalardaki dinî danışma birimleriyle koordineli iç denetimle devam etmektedir. Ayrıca zaman zaman çeşitli sebeplerle daha önce verdikleri bazı fetvaları geri çekerek onay verdikleri ürünlerin piyasadan çekilmesini sağlamaktadırlar.”

Faizsiz finans sistemini, günümüzdeki büyüklüğüyle “okyanusta bir damla”ya ve “kapitalist sistemin gölgesinde hızlı büyümeye çalışan bir çocuk”a benzeten Ulus, konuşmasının bir bölümünü faizsiz finans kurumlarının fon toplama ve kullandırma yöntemlerine ayırarak bu enstrümanların dünyadaki uygulamaları hakkında bilgiler verdi.

Türkiye’de mudârebeye ağırlık verilirken yurtdışında vekâlet, murâbaha ve vedîa vb. yöntemlerin de piyasada yer aldığını belirten Ulus, mudârebe (emek-sermaye ortaklığı) ve müşâreke (sermaye ortaklığı) gibi araçları piyasadaki uygulamalarıyla açıkladıktan sonra vekâlete de değindi. Vekâlete dayanan teverrük temelli “emtia(commodity) murâbaha” hakkında bilgi veren Ulus, Umman ve Bahreyn gibi ülkelerde bu ürüne izin verilmezken Malezya, Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerde uygulama alanı bulduğunu, bu enstrümana daha çokârını sabitlemek isteyenlerin başvurduklarını söyledi.

Devamında vedîa, selam, istisna ve teverrük gibi ürünlerin piyasalardaki uygulamalarına değinen Ulus, dinî danışmanların sadece işletme sermayesi

ihtiyacı veya başka alternatif olmaması durumunda teverrük ürününe cevaz verdiklerini belirtti.

Faizsiz finanstaki kredi kartı uygulamalarına ve borcun vadesinde ödenmemesi halindeki cezalarına değinen Ulus, uygulamaların ülkeden ülkeye ve bankadan bankaya farklılıklar taşıdığını belirtti ve halen çalıştığı BIBD’deki kredi kartı sistemi uygulaması hakkında detaylı bilgiler verdi. Yaklaşık on farklı çeşidi olmakla birlikte en fazla icâre sukukunun çıkarıldığını belirten Ulus, zaman zaman kira, mudârebe ve vekâletin birlikte olduğu karma sukukların da çıkarıldığını belirterek sukukun Türkiye ve dünya piyasalarındaki uygulamasını anlattı.

Faizsiz finans sektöründeki sigorta ile konvansiyonel sigortacılık arasındaki temel farklılığın fon değerlendirme olduğunu belirten Ulus, faizsiz sigorta sistemindeki diğer temel esasları da şöyle sıraladı: İslami esaslara uyulması, opsiyona müsaade edilmemesi, sosyal yardımlaşma/vakıf merkezli olması.

Soru-cevap bölümünde ise İslami finansın güncel araştırma ve tartışma alanları olan yapılandırılmış ürünler, türevler, benchmark oranı, karz-ı hasen ve hazine yönetimindeki faizsiz uygulamalara temas eden Ulus, faizsiz finansın klasik bankacılık araçlarını taklitten ziyade hâlen yaptığı şekilde proje finansmanı sağlayıcı, reel ekonomiyle iç içe, müşterileri tanıyan, spekülâtif işlemlerden uzak, ürün çeşitliliği ve işlemlerin özünü dikkate alan tavrının önemini vurgulayarak konuşmasını sonlandırdı.

KAM Panel

2014'e Girerken Türkiye Ekonomisi: İktisadi ve Siyasi Şoklarla İmtihan

28 Ocak 2014

Değerlendirme: Mücahid Eker

Küresel Araştırmaları Merkezi'nin 2011'den beri düzenlediği yıllık ekonomi değerlendirme panellerinin üçüncüsü, T.C. Merkez Bankası'ndan Doç. Dr. Lokman Gündüz'ün moderatörlüğünde Koç Finansal Hizmetler ve Yapı Kredi Bankası Başekonomisti Doç. Dr. Cevdet Akçay, Odea Bank Ekonomik Araştırmalar ve Stratejik Planlamadan Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı Serkan Özcan ve PGlobal Partneri, TAİB Yatırım Bank Yönetim Kurulu Başkanı ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Yülek'in katılımıyla gerçekleştirildi. Panelde iktisadi ve siyasi konjonktürün, özellikle de ülke içindeki sıcak gelişmelerin Türkiye ekonomisine etkileri ele alındı.

"Kırılmanın esas sebebi, siyaseten hâlâ normalleşmememiz"

Cevdet Akçay, konuşmasında Türkiye'de yaşanan siyasi şokun "nevi şahsına münhasır" olduğu ve bunun iktisadi etkiler doğurmasının da son derece muhtemel olduğu üzerinde durdu. "Türkiye hâlâ normal bir ülke değil, normal olma çabası içinde; hâlâ istikrarlı değil,

istikrar kazanma çabası içinde" diyen Akçay'a göre, devletin siyasetin üzerinde konumlandığı bir ülkede normallikten bahsedilemez. Küreselleşme, iktisaden bir devletin ticaret ve finans kanallarını küresel sisteme gönüllü olarak teslim etmesi, kendisinin de sadece beklenti kanalını yönetmesidir. Eğer beklenti kanalı iyi yönetilirse diğer iki kanal ülkenin lehine, kötü yönetilirse aleyhine çalışır. Buna dâhil olmayan iki ülke var: Kuzey Kore ile Küba. "Opsiyonunuz Kuzey Kore değilse mecburen sisteme dâhil olursunuz. En makro düzeyde elinizde bir tane araç var, o da beklenti kanalı. Ama amacınız birden fazla. Bu durumda çok ehil olmak zorundasınız. Siyasetçilerin bunun çok da farkında oldukları kanaatinde. Bunu böyle anladığınızda insan kaynağının önemini daha iyi idrak eder ve ehil insanları işe koşarsınız." Yabancılar nezdinde Türkiye algısının Gezi Olaylarıyla birlikte çok bozulduğunu anlatan Akçay, 2008 yılında AK Parti'ye yönelik kapatma davasıyla kıyaslayarak bu davanın dışarıda Türkiye açısından Gezi Olayları kadar ters algılanmadığını söyledi. Akçay bunun nedenini "Kapatma davası, zaten anormal bir ülkede anormal bir şeydi; yani normaldi. Ama Gezi Olayları, artık normalleştiği sanılan bir ülkede yaşandığından çok anormal bir şey olarak görüldü." sözleriyle açıkladı.

Akçay, Türkiye'nin 2008 yılından itibaren daha normal ve göstergeleri daha sağlam, ancak hâlâ kırılğan olduğunu, kırılğanlığın esas sebebinin ise siyaseten hâlâ normalleşmemiş olmaktan kaynaklandığını söyledi. Siyaseten normalleşmiş bir yerde iktisadi şokların etkisinin daha az yaşanacağına dikkat çekerek, "Doğum sancısının zirve yaptığı zaman, doğumun tam öncesidir. Normal olmaya doğum diye bakarsak eğer, bugün sancının zirve yaptığı bir dönemdeyiz. Bu da geçtiğinde artık muhtemelen normalleşmiş olacağız. Çünkü siyaset ve devletin konumlanması o zaman normalleşmiş olacak. Bu, Türkiye gibi bir ülke için hiç de kolay bir şey değil. Müthiş bir altüst oluş, bir travma. Ama bu doğumdan bir ucube değil, güzel bir çocuk çıkacak" değerlendirmesinde bulundu. TCMB'nin faiz normalleşmesine yani Fed taperinge en hazır birkaç merkez

bankasından biri olduğunu savunan Akçay, Merkez Bankası'nın piyasanın tersine gidip onun sevmediği işler yaparak Türkiye'de faiz oranını bir buçuk sene normalleştirdiğini ve krizi avantaja çevirdiğini ifade etti.

Akçay, Türkiye'nin, algısı çok çabuk bozulan ve zor düzelen bir ülke olduğunu dile getirerek, "Türkiye 1-0 mağlup başlar. Önce beraberlik, sonra galibiyet gelir. Bu da çok zor bir iş. 17 Mayıs'tan önce herkes 'En iyi yükselen piyasa Türkiye' derken, Gezi sonrası 'En kötü yükselen piyasa Türkiye' oldu. Türkiye cazip bir ülke ama gidilecek tek ülke değil. Dolayısıyla yabancıları etkilemek zorundayız. Bunu da sıradan insanlarla yapamayız, biraz daha kalburüstü insanlar bulmalıyız ve aslında böyle insanlarımız mevcut. Aksi takdirde Türkiye'nin fazla yol kat etmesi mümkün değil" yorumunu yaptı.

"TCMB'nin para politikası çerçevesi, dünyada başarılmamış bir çerçeve"

Serkan Özcan ise Türkiye'nin son on yılda göreceli olarak kazandığı ve sürekli yükselen istikrar trendinin bugün aşağı doğru döndüğünü söyledi. Kazanılmış istikrarın getirdiği manevra alanının ortadan kalkıyor olmasını son derece olumsuz addeden Özcan, bu noktada toparlanmanın 1,5 sene süreceği öngörüsünde bulundu. Bu toparlanmanın ardından 5 senelik vadede Türkiye lehine gelişmelerin görüleceği uluslararası konjonktürde istikrarın yeniden çok gerekli olduğunun altını çizdi. TCMB'nin para politikası çerçevesinin dünyada başarılmamış bir çerçeve olduğunu düşünen Özcan, şöyle bir değerlendirmede bulundu: "Bunun örneği yok. Sağladığı avantajlar bakımından da gerçekten değeri ölçülemez bir para politikası çerçevesi.

Dünyanın durumu Lehman sonrası durum olduğu sürece bu politika iyidir' fikrine katılmıyorum. Bençe sürekli olarak kullanılabilir kadar da güçlü bir çerçeve. Bu çerçevenin bundan bir sene önce uluslararası konferanslarda Nobel'e aday bir çerçeve olarak anlatıldığını da duyduk. Son dönemde bütün olan bitene rağmen Türkiye'nin bir kredibilite meselesi

oluşmadı. Bunun ana sebebi bu politikaların bizi getirdiği noktadır. Bankacılık sisteminin sıhhati ve mali politikalar elbette önemli unsurlar; ama reyting kuruluşlarını ikna eden şeyin bizim bu yeni para politikası çerçevesinin çerisine finansal istikrar meselesini koymamız olduğunu düşünüyorum."

Özcan, Türkiye'deki finansal varlıkların marjinal fiyat koyucusunun uluslararası piyasalar olduğunu belirterek, bu böyle olduğu sürece Türkiye'nin uluslararası tarafta değişen resmi ile sürdürülebilir bir olumluluk beklememek gerektiğini de sözlerine ekledi.

"Türkiye'nin yeni bir hikâyeye ihtiyacı var"

Murat Yülek, Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu testten şu ana kadar başarılı bir şekilde geçtiğini ve bunun da sistemin oturduğuna işaret ettiğini belirterek, Türkiye ekonomisinin durumunun o kadar da kötü olmayıp gelinen noktanın sadece düşük kırlangınlığın bir göstergesi olduğunu söyledi. Uluslararası ekonomik konjonktürün Türkiye'ye etkisine değinen Yülek, kısa vadede Türkiye'nin 2014 yılı büyümesiyle ilgili iyimser olduğunu belirtti. Geçen on sene Türkiye'deki ekonomik kalkınmanın ülkeyi bir üst lige çıkaracak güçlü bir altyapı sağladığını, gelecek yirmi-otuz yıl boyunca doğru insanlarla doğru politikalar uygulandığı takdirde Türkiye'nin iktisaden olması gereken yere ulaşabileceğini ifade etti. Dünyada bir siyasi güç olabilmenin "yeterli değil ama gerekli" şartının iktisadi güç olduğunu da vurguladı.

Türkiye'nin yeni bir hikâyeye ihtiyaç duyduğuna işaret eden Yülek'e göre, AK Parti'nin ilk döneminde hikâye Avrupa Birliği idi; sonra demokratikleşme öne çıktı; fakat son yıllarda bir hikâye yorgunluğu söz konusu. Oluşturulacak yeni hikâyenin teknoloji, katma değer, markalaşma, üretim, know-how gibi kavramlar üzerinden ekonomik bir dönüşüme dayanarak kurgulanması gerektiğini belirten Yülek, bu hikâyenin altını dolduran, yirmi-otuz sene ileriye bakan hedeflerle ve bu hedeflerin alt politikalarıyla Türkiye'nin hem kendini yurtdışında daha iyi anlatacağını hem de bir dönüşüme imkân sağlayacağını öngörüyor.

Sîne dertle dolup taşar

Hafız

Sîne dertle dolup taşar ah bulunmaz mı merhem
Gönül yalnızlıktan öldü, yok mu Allah için hemdem
Kim huzur bekler bu hızla geçip giden zamandan
Sâki, bana bir kadeh ver de huzur bulayım bir dem
Bir akıllıya dedim şu hale bak, o da gülerek dedi
Pek çetin bir gün, tuhaf bir iş, perişan bir alem
O Çiğil mumu için yandım sabır kuyusunda
Türklerin şahı umursamaz halimizi nerde Rüstem
Âşıklık yolunda emniyet ve huzur belâdır
Yara kesilsin o yürek isterse senin derdine merhem
Arzu ve naz ehli yol bulamaz rintlik semtine
Dünyayı yakacak yolcu lâzım, lâzım değil gamsız ham
Şu toprak âlemde bir adem geçmiyor ele
Başka bir âlem yapmak lâzım yeniden bir âdem
Kalk da o Semerkantlı Türk'e gönül verelim
Ondan mulyan ırmağının kokusunu getirir meltem
Aşk istiğnası karşısında Hâfız'ın ağlayışının ne hükmü olur
Bu denizde çiy damlası gibi görünür yedi deniz hem

Tercüme: Hicabi Kırlangıç (Hafız Divanı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013)

MAM Tezgâhtakiler

Deleuze-Guattari: Şizoanaliz, Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi

Sinan Kılıç

4 Ocak 2014 Değerlendirme: **Melike Keleş**

Medeniyet Araştırmaları Merkezinin Tezgâhtakiler programının ocak ayı sunumunu gerçekleştirmek üzere Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Sinan Kılıç konuğumuz oldu. Sunum süresince Batı felsefe geleneğine hâkim olan aşkınsal, özdeşlikçi düşünme geleneği, Deleuze-Guattari'nin temel kavramları olan fark, minör fark ve majör fark, arzu, şizoanaliz, anti oedipus, göçebelik, yersiz-yurtsuzlaştırma, köksap vb. kavramlar çerçevesinde analiz edildi. Deleuze-Guattari'nin bu kavramlar çerçevesinde Batı felsefe geleneğine yönelik eleştirilerinin nedenselliği değerlendirildi. Bu değerlendirme bağlamında özellikle Batı düşünme geleneğinin neden olduğu felsefi problemlerin tarihsel olarak felsefe geleneğindeki izleri, Deleuze-Guattari'in filozofları

düzleminde yorumlandı. Böylece özellikle Batı düşünme geleneğinin özdeşlikçi yapısı fark kavramı üzerinden analiz edilerek, özdeşlikçi felsefenin neden olduğu problemler açığa çıkarıldı.

Buna göre Batı düşünme geleneğinde özdeşlikçi düşünme yapısı her şeyden önce düşünmeyi bir öz, ilke ile temellendirerek düşünme süreçlerinde bir dogmatizme neden olduğundan, negatif-aşkınsal bir düşünme yapısına neden olur. Bu düşünme yapısı ise felsefi düşünmede olması gereken çoklu, heterojen varlık kavrayışının yerine bütünlüklü, homojen bir varlık kavrayışının oluşmasına yol açar. Böylece düşünme süreçlerinde olması gereken heterojen varlık kavrayışı negatif fark kavrayışı ile olumsuzlanır. Bu olumsuzlama merkeze alınan kimlik, özdeşlik ile gerçekleştirildiğinden bu özdeş olan ile uyumsuz olan farklılıkların olumsuzlanmasına neden olur. Bu da yaşamın çok kıvrımlı ve katmanlı tüm yapılarında minör farklılıkların varlıksal süreçlerden dışlanmasına ve olumsuzlanmasına yol açar. Bu özdeşlikçi düşünme yapısının yerine Deleuze-Guattari minör fark kavrayışı ile herhangi bir farkın merkeze alınmadan kendini sürekli yeniden farklı bir düzlemde yaratarak oluş ile olumlamasını gerçekleştirir. Deleuze-Guattari için bu özdeşlikçi yapı Batı düşünme yapısının pek çok alanında görülür. Bu bağlamda özdeşlikçi, majöratif düşünme yapısının görüldüğü bir diğer temel alan ise Freudyen psikanalizdir. Deleuze-Guattari'ye göre Freudyen psikanaliz Oedipus kompleksi ile bilinçdışı süreçlerde bir öz oluşturarak bilinçdışının hadım edilmesine yol açar. Deleuze-Guattari psikanalizin oedipal kompleksi yerine şizoanalitik düşünme yapısını oluşturarak, bilinçdışını şizoid arzu ile olumlama ve yaratıcılığın alanına dönüştürür. Çünkü bilinçdışı olumsuzlamanın değil olumlamanın ve yaratıcılığın alanıdır. Bu kapsamda felsefi düşünce de bir başka filozofun kavramlarının tekrarlanması olmayıp, filozofun kendi kavramlarını yaratmasının yeri yurdudur.

Bu kavramlar aynı zamanda filozofun çılgıncıdır, kadeirdir. Şizoanalizde yaratıcı bir düşünme süreci olarak

yaşamın minör fark ve arzu ile oluğlanmasıdır, yer-siz-yurtsuzlaşmasıdır. Böylece herhangi bir düşünce-nin veya tekil varlığın diğer bir düşünceden, tekil varlıktan ne bir üstünlüğü ne de düşüklüğü söz konusu olur. Şizoanalizde her varlık kendi tekil düzleminde karşıtı ile değil, kendi etkin farkı ve ebedi dönüşü, oluğu bağlamında değerlendirilir. Sonuç olarak sunumda

genel bağlamda bu düşünceler analiz edilerek, tartışılarak Batı felsefe geleneğinin temel problemleri farklı bir düzlemde ele alındı. Sunum bu problemlerin hem felsefi düşüncedeki hem de bireysel düşünme süreçlerindeki yansımaları değerlendirilerek tamamlandı.

MAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZGÂHTAKİLER

Felsefe: Deleuze-Guattari: Şizoanaliz, Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi

• **Sinan Kılıç** 4 Ocak 2014

İslâmî İlimler: Tefsirde Haşiyeye Geleneği ve Şeyhzade'nin Beyzavi Tefsiri Haşiyesi

• **Şükrü Maden** 18 Ocak 2014

İslâm Düşüncesi: İnan'da Yenilikçi Dini Düşünce Hareke

• **Asiye Tığlı** 1 Şubat 2014

Felsefe: Akıl ve Ahlâk: Aristoteles ve Farâbî'de Ahlâkın Kaynağı

• **Hümeýra Özturan** 15 Şubat 2014

Sosyal Bilimler: Toplumla Yüzleşme: Yüz Nakli Üzerine Fenomenolojik Bir Çözümleme

• **Zülküf Kara** 1 Mart 2014

Felsefe: Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutları

• **Ahmet Emre Dağtaşoğlu** 8 Mart 2014

Bilim: Evrim ve Tasarım Arasında İnsan-Oluğu Anlamak

• **Recep Alpyağıl** 15 Mart 2014

Felsefe: Varoluğu Teoloji

• **Latif Tokat** 22 Mart 2014

İslâm Düşüncesi: Kelam-Felsefe İlişkisine Problem Odaklı Bir Yaklaşım

• **Veysel Kaya** 5 Nisan 2014

TOPLANTI DİZİLERİ

Entelektüeller Toplantı Dizisi 7 : Türk Modernleşmesi Süreçleri ve Yeni Bilen Tipolojileri • **Necdet Subaşı** 25 Ocak 2014

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 6 : Türkiye'de Kimlik Konularını Çalışmak • **Polat Alpman** 28 Aralık 2013

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 8 : Feminist Teorilerin Türk Sosyolojisine Etkileri • **Aksu Bora** 22 Şubat 2014

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 9: Türk Sosyolojisinde Pierre Bourdieu • **Nazlı Ökten Gülsoy** 29 Mart 2014

MAM Tezgâhtakiler

İslâmî İlimler: Tefsirde Haşîye Geleneği ve Şeyhzade'nin Beyzavi Tefsiri Haşîyesi

Şükrü Maden

4 Ocak 2014
Değerlendirme: Melike Keleş

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgâhtakiler programının ocak ayının ikinci konuşmacısı Şükrü Maden oldu. Maden, yakın zamanda tamamladığı Tefsirde Hâşîye Geleneği ve Hâşîyetü Muhyiddin Şeyhzâde 'alâ Tefsîri'l-Kâdî el-Beyzâvî Örneği isimli tezi çerçevesinde bir sunum gerçekleştirdi. Şükrü Maden, öncelikli olarak şerh-haşîye yazım türüyle alakalı değerlendirmelerde bulundu. Şerh-haşîye türünün ilmin gelişmesini engellediği yönündeki eleştirilerin gerekçelerini zikrettikten sonra bu düşünce sahiplerinin zihni arka planına değindi. Daha sonra da şerh-haşîye literatürü ile alakalı olumlu düşünce sahiplerinin görüşlerini aktardı. Şerh-haşîye edebiyatı ile ilgili genel bir girişten sonra Maden, üzerine haşîye yazılan on sekiz tefsir eserini ve bu

tefsirlerin müelliflerini zikretti. Tefsir haşiyelerinin telif sebeplerini açıkladı. Bunlar: Tefsirin kıymeti ve önemi, tefsirin veciz bir üslupla yazılması, müfessirin delillerini tartmak, eksikleri tamamlamak, hatalarını tashih etmek, müşkil ifadeleri ve meseleleri çözüme kavuşturmak, karşıt görüşlere cevap vermek ve tartışmayı sürdürmek ve tedrisata katkı yapmak.

Daha sonra Osmanlı medrese tedrisatı içinde önemli bir yere sahip olan Şeyhzâde'nin Beyzâvî haşîyesi ile ilgili tafsilatlı bilgiler aktaran Maden, Şeyhzâde'nin haşîyesinde Beyzâvî'nin tefsirinin ve Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik olarak değerlendirmelerin ayrı kategorilerde ele alınması gerektiğini belirtti. Şeyhzâde'nin Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik değerlendirmelerini; kendi tefsirlerine yer verme, müfessiri eleştirme, başka ihtimal ve görüşleri zikretme, ilave bilgiler verme olarak özetledi. Beyzâvî'nin tefsirine yönelik değerlendirmelerini ise; maksadı tespit etme, maksadın ne olmadığını belirtme, metnin arkasındaki sebebe işaret etme, metni delillendirme, örnekendirme ve örnekleri çoğaltma, hadisleri tahric ve şerh etme, şiirleri şerh etme, kısa ve öz ifadeleri açma, anlamı kapalı ifadeleri açıklama, müşkil ifadeleri vuzuha kavuşturma, geniş ifadeleri özetleme, başka tefsirlerden nakillerle müfessiri destekleme olarak zikretti.

Maden, haşîye türünün eğitimde tedricilik ve hocatalebe ilişkisinin bir uzantısı olarak bilgi edinme, bilgiyi aktarma ve bilgiyi sürekli kılma yöntemi olduğundan bahsetti. Bu tür eserlerin doğru ve yerinde anlamayı, ilmin muhafazasını ve devamlılığını sağlayan, esas aldığı metni yeniden kuran ve onu zamana uyarlayan metinler olduğunu vurguladı.

Bu açıdan şerh ve haşîye literatürüne toptan karşı çıkılmasının yerine bu eserlerin başarılı olup olmadıklarının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğinin üzerinde duran Maden, yapılacak bu tür çalışmalarla akademik bir birikim oluşturulabilirse daha sağlıklı değerlendirmelerin yapılabileceğini vurguladı.

Maden'in çalışmasının sonuna eklediği "Tefsir'de Şerh, Hâşiye ve Ta'lik Bibliyografyası" ise bu alanda araştırma yapmak isteyenlere başvuru kaynağı niteliğinde. Bu listedeki eserlerin Osmanlı tefsirciliği bağlamında çalışılması şerh ve haşiye tartışmalarını daha da zengin hâle getirecektir.

MAM Tezgâhtakiler

İran'da Yenilikçi Dinî Düşünce Hareketi

Asiye Tıǧlı

1 Şubat 2014
Değerlendirme: Tuğba Demir

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgâhtakiler programının şubat ayındaki ilk konuşmacısı Asiye Tıǧlı oldu. Tıǧlı, yakın zamanda tamamladığı doktora tezi çerçevesinde İran'da reformist dinî düşünce üzerine bir sunum gerçekleştirdi. Tıǧlı sunumuna, İran ve Türkiye'nin kültürel, geleneksel ve coğrafi yakınlığı ile başladı. Komşusu olduğumuz İran'ın hem tarihsel hem de dinî açıdan ortaklığımızın olduğu bir ülke olması nedeniyle bizim için ayrı bir öneme sahip oldu-

ğuna ve bunun yanında 1979 İran devrimi tüm dünyada ilgi ve heyecanla karşılanmış ve her zaman dünya gündemindeki yerini koruduğuna dikkat çekti. Asiye Tıǧlı özellikle devrimden sonra İran'da dinî düşünce anlamında neler değiştiğini ve devrim sonrası dinî düşüncede yeni arayışları masaya yatırdı.

Tıǧlı "yenilikçi düşünce hareketi" tabirini, modern fikriyattan, aydınlanmadan, post-modern akımlardan etkilenen dindar, yenilikçi aydınları (ruşen fikr) tanımlamak için kullandığını söyledi. Bu hareketin oluşumunda Batılı düşüncelerin yanında, İran'a has olan Şii tecrübe, ulemanın hakimiyeti, devrim gibi deneyimler de etkili olmuştur. Bu bağlamda, Tıǧlı'ya göre İran'da aydın tipolojisine bakıldığında, seküler, milliyetçi ve dindar olmak üzere üç grup ortaya çıkar.

Seküler aydın tipi, tıpkı Osmanlı'daki Jöntürk hareketi gibi, 1900'lü yılların başında Batı'da eğitim gören bir grup aydının geri kalmışlığın nedeni olarak dini görmesi ve buna çare olarak seküler düşünce ve kurumların inşasını talep eden gruptur. Bu aydınlar yoluyla din ve modernlik çatışması başlar ve bir çok alim kendilerini bu çatışmanın tarafı olarak bulur.

1930'lü yıllarda etkisini hissettiren Marksizm'e bir tepki olarak milliyetçi aydın tipi yükseldi. Sol düşüncenin etkisinde Ali Şeriatî ve Mehdi Bazergan kitleleri etkiledi. Hatta 1940'lü yıllarda komünist Tudeh Partisi, Musaddık yönetimi ele geçirdi. Daha sonra tekrar Batı yanlısı, milliyetçi Muhammed Rıza Pehlevî yönetimi ele geçirdi. Pehlevî saltanatının baskıcı modernleşmesi ulema üzerinde büyük bir baskı uyguladı. Bu baskılar karşısında ulema yeni arayışlara girdi ve dindar aydın sınıfı ortaya çıktı. Ulema sınıfı hiç olmadığı kadar siyasete yakınladı. Bu aydınlardan Seyyid Ali Ekber, Ahmet Kesrevî gibi bazıları hurafelerle dolu geleneksel Şii inancını eleştirdiler. Yine Ali Şeriatî, dinin özüne dönme çağrısı ile büyük dikkat çekiyordu. Bir yandan hurafeler ile mücadele verirken, öte yandan Batı'ya ve Şah rejimine karşı iman ve eylem ile harekete geçmeyi öğütliyordu. Şeriatî'nin "Sizi rahatsız etmeye geldim" sloganı bu devrimci eylem düşüncesini sembolize ediyor ve genç nesilden bir

çok taraftartopluyordu. Şeriatî devrimi göremeden şehit oldu, fakat ardından Ayetullah Humeyni velâyet-i fakih kuramını geliştirerek devrime giden yolu hazırladı. Velâyet-i fakih kuramına göre gaib imam mehdinin dönüşüne kadar alimler onun naibi olarak işlev görebilirler. İran İslâm yönetiminin en üst mercii de velâyet-i fakihidir.

İran İslâm devrimine giden süreçte, birçok farklı görüşten grup Şah rejimine karşı işbirliği yaptı. Fakat devrimden sonra birçok muhalefet odağı oluşmaya başladı. Eleştirilerin İslâmî kanadında en göze çarpan figür Abdülkerim Suruş'tur. Suruş'un önerdiği kabz-bast teorisine göre, şer'i hükümlere mutlak gerçeklik muamelesi yapmamak gerekir, dinin sabit değişmez bir özü vardır (kabz) fakat büyük kısmı tarihsel olarak değişip, yorumlanabilir (bast). Dinin zati yön, manevi yönü tevhit ve nübüvvet'tir, arzî değişebilir yönü ise şer'i, şekli kurallar ve uygulamalardır. Suruş'a göre nebevi tecrübe kapısı kapanmamıştır. Kian dergisi bu hareketin kaynaklarından biri olmuştur. Sol kanattan öne çıkan figür ise, devrimi desteklemiş ve hatta Humeyni'nin görevlendirmesiyle ilk geçici hükümeti kurmuş Mehdi Bazergan'dır. Fakat bir yıl sonra istifa edip, İran devriminin despotik tutumlarına karşı eleştirel bir tavır almıştır.

Şebüsteri ise Marksizm'i eleştirerek başladı ve yenilikçi dinî düşünce akımı içerisinde yer aldı. Medrese eğitimi alan Şebüsteri, 70-78 arasında Almanya'da eğitim gördü ve hermenötikçi filozoflardan etkilendi. Peygamberin vahiy tecrübesinin ifadesi olan Kur'an'ın hermenötik incelemeye açık ve yorumlanabilir olduğunu, dinin bir ideolojiye dönüştürülemeyeceğini ileri sürdü. Tevhit, iman ve özgürlük kavramlarını vurguladı.

Bir başka eleştirel aydın olan Muhsin Kediver, velâyet-i fakih kuramını eleştirir. Bu kuramın ne vahiyde ne de Şii gelenekte mevcut olmadığını iddia eder. Kediver daha sonra ulema-i ebrâr nazariyesini geliştirir. İnsan haklarına, adalet ve özgürlüğe dayalı bir anayasaya vurgu yaparak, tarihsel İslâm'dan

manevi İslâm'a geçişi savundu.

Daha demokratik kişiliği ile öne çıkan aydın Melikyan ise, yenilikçi dinî düşünceyi çok fazla siyasal olarak görüp, onları siyaset-zede olarak adlandırır ve buna karşı bireye vurgu yapar. Dinin özü olarak maneviyatı görür ve akılcılık ile manevi arınmayı öne çıkarır. Melikyan'ın fikirleri zamanla ahlâka dayalı felsefi bir sekülerizme doğru evrilir.

Tıgılı, sunumunda modern İslâm düşüncesinin İran'daki serüvenini önemli simalar üzerinden bu şekilde aktardı. İran'da yenilikçi hareketin temel özelliklerinin; gelenek karşıtlığı, akıl ve aydınlanma, yorum, hermenötik, tecrübe vurgu, tarihsellik, dinin özü ve tarihsel biçimleri ayrımı, siyasi baskı karşıtlığı, özgürlük fikri, çok seslilik ve demokrasi savunusu gibi temel fikirler etrafında şekillendiğini altını çizdi.

MAM Tezgâhtakiler

Akıl ve Ahlâk: Aristoteles ve Fârâbî’de Ahlâkın Kaynağı

Hümeyra Özturan

15 Şubat 2014
Değerlendirme: Meryem Çatal

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalında öğretim görevlisi olan Yrd. Doç. Dr. Hümeyra Özturan, 2013 yılında tamamladığı ve 2014 yılı başında *Akıl ve Ahlâk* adıyla kitap olarak yayımladığı doktora tezi çerçevesinde “Aristoteles ve Fârâbî’de Ahlâkın Kaynağı Problemi” başlıklı bir sunum yaptı.

Özturan, “Ahlâkın kaynağı nedir?” sorusuna verilecek cevabın, ahlâkın evrenselliği, değişip değişmeyeceği gibi diğer bütün ahlâk felsefesi problemlerini de içerdiğini ve bu sebeple ahlâkın kaynağı probleminin, ahlâk felsefesinin en temel meselesi olduğunu ifade ederek konuşmasına başladı. İkinci bir problem olarak akıl-ahlâk ilişkisini, “Daha akıllı insan daha ahlâklı olur mu?” veya “Bir insanın erdemsizce bir davranışı, o insanın düşünce eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir mi?” gibi sorularla ortaya koydu. Bu temel iki prob-

lem adımlarını takip ederken Özturan, Aristoteles ve Fârâbî’yi karşılaştırmalı olarak. Her iki filozofun da eserlerini orijinal dillerinden analitik bir yöntemle incelemeye çalışmıştır.

Özturan, ahlâkın kaynağı probleminin çerçevesini çizirken, bir şeye iyi veya kötü yüklemelerini yapmamızı sağlayan şeyin ne olduğu sorusunun, aslında bizim onun iyi veya kötü olduğunu nereden bildiğimiz sorusu doğrultusunda epistemolojinin de alanına giren bir konu olduğunu belirtti. Bu nedenle çalışmasında ahlâkın kaynağı problemini, epistemolojik bir sorun olarak da incelemeye çalıştığının altını çizdi.

Ahlâkın kaynağına ilişkin sorulara ve iyi-kötü yüklemelerinin sebeplerine dair; Tanrı, iyi idesi, doğa, akıl gibi cevaplar verilmiştir. Aristoteles ve Fârâbî, ahlâkın kaynağının akıl olduğu konusunda birleşseler de bu konuyu felsefelerinde işlerken aralarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Her iki filozofa göre de aklın ahlâka kaynaklık edışı iki ana argümanla temellenmektedir: İlki kendine yeterli argümandır ki, Aristoteles bu argümanı şöyle açıklar: Kendisinden daha ötede nihai bir şey istenmeyecek şey mutluluktur. Mutluluğa ulaşma noktasında ikinci argüman olan ergondur. Ergon, kişiye özgü karakteristik iştir, insanın ergonu ise onu diğer canlılardan ayıran şeydir ki, bu da akıldır. Neticede aklın kaynak oluşu, davranışlara seçim ve tercih şeklinde yansımaktadır. Akıldan kastedilen de düşünme gücüdür ve nefsin güçlerinden biridir.

Özturan’ın çalışmasına göre, aklın ahlâka kaynak oluşu en temelde üç ayağa oturmaktadır: Teorik akıl, pratik akıl, siyasi ve dinî otorite. Pratik aklın ahlâk felsefesi alanındaki kullanımında tartışma yoktur. Ancak Özturan, teorik akıl, sadece metafizik veya epistemolojinin alanında kullanılabilir tarzında birtakım yargılar olduğunu hatırlatarak bu yargılara karşı çıkmaktadır. Pratik akıl ile kurulan önermeler tikeller üzerindedir ve kesin, yakini bilgiler vermemektedir. Ancak bu, ahlâk alanında hiçbir zaman burhani, zaruri yakini bilgilere ulaşamayacak olduğumuz anlamına gelmemektedir? Özturan, teorik aklın ahlâka kay-

naklığı konusundaki çözümlemesini, akıl ile ahlâk arasında ilişki olduğunu reddeden ve kabul edenlerin iddialarını tek tek ele alarak yapmaktadır. Teorik aklın içerdiği üç kavramın (nous, logos, dianoia) birbiriyle ilişkisi ve bu bağlamda filozofların (Aristoteles ve Fârâbî) teorik ve pratik akıl derken hangisini kastettiği, hangisinin ahlâka dair olduğu gibi sorular, Özturan'ın dikkat çektiği ve sunumunda cevaplamaya çalıştığı hususlar olarak öne çıkmıştır. Özturan'a göre nihai gayeyi veren şey teorik akıldır, pratik akıl ise bunun tikel durumlara uygulanmasında işe yaramaktadır. Mesela, "ölçülülük iyidir" önermesi teorik aklın kurduğu bir önermedir, bunun hayata yansması ise pratik aklın işlevidir. Ahlâki önermeler bu ikisinin birleşmesiyle elde edilir. Bunun dışında Özturan, Aristoteles ve Fârâbî'nin Sokratesçi "bilen yapar" önermesini reddettiğine dikkat çekmiştir. Bilmek, fiile dökmekte yeterli olmayabilir, insan kendine hâkim olamayabilir, işte bu noktada yasalar devreye girer ki; bu da ahlâkın kaynağı olarak siyasi ve dinî otorite kapsamındadır. Ancak bu, otoritenin bizzat kaynak olduğu anlamına gelmemektedir, zira otoriteye gücünü veren de yine teorik-pratik akıldır. Özturan, Fârâbî'nin akıl kaynaklı bilgiden kastettiğinin, kabul ettiği sudurcu anlayış nedeniyle Aristoteles'in kastettiğiyle aynı olmadığını ifade etmiştir. Fârâbî'ye göre teorik akıl kaynaklı bilgi, faal akıldan gelen Tanrısal bir bilgidir ve tam da bu sebeple Aristoteles'ten farklılaşmaktadır. Ayrıca sunumda, Fârâbî'nin mutluluğun ancak öteki dünyada tam anlamıyla gerçekleşebileceği gibi ölüm ötesi âleme dair görüşlerinin de onu, Aristoteles'ten ayıran diğer temel nitelik olduğuna işaret edilmiştir.

Özturan son olarak, çalışmasının arka planında yatan esas problemin, Yunan kaynaklarının İslâm ahlâk düşüncesini ne oranda etkilediğini görmek olduğunu belirtti. Bu etkiyi küçük ölçekte Aristoteles ve Fârâbî örneğinde ele almayı hedeflediğini ve bu gayeye binaen Fârâbî'nin, Aristoteles'in Ethika Nikomakheia'sına vukufiyetinin ne derece olduğu

gibi konuları da tezinin giriş, kitabının ise ekler kısmında ele aldığını ifade ederek sözlerine son verdi. Sunum, katılımcıların soruları ve soruların cevaplandırılmasıyla son bulmuştur.

MAM Tezgâhtakiler

Toplumla Yüzleşme: Yüz Nakli Üzerine Fenomenolojik Bir Çözümleme

Zülküf Kara

1 Mart 2014

Değerlendirme: Emre Şefik Çağlar

Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyoloji bölümünden Doç Dr. Zülküf Kara, fenomenolojinin bedenini canlı ve bilinçli olduğu tezini esas alarak, yüz nakli olmuş hastaların meydana gelen değişimden sonra toplum tarafından nasıl "gözlendiğini" ve hastaların, onları "deforme olmuş beden" diye etiketleyen toplumla nasıl yüzleştiğini analiz etti. Daha önceki akademik çalışmalarında ölümü konu alan Kara, ölümün an-

laşılabilmesi için öncelikle bedenın anlaşılması gerektiğini ve bu bağlamda beyin ölümu kavramının kilit bir noktada olduğunu belirtti. Modern tıbbın beyin ölümu gerçekleşmiş bireyi, bedeninin yaşıyor olmasına rağmen, ölü kabul ettiği ve bu yüzden yaşayan bir bedenden başka bir bedene organ naklini zafer olarak gördüğünü söyleyen Zülküf Kara, modern tıbbın bu söylemine iki şekilde yaklaşmak gerektiğini ifade etti. Bu yaklaşımların ilki sadece nakilleri gerçekleştiren hekimlerin ne yaptığını anlamaya çalışmak, ikincisinin ise organ nakillerini, özelda yüz nakillerini, fenomenolojik düzeyde ele alınması olduğunu belirtti.

Kartezyen epistemolojiden farklı olarak fenomenoloji beden ve ruh ayırımına gitmez. Fenomenolojik açıdan beden nesne değil, öznedir. Beden canlıdır, yaşar ve tepki verir. Dünyada bir aktör konumundadır. Merleau-Ponty, bedenın dünyadaki var oluşumuzun temel amacı olduğunu söyler. Ponty düşünceenin öncesinin de olduğunu ve bunu da bedenın sağladığını yani bedenın düşünceyi hazırladığını belirtir. Burada fenomenolojinin vaz geçemediği iki kavram, algı ve deneyim işin içine girer. Beden algılar ve algılanır, deneyimler ve deneyimlenir. Bu da bilgi üretimi için önemlidir. Bir diğer ifade ile fenomenoloji, felsefi düşünüş olarak, ön yargılarımızı, düşüncelerimizi, inançlarımızı, ideolojilerimizi paranteze alıp gerçekliğin nasıl olduğuna yeniden bakmaktır.Kara, genel sosyolojik ilginin aklın bedenden ayrı olduğunu düşündüğünü ve okumalarını kartezyen epistemoloji üzerinden yaptığını söyledi. Bedenin özne olmaktan çıkıp nesneye dönüşmesi diğer bedenlerin öteki olarak kodlanmasının kapısını açtığını söyleyen Kara, bu ötekileştirmenin ise en kolay bedensel kusuru olan kişiler üzerinden yapıldığını belirtti. Yazar, fenomenolojik düzeyde beden, deforme olmuş bedene karşı o deformasyonun kendine “bulaşmaması” için toplumsal düzeyde (bakışları kısıp dönüp dönüp bakmak gibi) mesafe koyduğunu, bunun da Merleau-Ponty'nin bedenın kendisini fark etmesinin ancak başka bir

bedenle olduğu söylemi ile ilişkili olduğunu ifade etti. Sunumuna yüz nakli operasyonuna maruz kalan hastalardan örneklerle devam eden Kara, toplumsal anksiyetenin sağlıklı bedenın ‘ucube’ bedeni ötekileştirmeye başlamasıyla gerçekleştiğini söyledi. Sürekli gözaltındaki öteki hâlini almış bedenın nesneleştiğini, nesneleşen bedenın utancı olduğunu ve bunun da suçluluğa doğru ilerlediğini belirtti. Aynı zamanda yazar, yeni nakledilen canlı dokunun ve bedenın bir birlerini dönüştürmeye çalıştığını bu yüzden çoğu hastada kişilik değişikliğinin ortaya çıktığını da söyledi.

Sunumunun son kısmında ise sosyal bilimcilerin ve din adamlarının neden yüz, genel anlamda organ, nakillerini hakkında yorum yap(a)madığı hakkında eleştirilerde bulundu. Yeni gelişen tekniklerle beraber kişinin kendi bedeni üzerinden yapılacak doku nakilleriyle oluşturulacak yüz ile birçok sorunun ortadan kalkacağını söyledi.

Özetle, yüz nakillerinde asıl suçlunun toplum olduğunu söyleyen yazar, gözaltındaki bedenlerin bir ömür boyu ağır ilaç kullanmak zorunda olmalarına rağmen toplumla yüzleşebilmeleri için tek şanslarının yüz nakli olduğunu belirtti. Sosyal bilimcilerin ve din otoritelerinin yüz nakli konusunda çalışma yapmamalarını dair eleştirilerini beyan ederek sunumunu bitirdi.

MAM Tezgâhtakiler

Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutları

Ahmet Emre Dağtaşoğlu

8 Mart 2014

Değerlendirme: Oğuz Korkmaz

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlemiş olduğu Tezgâhtakiler toplantı dizisinin mart ayındaki ikinci konusu, doktorasını İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde "Kant Felsefesinde Estetik Yargının Epistemolojik Boyutları" teziyle tamamlayan Trakya Üniversitesi Felsefe Bölümünden Yrd. Doç. Dr. Emre Dağtaşoğlu idi.

Dağtaşoğlu sunumuna, estetik yargı sorununun her ne kadar üçüncü kritik ile ilgili olsa da, malum olduğu üzere Kant'ın eleştirel döneminin temelini birinci kritikte bulmamız hasebiyle ağırlık merkezini birinci oluşturacağı ve "estetik" kelimesinin de bu epistemolojik bağlam içinde anlaşılması gerektiğini hatırlatarak başlayan Dağtaşoğlu, Kant'ın eleştirel dönemindeki bütün düşüncelerinin temelini oluş-

turan üçlü yapının duyarlılık, anlama yetisi ve akıl-dan oluştuğunu belirtir.

Bu üçlü yapıyı açıkladıktan sonra Kant'ın sisteminde duyarlılık ile anlama yetisi arasında açılan uçurum problemini fark ettiğini; Anlama yetisi ile akıl arasında, her ikisi de zihinsel unsurlar olduğundan böyle bir uyumsuzluk söz konusu olmazken, duyarlılık ile anlama yetisini sistematik olarak telif etmek Kant'ın çözmeye çalıştığı problemlerden biri olduğu tespitini yaptı. Bu problemin ele alındığı yer olan Kant'ın birinci kritiğindeki "şematizm" bahsi Dağtaşoğlu'nun tezinin konusunu oluşturur. Ona göre Kant'taki bu problemi en başarılı bir şekilde ele alan *Kant und das Problem der Metaphysik* eseriyle Martin Heidegger olduğunu belirterek konuşmasına devam etti.

Kant'ta şematizmin, "Herhangi bir şeyden soyutlanmayan, aynı zamanda zihinde de a priori olarak bulunmayan bir şey" olarak tanımlandığını aktardıktan sonra, şemaların nereden geldiği sorusuna Kant'ın muhayyile ya da imgelem yetileri cevabını verdiğini söyledi.

Dağtaşoğlu, imgelem/muhayyile dediğimiz unsurun şemaları oluşturma sürecinin Kant'ta çok muğlak olduğunu belirtti. Şematizme dair problemlerin üç başlık altında toplanabileceğini ifade eden Dağtaşoğlu, bunların birincisini; kategoriler ile görümler arasındaki bağlantının çok muğlak olması, ikincisini; ampirik kavramların şematizminin gerekli olup olmadığı ve ampirik kavramların nasıl kurulabileceği konusu, üçüncüsünü ise; matematik kavramların şematizmi meselesi olarak sayar. Zira matematik yargılar imgelemin duyarlılığın saf görümlerine dayanarak kurulurlar. Şemaları da imgelemin kurduğunu bildiğimize göre burada şematizmin gerekliliği sorunsalını ortaya koyar.

Konuşmacıya göre, bu sorunlar birinci kritikte çözülmeyen muğlak bir şekilde bırakılmıştır. Bu açmazlara Kant'ın üçüncü kritiği bağlamında estetik yargı ile yorum kapıları açma çabası olarak gösterilse

de bu eserden de çok doyurucu sonuçlara varmak mümkün değildir; çünkü üçüncü kritikte Kant estetik yargının epistemolojik bir temeli olmadığını ifade etmiştir.

Konuşmacıya göre, bu sorunlar birinci kritikte çözülmeyen muğlak bir şekilde bırakılmıştır. Bu açmazlara Kant'ın üçüncü kritiği bağlamında estetik yargı ile yorum kapıları açma çabası olarak gösterilse de bu eserden de çok doyurucu sonuçlara varmak mümkün değildir; çünkü üçüncü kritikte Kant estetik yargının epistemolojik bir temeli olmadığını ifade etmiştir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, Kant'ın bu kritikte estetik yargıyı işlerken kullandığı kavramların, bilgiyi kurarken kullandığı kavramlarla aynı olmasıdır ki, bunlar, anlama yetisi ve imgelemedir. Bu yetilerin üçüncü kritikteki uyumunun Kant'ın tabiriyle “özgür uyum” olarak ele alınması ve imgelem kavramının boyutunun genişletilmesinden yola çıkarak, ampirik kavramların nasıl kurulduğu sorunsalın bu minval üzere tartışılmalıdır. Çünkü Kant'ın da üçüncü kritikte de söylediği gibi, eğer imgelem özgür bir biçimde çalışıyorsa ve aynı zamanda anlama yetisiyle de uyumlu ise, ampirik kavramları da Kant'ın sistemi içinde kalarak bu biçimde inşa edebiliyor muyuz, sorusunun önemli olduğunu, estetik yargının epistemolojik boyutunun tam da burada bulunabileceğini söyleyen Dağtaşoğlu, tezin maksadının da bu çaba olduğunu, belirterek sunumunu sonlandırdı

MAM Tezgâhtakiler

Evrim ve Tasarım Arasında İnsan-Oluşu Anlamak

Recep Alpyağıl

15 Mart 2014

Değerlendirme: **Hatice Kübra Pulatkan**

Tezgâhtakiler toplantı dizisinin Bilim başlığı altına Recep Alpyağıl ile yakın dönemlerde yayınladığı hacimli bir derleme olan Evrim ve Tasarım adlı eseri çerçevesinde, evrim konusu ekseninde İslâm bilim ilişkisine dair konuştu.

“Evrim ve Tasarım Tartışmaları Arasında İnsan-Oluşu Anlamak” başlığıyla gerçekleştirdiği sunumunda Alpyağıl, evrimin bilinen meselelerinin yanında insan ve insana değinen kısımlarını da bakış açısına dâhil ederek, evrene ilişkin her tür bilginin, mahiyeti ne olursa olsun en temelde tevhitte çelişmeyeceği iddiası üzerinde ısrarla durdu. Bu iddiayı temellendirmek adına İslâm düşüncesinde, Arapçaya çevrilmiş olan birtakım fragmanlar üzerinden atomist dünya görüşünden hareketle, evrim meselesine İs-

lâmî perspektif verilebildiğinin örnekleri sundu. Bu temellendirmenin daha çok felsefeyle değil kelamla yapıldığını Eş'arilerden örnekler getirerek izah etti.

Recep Alpyağıl evrim meselesine dair ilginç tespitlerini, Mehmet Akif'in Safahat'ındaki Asım'ın Nesli ve Hüseyin Kazım (Kadri)'nin ziraat bilgisinin övüldüğü, Hüseyin Kazım'ın toprağa atılan tohumlardan hangilerinin yaşayıp yaşamayacağı bilgisine sahip olduğunun aktarıldığı bölüm, Darwin'in evrim teorisini oluştururken ilk farkettiği "Bütün canlılar, hayatta kalabilenden daha fazla yavru meydana getiriyor, bir kısmı yaşama şansına sahip bir kısmı ölüyor" düşüncesiyle ne kadar örtüştüğünü göstererek İslâmî düşünce ile evrim arasındaki yakınlıklara dikkat çekti. Alpyağıl'a göre evrim teorisindeki temel sorun kaynağı Darwin'in kendisinden ziyade Darwin yorumcularıdır.

Darwin öne sürdüğü doğal seçim mekanizmasının canlılığı var eden bir mekanizma olduğunu vurgulamıştır. Oysa tanınmış evrimcilerden Richard Dawkins "Darwin'in doğal seçim mekanizması, artık doğal bir şekilde entelektüel ateistlik düşüncesini mümkün kılmıştır, yani evrendeki canlılığın kaynağına herhangi bir metafizik bilgiye başvurmaksızın tabi süreçler yoluyla ulaşabiliriz" şeklinde yorumlarda bulunmuştur. Aksine Alpyağıl'a göre, Darwin sanılanın aksine Tanrı inancına sahip, 5 yıllık Beagle yolculuğunda dahi tam olarak teorisini oluşturamamış ve evrimci kimliğinden çok yaratılışçı kimliğiyle tanımlanabilecek evrenin Tanrı'nın müdahalesiyle yaratılmış olduğunu düşünen bir inanca ve dünya görüşüne sahiptir. Bir metafizikçi olmaktan ziyade, ciddi bir doğa bilimci olan Darwin, sistemli ve disiplinli bir araştırmacı olduğunu kanıtlayarak, midyeler, orkide çiçeği ve güvercinler gibi spesifik alanlarda geniş çaplı araştırmalar yaparak kitaplar yayınlamıştır.

Darwin, teorisini geliştirirken bizzat doğayı gözlemleyerek, kibar ve ikna etmeye çalışan bir dil kullanmış ve kendi argümanında dönemin gereği olarak jeolojik bilgi eksikliği, ara formların gerçek-

ten fosillerde bulunup bulunmadığı gibi eksiklikleri ve bu anlamda eleştirileri okurlara sunmuş ve karşı çıkılacak noktaların birlikte varılacak sonuçlarla olabileceğini bilim dünyasından saklamamış, karakterindeki mütevazılığı bilim yaparken de yansıtmıştır. Fakat şu dönemde bu meselenin ele alınmış şekli manipüle edilmiş bir şekilde ilerletilmektedir. Günümüz Türkiye'sinde *Türlerin Kökeni* kitabının hak ettiği düzeyde kayda değer bir çevirisi bile bulunmamaktadır.

Darwin kitabındaki epigraflardan birinde: "Bence aslanan Tanrı'nın evrene sürekli müdahalesinden daha çok, orada onu bir doğa yasası ile idare etmesidir" ifadesine yer vermiştir. Bu dönemde ise, materialist bakış açısını savunan kesim kendine dayanak noktası olarak evrim teorisini seçmiş ve Darwin'in evrim teorisi bizim tartışma alanımızda fevri, altı doldurulmamış, temelsiz bir zihniyetle inşa olup süregelmiştir. Evrim kendi kavramlarıyla değil, Tanrı'nın varlığının ispatı ya da reddi şeklinde bir konum kazanmış ve oturtulduğu yerden günümüze kadar bu kavramlarla tartışılmaya devam etmiştir. Alpyağıl'ın iddiasına göre, teistik düşünce evrim teorisine çelişen değil örtüşen bir temellendirmeye ele alınmaya çalışılmalıdır. Bu teorinin izlerini Aristo ile başlayan hemen arkasından Câhız'la devam eden bir çizgide takip edebiliriz. Yine Nazzam da kumun teorisini ortaya atmış, her şeyin en başta bir ve tek olduğunu, her şeyin bu tek şeyden neşet ettiğini düşünmüştür. Onun tevhit tasavvuru yaratılışın Tanrı'nın tek tek yaratmasıyla değil de, tek bir hakikati yaratıp ona yüklediği yaratma potansiyeliyle başka şeylere dönüşerek farklılaşması şeklindedir. Bu şekilde İslâm geleneginden birçok örnek getirilebileceği gösterildi sunum boyunca. Son olarak da, 150 yıldır hâlâ gücünü koruyan evrim teorisine, inanç ve dinî görüşlerin günahının çıkarıldığı arena gibi değil de, teoriyi kendi bağlamında anlamaya imkân verecek sağlıklı bir bakış açısı geliştirilmesinin önemine vurgu yaparak sunumunu hitama erdirdi.

MAM Tezgâhtakiler

Varoluşçu Teoloji

Latif Tokat

22 Mart 2014

Değerlendirme: Betül Akdemir

Varoluşçu Teoloji kitabının yazarı Latif Tokat, “insanın somut durumdan hareketle teolojiyi yeniden düşünme denemesi” olarak tanımladığı varoluşçu teoloji üzerine bir sunum gerçekleştirdi.

Konuşmasına teolojinin mahiyetine değinerek başlayan Tokat, hâlihazırda iki tür teoloji yapma biçimi olduğunu, Bunlar rasyonel veya doğal teoloji ile vahye dayalı dogmatik teoloji olduğunu ifade etti. İlkinde insanın bilişsel yeteneklerinden hareketle dinî verilerin rasyonelleştirilmesi söz konusu iken, ikincisinde Tanrı ve ilahî mesaj merkezli teoloji yapılıdır. Tokat, tam bu noktada neden varoluşçu teolojiye gerek olduğunu açıkladı. Buna göre, varoluşçu teoloji her ikisinden farklı olarak insanın içerisinde bulunduğu şartları ve nasıl bir varlık olduğunu dikkate alır. Zira anlaşıldığı kadarıyla Tokat’a göre, varlık ancak insanın gözüyle anlaşılabilirdiğinden, teoloji yapmak için de insana fenomenolojik vakıa olarak yaklaşmak gerekir. Bu bağlamda klasik İslâm kelamını değerlendirip, başta

Tanrı insan ilişkisi olmak üzere, dinî düşüncede kusurağın olduğunu, her ne kadar on birinci ve on ikinci yüzyıllarda tasavvufta geliştirilen varlık felsefesi ile söz konusu durum aşılmaya çalışılmışsa da, bugün yeni bir ilahiyat yapma biçimine gerek olduğunu ve kendi çalışmasının da buna yönelik bir çaba olarak görülebileceğini ifade eden Tokat, sunumunu iki aşamada devam ettirdi. İlk olarak söz konusu şartların neler olduğunu ve ikinci olarak da bu şartlardan hareketle dinî düşünmenin ne anlama geldiğini açıkladı.

Tokat, çalışmasının bir anlamda zeminini tutması bakımından önemli olan insanın somut durumunu varoluşçu felsefenin konuya ilişkin düşüncelerinden yararlanarak sıraladı. Kısaca belirtmek gerekirse bunlar; insan salt bir ego veya varlıktan tamamen bağımsız, varlığı kendi karşısında obje olarak aldığı bir yapı içerisinde değildir. İnsan bağlamda zaman ve mekân içre yaşar. Dahası sürekli iyi-kötü, güzel-çirkin, süje-obje gibi kategorik ikiliklerle karşılaşır. Şeyler arasında ama şeylerden de farklı olduğunun farkındadır. O adeta dünyaya atılmıştır. Hem birey hem de toplumsal bir varlıktır. Benlik olabilmek için daima başkalarına ihtiyaç duyar. Hem özgürdür hem de kadere mahkumdur. Özgür olması nedeniyle suçluluk hissine kapılır. Hem sonlu (ölümlüdür), hem de sonsuz hissederek. Hem zamansal hem de tarihseldir. Zamansal olmak eşyaya has iken tarihsellik sadece insana özgüdür. Tokat insanın bu durumunu, Heidegger’e dönerek bir kez de onun cümleleriyle “insan şeylerle birlikte, Tanrıların huzurunda gök altında ve yeryüzünde bir ölümlü olarak ikamet eder” şeklinde ifade etti.

Heidegger’e göre, yukarıda ana hatları verilen çerçeve, epistemolojik ve ahlâki belirsizliğe ilişkin problemleri taşıdığı gibi, insanda temelsizlik, anlamsızlık hisselerine ve kaygıya yol açar. Ardından Tokat insanın bu gerilimle baş edebilmek için iki tavidan birini benimseyeceğini öne sürdü. Ya özgürlüğünü unutup kendi varlığını görmezden gelip, topluma, başkaları içine, eşyaya kendisini bırakıp, kendini kaybetme durumuna kendini terk etmeyi ya da tüm kaygı verici durumları üstlenerek sahibi, otantik insan olmayı tercih edebilir.

Tokat'a göre, söz konusu ayrımda "niçin devam etmiydim?" sorusunun muhtemel üç farklı cevabı vardır: nihilizm; umutsuzluk ya da saçma veya bir şeye iman.

İnsana ilişkin fenomenolojik betimlemesinin ardından Tokat, dikkatleri tekrar teolojiye çekti ve şu soruyu gündeme getirdi: "Çizilen bu çerçevede teoloji bize ne söyleyebilir? Dinî verilerden hareketle insanı nasıl anlayabiliriz?"

Tokat, ilk olarak Kierkegaard'ın imana "tutkulu bir kabul etme ve bir kahramanlık" gözüyle bakmasını hatırlatarak, inanmayı bir seçim, hayati bir karar, özgürlüğün en üst seviyede kullanıldığı bir eylem olarak tanımladı. Ona göre, Tanrı inancı ile varoluşsal kaygı durumu büyük oranda ortadan kalkar. Bu bakış açısıyla Tanrı artık tüm problemlerin cevabını veren, insanı koruyup gözetken, kollayan konumdur. Artık Tanrı birtakım delillerin konusu değildir. Teolojinin konularına bu gözle bakmayı ve ilahî mesajı da aynı şekilde varoluşçu bir açıdan okumayı öneren Tokat, Hz. Adem'in hikayesini örnek olarak ele aldı. Aslında Adem kıssası kaygı durumunu anlatan bir hikâyedir. İnsanın kendi varoluş şartlarını, durumunu, ruh halini bulduğu bu hikâyede adeta insanın hataya mahkum bir varlık olduğunu buluruz. Yine ölümsüzlük düşüncesi, Cennet ve Cehennem insanın yokluk düşüncesinin bertaraf edilmesidir. Peygamber ise insanın somut durumuna ilişkin şartlarda dahi otantik insanın olabileceğini gösteren kişidir.

Tokat, kutsal kitabın her ne kadar evrensel ilkeler beyan ediyor olsa da, en temelde insana varoluşsal sorunlarına ilişkin bilgi verdiğini gözden kaçırmamak gerektiğini ve bu anlamda ne geleneği ne de çağı mutlaklaştırmadan problem merkezli ilahî mesajı anlamaya yönelmek gerektiğini dile getirerek sunumunu tamamladı.

Daha sonra soruları cevaplayan Tokat, kendisinin varoluşçu felsefe yapmadığını ya da varoluşçu felsefenin sorunlarını konu edinmediğini, insanın varoluşsal serüveni açısından teolojinin durduğu yeri yeniden anlamaya çalıştığını ısrarla vurguladı.

MAM Tezgâhtakiler

Kelam-Felsefe İlişkisine Problem Odaklı Bir Yaklaşım

Veysel Kaya

5 Nisan 2014

Değerlendirme: Arif Bilir

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgâhtakiler toplantı serisinin Nisan ayı konukları arasında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde görev yapan Veysel Kaya da yer alıyordu. İslâm düşüncesinin teorik zeminini oluşturan iki temel disiplin olarak kabul edilen kelam ve felsefe arasındaki ilişkiyi problem odaklı inceleyen sunumunda Kaya, İslâm düşüncesini oluşturan tüm disiplinlerin birbiriyle organik bir ilişki içerisinde bulunduğunu, özel olarak kelimcilerin felsefe literatürüyle felsefecilerin de kelam literatürüyle ilgilenmiş olmalarının da eldeki verilerle kanıtlanan tarihsel bir gerçek olduğunu vurguladı.

"Hakikatın birliğinin sağlanması için açıklığa kavuşturulması gereken temel sorun" şeklinde tanımladığı problem kavramı çerçevesinde Kaya, kelam-felsefe

ilişkinini üç probleme/soruya yoğunlaşarak inceledi: (1) Bilinirlerin en genel çerçevesi nedir? (2) Allah, diğer varlıklardan ne ile ayrılır? (3) Allah şeylere ne verir? Varlıklarını mı, özlerini mi?

Kaya'ya göre birinci problem, kelimeler literatüründe aklın tanımı ve aklın hükümleri, cihât-ı selâse (vâcib, mümkün, mümteni) ve bu üçlünün nübüvvet teorisi ve fıkıh usulündeki yansımaları gibi bağlamlarda gün yüzüne çıkmaktadır ve bu problemin kaynağı, vahyin tikel/bağlamsal tabiatı ve bunun bir neticesi olarak tedvin aşırı ulemasının genel çerçeveler koymaya ihtiyaç duymalarıdır. Bunu kanıtlayan en önemli gösterge ise takip eden yüzyıllarda kelimacıların İbnü'l-Mukafat ve benzerlerinin koyduğu genel çerçeveyi, kelâmın farklı alanlarına tatbik etmeleridir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri olarak Mâtürîdî, cihât-ı selâseyi "usûl" olarak isimlendirmekte ve âlemdeki tüm şeylerin bu üç yargı altında sınıflandırılabilirliğini söylemektedir. Kaya'nın kaydettiğine göre Mâtürîdî bir adım daha atarak peygamberlerin esas misyonunun, şeylerin tabiatındaki mümkünlik vasfını tespit etmek olduğunu söyler. Bunu modalite anlayışının nübüvvet teorisinin merkezine oturtulması olarak yorumlamak mümkündür. Kaya'ya göre cihât-ı selâsenin teorik bir genel çerçeve olarak algılanması, hicri dördüncü yüzyılın ortalarından itibaren diğer kelimacılar tarafından da paylaşılmıştır. Mutahhar b. Tâhîr el-Makdisî, Bâkîllânî ve Ebû İshâk İsferyânî örnek olarak verilebilir. Cüveynî gibi özellikle hicri beşinci yüzyıl içerisinde eser veren ve İbn Sînâ'dan sonraki kelimacıların vücûb, imkân ve imtinâ gibi kavramları etkin bir şekilde kullanmalarını, İbn Sînâ felsefesini içselleştirdikleri şeklinde yorumlamaya mesafeli duran Kaya, bu konuda öncelikle kelâmî geleneği göz önünde bulundurmak gerektiğini ileri sürdü.

Allah'ın diğer varlıklardan ne ile ayrıldığı şeklindeki ikinci problemin kaynağı ise Kaya'ya göre İslâm'ın tenzih akidesidir. Aristoteles'in Metafizik'inin Lambda bölümünde, ezeli bir ilke olması gerektiği yönündeki ifadeleri, dinî bir bakış açısıyla Tanrı'yı ispat için kullanılmaya çok elverişlidir. Nitekim kelimacılar da

bu metinleri böyle bir anlamda kullanmışlardır. Kaya'ya göre Şehristânî ve Râzî'nin, imkân delilini Aristoteles'in bizzat kendisine izafe etmeleri bu açıdan önemli bir veridir. Bu felsefi anlayışın kelâmî gelenekle kesişen yönü ise bir şeyin varlığını yokluğuna tercih eden bir failin olması gerektiğidir. İbn Sînâ öncesi kelimacıların bu fikri, kadim varlığı tartışırken gündeme getirdiklerini belirten Kaya, bu çerçevede kelimacıların, kadim varlığın vâcibü'l-vücûd olduğunu vurguladıklarını, Allah dışındaki diğer hâdis varlıkların caiz/mümkün tabiatlarına dikkat çektiklerini belirtti. Tümü hicri dördüncü/beşinci yüzyılda yaşamış olan Kâdî Abdülcebâr, Buthânî, Pezdevî ve Cüveynî gibi alimlerin ifadeleri, Kaya'ya göre bu konuda kelâmî bir gelenek oluştuğunu göstermektedir. Vaciplik vasfının Allah'ın tenzihi noktasında önemli bir kriter olabileceğini fark eden kelimacıları bu noktada zora sokan konu, Allah'ın sıfatlarının vacip ve mümkün kategorilerinden hangisinin altında değerlendirilmesi gerektiğidir. Her ne kadar Robert Wisnovsky gibi araştırmacılar kelâmdaki bu son tartışmanın İbn Sînâ felsefesi menşeli olduğunu düşünmekte iseler de Kaya'nın tespitine göre hicri dördüncü yüzyılda Eş'arîler ve Mu'tezilîler arasında böyle bir tartışma olduğu kaynaklarda tespit edilebilmektedir.

Tüm evrenin yaratıcısı olan Allah'ın yaratma fiilini en etkin nasıl gerçekleştirebileceği sorusu ise Kaya'nın sunumunun başında belirttiği üçüncü problemin kaynağını oluşturmaktadır. Bu problemle doğrudan irtibatlı olan tartışma ise varlık-mahiyet konusudur. Klasik kelâm tartışmaları açısından bu problemin ortaya çıktığı bağlamlar, Kaya'ya göre marifetullah ve madumun şey olup olmamasıdır. Erken dönem kelimacılarından Dırar b. Amr'a (hicri ikinci yüzyıl) Tanrı'nın hem varlığı (enniyye) hem mahiyetinin olduğu, varlığının bilinebilir iken mahiyetinin bilinemeyeceği görüşü atfedilmektedir. Madumun şeyliği probleminde, benzer şekilde, nesnelere varlıkları ve mahiyetleri gündeme getirilmiş, Mutezile kelimacıları "Allah şeylere mahiyetlerini değil, sadece varlıklarını verir" görüşlerinden ötürü eleştirilmişlerdir. Bu çerçevede

Kaya, varlık-mahiyet tartışmasının kelimeler literatürüne girişinin yalnızca İbn Sînâ'nın etkisiyle ilişkilendirilmesinin yanlış yönlendirici olduğunun, bu problemin farklı bağlamlarda kelam geleneğinde köklerinin bulunduğu altını çizdi. Son tahlilde Kaya, bir yandan İbn Sînâ ile birlikte kelam tarihinin ümüyle değiştiğini savunmanın, kelamî geleneğin sürekliliğini göz ardı Kaya, bir yandan İbn Sînâ ile birlikte kelam tarihinin tümüyle değiştiğini savunmanın, kelamî geleneğin sürekliliğini göz ardı etmek olacağını, öte yanda bu etkiyi tamamen yok görmenin de hatalı olacağını ifade etti. Kaya'ya göre Gazâlî'den sonra kelamcıların İbn Sînâ'nın eserlerinden müstağni kalamamaları bile başlı başına ciddi bir etki olarak görülebilir. Önemli olan, etkiyi doğru ölçmek ve anlamaktır.

Entelektüeller Toplantı Dizisi

Türk Modernleşmesi Süreçleri ve Yeni Bilen Tipoloji

Necdet Subaşı

25 Ocak 2014

Değerlendirme: Ferhan Saniye Palaz

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği ve Türkiye'de bilen öznenin problematize edilmesinin amaçlandığı Entelektüeller toplantı dizisinin, yedinci oturumu Necdet Subaşı ile gerçekleştirildi.

Aydın kavramının kısa tanımıyla başlayan sunum, kavramın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ve sonrasında da günümüze kadar geçirdiği değişimlerin tartışılmasıyla devam etti. Subaşı'na göre, aydın tarihsel bir kavram olup rol ve işlevleri açısından dün ve bugün benzerdir. Aydın atfedilen muhalif doğa, iktidarın ürettiği bilgi kalıplarıyla hesaplaşan, düzene karşı duran, baskın paradigmanın dışına çıkan bir karakter olarak toplumda yer edinmiştir. Aydın olmak bu tarihsel algı sebebiyle hem devlete hem de diğer gruplara karşı mesafeli olmayı ve içinden geldiği gruba aidiyeti güçlü kılmayı gerektirmektedir.

dir. Bu grup aidiyeti, Subaşı'nın aydın yaklaşımında önemli bir nokta teşkil etmektedir.

Aydın/münevver, toprak kaybedilen ve parçalanma tehlikesiyle yüz yüze kalınan bir dönem olan on dokuzuncu yüzyıldan itibaren tercüme faaliyetleriyle kavram dünyamıza girmiştir. Cumhuriyet öncesi modernleşme sürecinde amaç, imparatorluğun kurtarılması olduğu için aydın dili, toplumun genel meşruiyet çerçevesine uygun olarak dini hassasiyetlerle barışık bir tutum izlemiştir. Bu bağlamda aydınların Batı'dan taşıdıkları her argümanı İslâmlaştırdığını söyleyebiliriz. Örneklerini Tanzimat Fermanı'nın İslâmî jargonunda ve reformların Şeyhülislam fetvasına dayanmasında bulmak mümkündür.

Subaşı'na göre genelleme yapmak zor olsa da, dönemin yaygın aydın imajı, kendi ürettiği değil, Batı'dan aldığı kavramlarla mevcut durumunu değerlendiren ve kendinden olana tepeden bakan bir seçkinci konumundadır. Bu durum Osmanlı'nın ve sonrasında da Cumhuriyet'in Batı'dan aktardığı modern yapıyı tam olarak anlayamamasının bir sonucudur.

Kemalizmin aydına yüklediği anlam, kurulan bu yeni düzenin temel kültürel kodlarını halkın içselleştirmesine ışık tutacak, yani halkın bilinçlendirilmesine yardım edecek bir misyoner faaliyetidir. Bu yapıda aydın ya devletin yanındadır ve devleti topluma taşıyandır ya da vatan hainidir ve sindirilmesi gerekir. Muhalif karakterinden ötürü solda daha uzun bir geçmişe sahip olan aydın kavramı, İslâmî kesimler arasında ise Cemil Meriç, Ali Bulaç ve Ali Şeriatî ek-seninde tartışılmaktadır.

Subaşı sunumunda aydın kavramını daha iyi biçimlendirmek için entelektüel ile olan farkına önemli bir yer verdi. Bir bilme biçimi olarak entelektüel, mevcut bakış açılarını zorlayan perspektifi ile herhangi bir gruba aidiyeti olmayan böylece toplumsal değerlendirmelerinde tarafsız kalabilen düşünürdür. Aydın ise ülkemizde her zaman bir gruba aittir ve ideolojik olarak bu aidiyetine uygun konuşur. Sabiteler ve parametreler belli olmadığı için entelektüel olmak çok

daha zordur.

Subaşı'nın dikkat çektiği farklılık neticesinde, aydın olmak bir nevi aidiyetinin sözcüsü olmayı da beraberinde getirir ve Türkiye'de bu anlamda binlerce aydın olduğu söylenebilir. Ama entelektüel olmak, içinden geldiği düzenle hesaplaşabilen ve gerektiğinde bunun dışına çıkabilen, eleştirel düşünceyi sindirmiş bir fikir dünyası gerektirir. Entelektüel bu anlamıyla bir hakikat taşıyıcısıdır.

Entelektüeli de aydını da toplum yetiştirmesine rağmen eleştirel geleneğe açık olmayan hatta birbirini dinlemeye bile tahammül göstermeyen bir toplumda entelektüel yetiştirmek güçtür. Bu nedenle Subaşı'na göre Türkiye mevcut eğitim sistemiyle ancak aydınlar üretebilir. Bugün hâlâ grupların ötesinde olup genel değerlendirmeler yapabilen ve böylelikle de değişen koşullarda aidiyetlerine uygun değeril, genelin çıkarına uygun konum aldığı iddia edilen düşünürlerin tarafsız değeril, güvenilir olmayan kişiler oldukları yaygın kanaattir.

Sunumunda aydın ve entelektüel farkını grup aidiyetini merkeze alarak temellendiren Subaşı, günümüz koşullarını da bu şekilde değerlendirerek konuşmasına son verdi. Toplantı soru ve cevap kısmı ile devam etti.

**Türkiye’de Çağdaş Sosyolojik
Yönelimler Toplantı Dizisi**

Türkiye’de Kimlik Konularını Çalışmak

Polat Alpman

28 Aralık 2013
Değerlendirme: Hüseyin Etil

Medeniyet Araştırmaları Merkezi’nin uzun bir süredir yürüttüğü “Türk Sosyolojisinde Çağdaş Yönelimler” toplantı dizisinin Aralık ayı konuğu, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisi Polat Alpman’dı. Polat Alpman Türkiye sosyal bilim alanındaki kimlik çalışmalarının gelişme/gelişememe dinamikleri üzerine bir analiz gerçekleştirerek, Türkiye’deki kimlik çalışmalarının, “kimlik sosyolojisi” olmadığını, esasen “kimlikler üzerine bir sosyoloji” olduğunu ileri sürdü.

Kimlik çalışmalarının Türkiye’de alması olduğu tarihsel biçimin analizine geçmeden önce Alpman, genel olarak sosyal bilim yazınındaki kimlik çalışmalarının tarihi seyrinin ve genel epistemolojik, metodolojik eğilimlerin analitik bir sunumunu gerçekleştirdi. Ortakduyusal bir nosyon özelliği taşıyan

“kimlik” olgusunun muhtelif bilim pratikleri (sosyal psikolojiden siyaset bilimine) tarafından nasıl nesneleştirildiğini ortaya koydu. Çetrefilli bir nosyon olan kimliğin, en yalın tanımının “kişinin kendisini tanımlama” tarzı olduğunu söyleyen Alpman, “ben kimim” sorusunun cevabı olarak gündeme gelen kimlik kavramının farklı kategorilere sahip olduğunu belirtti: (i) moderniteyle birlikte meydana gelen bireysel kimlikler; (ii) belirli topluluk ve kümelere işaret eden grup kimliği; (iii) cinsel kimlikler; (iv) ulusal ve etnik kimlikler ve son olarak (v) medeniyet kimliği. Sosyal psikolog H. Tajfel’e referansla Alpman, bu kimliklerin dört farklı mekanizmayla işlediğini belirtti; kategorikleştirme, özdeşlik kurma, karşılaştırma ve ayırıştırma mekanizmaları. “Birey”, “kişi” ve “insan” kavramları üzerinden gelişmiş çalışmaların Avrupa-merkezli niteliğe sahip olduğunu iddia ederek, bu ontolojik birimlerin Avrupa dışındaki toplumların kimlik tasarımlarını ve onların siyasal pratiklerini açıklamak bakımından uygun teorik çerçeveler olmadığını belirtti.

Alpman analizini, bilimsel pratiklerin siyasal ve toplumsal süreçler tarafından biçimlendiği argümanı üzerine bina etti. Analizinin tarihsel arka planına dair şöyle bir anlatı kurdu: Osmanlı İmparatorluk düzeninin dayandığı düalist kimlik yapısı (millet-i hâkime olarak “müslüman tebaa” ve millet-i mahkûme olarak “gayrimüslimler”), Cumhuriyet döneminde etno-dinsel bir yapıya bürünüyordu. Kimlik konusunda dinî kategorilerden ulusal kategorilere doğru yaşanan transformasyon krizlere neden oldu ve bu süreç hâlâ devam ediyor. Belirli kimlikler temelinde biçimlenen siyasal yapı, kategori dışı kalan kimliklerin siyasal mekanizmalardan dışlanmasına yol açtı. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş döneminde ortaya çıkan bunalımlar “kimlik” meselesini en can alıcı sorun olarak koymakla birlikte, kimlik sorunu siyasal bir sorun olarak kodlanıp devletlilerin siyasasına bırakılmış ve hiçbir biçimde akademik

bir ilginin konusu olmamıştır. 1980'lerin Özal'lı yıllarında uygulanan ekonomi politik rejim, birtakım toplumsal problemleri gündemleştirdi. Ekonomik liberalleşmeye eşlik eden siyasal liberalleşme farklı toplumsal kimliklerin ön plana çıkmasına neden oluyordu. Ortaya çıkan yeni sorunlar, modernleşme/Batılılaşma sürecinin başından itibaren var olan kimlik bunalımlarına yeni bir boyut kazandırdı. Kemalist modernleşme projesinin sırtını döndüğü "Osmanlı", Özal'ın neo-muhafazakar politik söyleminin ana motifi haline geldi. 90'lı yıllar ise ulusalcılık ile milliyetçilik ayrışmalarının kristalize olduğu yıllardı. Bu süreçte özgün olarak "İslâmcılık" akımı toplumsal ve kamusal bir görünürlüğe ulaşmıştı.

1980 sonrasında açığa çıkan tabloda, sınıfsal taleplerden kimliksel taleplere doğru yaşanan toplumsal hareketler dinamiği, "kimlik" çalışmalarının akademikleşmesine neden oluyordu. Modernleşme sürecinin almış olduğu yeni biçimler üzerine akademik çalışmalar yayınlanmaya başladı; cumhuriyetçi kadınlarla ve İslâmcı kitlelerle yapılmış çalışmalar tipik örneklerdir. 1980 öncesi kimlikler üzerine yapılan çalışmaların ana karakterinin, devletin kimlik politikalarına teorik bir çerçeve tedarikçiliğinin ötesine geçmediğini belirten Alpman, bunun istisnasının ise İsmail Beşikçi'nin çalışmalarının olduğunu söyledi. İlgili süreçte; modernleşme, Batılılaşma, üretim tarzları, toplumsal yapı değişimleri gibi klasik sosyolojinin makro ilgilerinin yerini, kimlik ve kültür karşılaştırma ve ayrıştırma mekanizmaları aldı. "Birey", "kişi" ve "insan" kavramları üzerinden gelişmiş çalışmaların Avrupa-merkezli niteliğe sahip olduğunu iddia ederek, bu ontolojik birimlerin Avrupa dışındaki toplumların kimlik tasarımlarını ve onların siyasal pratiklerini açıklamak bakımından uygun teorik çerçeveler olmadığını belirtti.

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi

Toplumsal Hareketler Sosyolojisi

Ayşen Uysal

11 Ocak 2014

Değerlendirme: Filiz İşiker

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği, Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi'nin yedinci konuğu Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Başkanı, Doç. Dr. Ayşen Uysal idi. Kendisiyle Türkiye'de toplumsal hareketler sosyolojisi üzerine oldukça verimli bir söyleşi gerçekleştirdik.

Toplumsal hareketler sosyolojisine genel yaklaşımlara bakıldığında, 1900lü yılların başından itibaren toplumsal hareketler üç temel soru etrafında şekillenmiştir.

1970li yıllarda hem teorik yaklaşımlar hem de sorular sorular açısından büyük bir kırılma ve dönüşüm söz konusu. 1960-70lere kadar temel sorulardan biri toplumsal hareketin nedeni ve eylemin anlamı me-

selesi üzerinden ele alınıyor. İkinci bir mevzu olarak da çatışmanın özelliklerinin ekonomik ve toplumsal krizlerle olan ilişkisi üzerinden ele alınıyor. Son olarak da toplumsal entegrasyon eksikliği mevzusu önem arz etmektedir.

70lere kadar olan toplumsal hareketleri anlama açısından. üçüncü temel soru da aktörlerle ilgili. Aktörler hangi sâiklerle hareket ediyorlar. Uysal, toplumsal hareketlerin anlaşılması açısından bütün bunların irdelenmesinin önemli olduğunu söyledi.

İlk olarak, Gustave Le Bon'un "kalabalıklar" yaklaşımını ele alan Uysal Le Bon'un döneminin elitist, seçkin ve kitlelerden tiksinen bir yaklaşım ortaya koyduğunu ve bunların faşizmin temelini oluşturan düşünceler olduğunu söyledi. 60lara gelindiğinde, akla güvenmeyen, duyguları ön plana çıkaran yaklaşımın tam tersi bir anlayış geliyor. Mancur Olson'un 1966'da *Kollektif Eylemin Mantığı* kitabı yayınlanıyor. Daha rasyonalist bir yaklaşım açığa çıkıyor. Kitleler, eylemler sonucunda elde ettikleri fayda ölçüsünde orada yer alırlar. Bu da liberal iktisadı, toplumsal hareketlere uygulayan bir anlayış olarak karşımıza çıkıyor.

Temel değişim 70lerden sonra yaşanıyor ve iki temel paradigma geliyor. İlki Amerika'da gelişen "kaynak seferberliği" yaklaşımı, diğeri ise Alain Touraine'nin 1968'de yazdığı *Aktörün Dönüşü* kitabıyla ortaya koyduğu "yeni toplumsal hareketler yaklaşımı". Örgütlülüğe vurgu yapan üç temel eğilimden bahsedilebilir. İlki, Anthony Oberschall'ın 1973'te geliştirdiği örgütlülüğü ön plana çıkaran yaklaşımı. İkincisi, Mccarty ve Zald'ın çalışmalarından hareketle gelişen ekonomik vurguları olan bir eğilimdir. Üçüncü eğilim, özellikle 80ler'den itibaren belirginleşen kitle seferberliklerini politik bağlamın içine yerleştiren ve Charles Tilly'nin öncülüğünü yaptığı bir eğilim zikredilebilir. Tilly diğeri eğilimlerin örgütler konusundaki yaklaşımlarını benimsemesine rağmen daha çok siyasal sistemin kaynaklarına öncelik veren bir anlayışa sahip. Bu akımın ikinci önemli temsilcisi McAdam, 1982'de Amerikan siya-

hi hareketi üzerine bir kitap yayınlamıştır.

İkinci büyük paradigma ise, 68 hareketiyle ortaya çıkan ve günümüze kadar etkisini sürdüren "yeni toplumsal hareketler" yaklaşımıdır. Yeni toplumsal hareketler meselesinde ilk akla gelen isim, işçi sınıfı hareketlerini çok iyi bilen Alain Touraine'dir. 1960la birlikte sanayi sonrası dönemine geçilmesiyle, toplumsal hareketlerin aktörleri, talepleri yani davaları ve örgütlerinin değiştiğini söyleyen Uysal, bu bağlamda, Gezi olaylarıyla tartışılan her şeyin buraya nasıl oturduğuna dikkat çekti. Touraine, aktörlerin değişimiyle ilgili olarak; artık işçi sınıfı toplumsal hareketlerin temel aktörü olmadığını, yeni aktörler orta sınıflar olduğunu öne sürmüştür. Siyasi partiler, sendikalar gibi klasik örgütlenmeler artık miadını doldurmuş, bunların yerini kimlik hareketleri, çevre hakları, kadın hakları, barış gibi davalar ön plana çıkmıştır. Touraine, devlet ve sivil toplumu ayrı kurgular. Toplumsal hareketler tamamen sivil alanın işidir, devlet buna karışmamalıdır der. Ona göre, toplumsal hareketler de, hedefine devleti yerleştirmemelidir.

Uysal'a göre geziye kadar Türkiye'de bu alanda çok fazla çalışma olmamasının nedenleri; Türkiye'de bir ekolleşme geleneği olmaması, bu tarz çalışmaların çok maliyetli araştırmalar olması ve bunların dışında, riskli bir alan olması olarak sayılabilir. Türkiye'de solla özdeşleştirilmiş bir alan sokak hareketleri, sanki üzerine söz söylenemez ya da söz söylemek gereksizmiş gibi bir algı vardır, zira sokak kelimesi pejoratif bir anlam ihtiva eder. Nilüfer Göle, Türkiye'de yeni toplumsal hareketler yaklaşımının baskın hale gelmesini sağladı. Göle, Touraine ile tezini yapmış, dolayısıyla birinci elden teoriyi Türkiye'ye taşımıştır. 80 sonrası sol hareketin bastırılmış olması, kadın hareketinin daha çok yol almış olması özellikle İstanbul merkezli düşünüldüğünde, bunlar da kimlik hareketlerinden bahseden yeni toplumsal hareketler yaklaşımını daha popüler hale getirmiştir. Son yıllarda çevrilmiş kitaplar, Scott'ın Direniş Sanatları, James Casper'in Ahlaki

Protesto Sanatı ve Charles Tilly'nin eserleri çevrildi. Toplumsal hareketler ve sokak siyaseti açısından temel isimlerden biri de Asef Bayat ve kent çalışmalarıyla ilişkilendirildiği için Manuel Castells dikkat çeken teorisyenler arasında. Harvey'in *Asi Şehirler* kitabı da bu anlamda kent çalışmaları içerisinde yer alıyor. Wallerstein, Thompson gibi isimler de zikredilen Uysal; kendi çalışmalarının da sokakla irtibatlı saha çalışmaları olduğunu, halen yurtdışında doktora çalışmasını yapanların yeni paradigmaları ve kavramları kullanarak meseleye yaklaştıklarını belirterek yakın geleceğe dair ümitvâr bir tablo çizdi. Türkiye'nin, teoriyi transfer aşamasında olduğunu belirten Uysal, son olarak da, toplumsal hareketlere dışarıdan bir gözle bakan çalışmalar olduğunu ekledi. Daha çok dini hareketlere ilgi gösteren bu alanda yakın zamanlarda Jenny White'in *İslâmcı Kitle Seferberliği* eseri ve Elisse Massicard'ın alevi siyasal hareketi üzerine yazdığı kitap çevrildi. Yine bu alan ikinci kategori de Kürt siyasal hareketi üzerine yoğunlaşır aynı zamanda. Uysal, bu alanda özellikle karşılaştırmalı çalışmalar olmadığını ve bunları yapmak gerektiğini söyleyerek analitik ve kapsayıcı sunumunu sonlandırdı.

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi

Feminist Teorilerin Türk Sosyolojisine Etkileri

Aksu Bora

22 Şubat 2014

Değerlendirme: Huri Küçük

Medeniyet Araştırmaları Merkezi, Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisinin sekizinci oturumunda Hacettepe Üniversitesi'nden Doç. Dr. Aksu Bora'yı ağırladı.

Bora, konuşmasına Feminist teorilerin etkisini tek bir disiplin üzerinden ele almanın kolay olmadığını belirterek başladı. Kadın çalışmalarının disiplinler arası bir çalışma alanı olduğunu vurgulayarak, bu konuda yapılan çalışmaların bir temadan yola çıkarak gerçekleştirildiğine dikkat çekti. Bu noktadan hareketle bu çalışmalara konu olan temanın ne olduğu sorusuna kolay bir şekilde verilemeyeceğini, bu temanın sadece kadınlar, erkekler ya da cinsiyetle sınırlanılmayacağını belirtti. Bora hem disiplinler arası bir çalışma alanı olarak hem de "tematik bir izlekten" hareketle yapılan bir ça-

lışma olarak toplumsal cinsiyet çalışmalarının da tüm akademik çalışma alanları gibi kendi sorduğu sorular ve cevaplama yöntemi ile bir bilgi nesnesi inşa ettiğine değindi. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının ve feminist çalışmaların sorduğu soruların politik sorular olduğunun altını çizen Bora, bununla birlikte politik olanın ne olduğu sorusunun da ortaya çıktığını belirtti. Bu soruyu feminist hareket içerisinde oldukça iyi bilinen “kişisel olan politiktir” yaklaşımı üzerinden cevapladı.

Bora, Wendy Brown’a atıfla cinsiyet çalışmalarının bir “gettoleşma” eğilimi gösterdiğine değindi. Bora’ya göre bu durum dışlayıcı olması bakımından kötü bir sonuç doğurmaktadır. şöyle ki, farklı bilim dalları çatısı altında yapılan toplumsal cinsiyet temelli çalışmaların Kadın alışmaları programlarını çatısına sıkıştırıldığı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada Bora, kadın çalışmaları adı altında ayrı bir alan açma durumunun bir yandan olumlu bir yandan da olumsuz iki boyutu olduğuna dikkat çekti. Bora’ya göre açılma süreci ve işleyiş biçimi göz önünde bulundurulduğunda bu tür programların bir ihtiyaçtan dolayı oluşturulmasının olumlu yanına işaret ederken, yukarıda sözü edilen “dışlayıcı” durum olumsuz yanını gösteriyordu.

Bora konuşmasının devamında, 80’li yılların ortalarında itibaren Türkiye’deki feminist çalışmaların ygunluk kazandığı alanlardan bahsetti. Bunlardan ilk ikisi yakın tarih ve coğrafya alanlarıydı. Bu durumun tesadüfi olmadığına dikkat çeken Bora, meseleyi kadınlık deneyiminin zaman ve mekan üzerinden anlaşılması temelinde, aslında bir “keşif süreci” olarak değerlendirdi. Tarih alanında özellikle sözlü tarih yönteminin benimsenmesinin altında yatan nedeni “sesi duyulmayanların sesinin duyulmasını sağlaması” şeklinde özetledi. Coğrafya alanında ise, kadınların belirli meknlar üzerindeki deneyimlerine odaklanan çalışmalardan bahsetti. Bora’ya göre bu tür çalışmaların en önemli katkısı deneyim dediğimiz şeyin belirli bir anlatı içerisinde nasıl gerçekleştiğini

göstermesidir. Nitekim deneyim kavramı “bir yandan yapılar ve anlatılarla şekillenirken, bir yandan da bunları değiştirir”. Bora’nın sunumunda yer alan, feminist çalışmaların katkı sunduğu nc alan ise siyaset bilimidir. Özellikle siyasal antropolojideki eksiklikler nedeniyle “devletin farklı uygulamalarının ve politikalarının cinsiyet açısından değerlendirildiği” çalışmaların azlığının alan içerisindeki bir eksiklik olduğunu belirten Bora, kamusal alan - özel alan ayrımı konusunda yapılan eleştirel çalışmaları da feminist çalışmaların alana sağladığı katkı olarak değerlendirdi.

Feminist alışmalar konusunda tek bir yaklaşımdan söz etmenin mümkün olmadığına değinen Bora, birbirinden çok farklılaşan hatta birbirine zıt yaklaşımların olduğuna da dikkat çekti. Bu noktada birbiri ile temas halindeki iki farklı yaklaşımdan bahsetti. Birincisi kadın sorunundan yola çıkarak yapılan, daha çok kalkınma literatürü içinde değerlendirilebilecek, devlete politika önerme amacı güden, sorun odaklı- bir yanıyla da çözüm odaklı çalışmalardır. Bu tür çalışmaların eleştirildiği nokta, çalışmaların kadın sorunu kavramsallaştırmasından yola çıkarken, saptanan sorunun arka planını, öncesini ve ötesini sorunsallaştırmamasıdır. Bora’nın deyimiyile “kadınların toplumsal süreçlere katılımını artırmak” amacıyla yapılan bu çalışmalar “katılacak şeyin kendisini bir sorun olarak görmemektedir”. İkinci yaklaşım ise yine politik yönelimli olmakla beraber toplumsal cinsiyet kavramını işlevsel hale getiren daha çok deneyimi anlamaya odaklı çalışmalardır.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları ve kadın çalışmaları konusunda yapılan kavramsal ayrımın nihayetinde politik bir ayrım olduğuna değinen Bora, kadın sorunu odaklı çalışmaların “verili bir kadınlık konumunu” ele alırken, toplumsal cinsiyetin sadece kadınları içermediğinden ve kadınlık, erkeklik, devlet gibi çok farklı olguların sorunsallaştırılabileceğinden ve bu alan içerisinde erkeklik çalışmalarının da arttığından söz etti. Kadın alışmaları çerçevesinde kadın sorunu

odaklı yaklaşımın kadının kendisinden ziyade “verili bir kadınlık konumunu” sorunlaştırması Bora’ya göre bu alandaki bir derinlik eksigidir çünkü etnisite, sınıf vb. temelinde farklı kadınlık deneyimlerinden bahsedilmeye başlandığı bir durumda “bütün kadınlar” diye bir ifade kullanmak mümkün değildir. Bora, bu sorunun çözümü olarak ortaya atılan “kesişimsellik” kavramını eleştirerek toplumsal cinsiyet kavramının tam olarak cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite vs. arasındaki ilişkiyi ve bu ilişki üzerinden şekillenen farklı cinsiyet deneyimlerini ele aldığını belirtti. Dolayısıyla Bora’ya göre, ikinci sorun ise politik bir sorundur. Bora, cinsiyeti vs. bir kimlik olarak düşünmenin kadınlık deneyiminin arkasındaki mekanizmaların sorunsallaştırılmasının önünü tıkayacağı görüşüyle kesişimsellik kavramına karşı çıkmaktadır.

Bora konuşmasına feminist çalışmaları yöntem açısından değerlendirerek devam etti. Bu bağlamda feminist bir yöntem olmadığını belirten Bora, feminist çalışmaların önemli ve özgün sorular sorduğuna ve eleştirel bir yaklaşım sergilediğine değindi. Bora feminist çalışmaların farklılıklarını ise; başlangıç itibarıyla taraf olan çalışmalar olduğu, feminist hareketle akademi arasında bir bağlantı olduğu ve niteliksel yöntemlere ağırlık verildiği şeklinde özetledi. Bora kendi çalışmalarından örnekler vererek sunumunu tamamladı ve son olarak katılımcıların sorularını cevapladı.

Türkiye’de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi

Türk Sosyolojisinde Pierre Bourdieu

Nazlı Ökten Gülsoy

29 Mart 2014

Değerlendirme: Osman Safa Bursalı

“Türkiye’de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi”nin dokuzuncu programında, Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nden Nazlı Ökten Gülsoy, Bourdieu sosyolojisinin temel unsurları üzerine bir sunum gerçekleştirdi. Ökten Gülsoy bir kronoloji takip ederek Bourdieu’nün kitap olarak yayınlanmış çalışmalarının içeriklerinden, içerdikleri kavramsal havuzdan ve bu eserlerin Bourdieu’nün yaşamındaki yerinden bahsetti.

“1950’li yıllarda, Bourdieu’nün yetiştiği çağda nasıl bir Fransa vardı?” sorusunu soran Ökten Gülsoy, II. Dünya Savaşı sonrası koşullar içindeki muhafazakar ve katolisist bir Fransa toplumunun gündeminde Cezayir Savaşı’nın mühim bir yer işgal ettiğini vurguladı. Felsefe sahasında Sartre’ın fenomenolojiye dayanan varoluşçuluğu gündemde iken, genel anlamda felsefe ve felsefecilik entelektüel sahada

baskındı. Fransa’da sosyolojinin bir disiplin olarak felsefenin gölgesinde kalmış bir durum arzettiğini belirten Ökten Gülsoy, Bourdieu’nün, varoluşçu felsefenin de etkisiyle, yapısalcılığa karşı eleştirel bir pozisyon aldığını vurguladı.

Askerlik görevini yapmak üzere gittiği Cezayir’de, Bourdieu’nün cephe hizmetlerinden alınıp basın servisine verilmesi, onun Cezayir üzerine sosyolojik araştırmalar yapmasına da imkan tanımış oldu. Ökten Gülsoy’a göre, Cezayir yılları, onun sonraki süreçte sosyolojik düşüncesinin çerçevesini çizmesi açısından oldukça önemlidir.

İlk kitabı *Sociologie de l’Algérie* (1958) oldukça tasvirî bir eserdir ve içerdiği yöntem, sonraki kitaplarındaki metodolojisine pek benzer değildir.

Bu kitaptan sonra Bourdieu, sahada asistanları yardımıyla araştırmalar yapmaya başladı. Ökten Gülsoy’a göre, bu vesileyle Bourdieu sosyolojisinin kolektif niteliğini göz önünde tutmak gerekir. Ortak emek ürünü olan birçok eseri, çok yazarlı olarak yayınlandı. Fransa’nın askeri kapitalizminin Cezayir’e getirdiği eşitsizlikleri gözlemleyen Bourdieu, teknolojik gelişmelerin Cezayir’deki yansımalarını gördü. Abdel Malik Sayad ile beraber yazdıkları *Le déracinement* adlı kitapta (1964) Cezayir toplumundaki köksüzleşme meselesini ele aldı. Köylerinden kopup gelen kişilerin şehirlerde neler yaptıklarına ilişkin olan bu eser vesilesiyle Bourdieu, “nasıl oluyor da insanların alışkanlıkları, bu alışkanlıkları doğuran maddi nedenlerin ortadan kalmasından sonra da devam edebiliyor” sorusunu sorar. Önceki nesillerden gelen alışkanlıkların artık işlevsiz hale gelmesi durumunda insanların ne yaptığını araştırarak, alışkanlık meselesini ele alır Bu husus, sosyolojinin en önemli meselelerinden biri olan, nesnel toplumsal yapılar ile öznel bireysel deneyimler arasındaki ilişkiyle de alakalıdır. Habitus kelimesi, Aristoteles’ten beri bilinen, Mauss’un da kullandığı bir kelime iken, Bourdieu sosyolojisinde bu kelime zikredilen mesele etrafında kavramsallaşıyor.

Bourdieu, Jean-Claude Passeron ile beraber yazdığı *Les héritiers* (1964) adlı çalışmasıyla akademik dünyada üne kavuştu.

Bu çalışmada eğitim alanındaki eşitsizliği ele alan Bourdieu, kültürel sermayesi fazla olan bireyin öne geçtiğini gösterdi. Kültürel sermaye ile ekonomik sermaye ilişkisine yer verdi.

Kodak’ın sipariş ettiği *Un Art Moyen* (1965) adlı fotoğraf üzerine yazdığı kitap, Bourdieu’nün multi-disipliner bir ekiple beraber çalışmasının iyi bir örneğidir. Kültürel, ekonomik ve sosyal sermaye kavramlarının billurlaşmaya başladığı bu kitapta bugün bildiğimiz haliyle Bourdieu sosyolojisi belirir. Burada Bourdieu toplumdaki ziyade bir toplumsal uzaydan/uzamdan bahseder; bu uzay içinde faillerin birbirine göre konumlanması Bourdieu’nün ilgisi dahilindedir.

Fransa kültür bakanlığının sipariş ettiği, Alain Dar-del ile beraber hazırladığı *L’amour de l’Art* (1966) adlı kitabında Bourdieu, müzeleri kimlerin ziyaret ettiğini inceleyerek bu kişilerin sınıfsal ve sermayesel arka planını ortaya koydu. *La Reproduction* adlı kitabını (Jean-Claude Passeron ile beraber, 1970) *Les Héritiers* ile birlikte düşünmek gerekir.

Esquisse d’une Théorie de la Pratique (1972) kitabında ise, Cezayir tecrübesini tekrar düşünen Bourdieu’nün, zaman içinde geliştirdiği kavramsal araçlar vasıtasıyla Cezayir gözlemlerini tekrar ele aldığı görülür. Ökten Gülsoy’a göre, Cezayir’de saha araştırmaları yapması, Bourdieu’yü Bourdieu yapan şeydir. Zira onun pozisyonu, daha sonra “denemecilik” diyerek eleştirdiği ve Fransa’da oldukça yaygın bir sosyolojik bilgi üretme tarzından çok farklıdır. Kitabın başlığına yansıyan “pratik duyu”, Bourdieu’ya göre, içinden geçtiğimiz ve bizim içimizden geçen toplumsal pratikler ile bizim pratiklerimizin etkileşiminden meydana gelen bir şeydir. Bu duyu, sosyolojik bilginin oluşmasında oldukça önemli bir yere sahiptir.

La Distinction (1979) adlı kitabında zamanının Fransız toplumunun bir kültürel haritasını çıkarmaya çaşan Bourdieu, toplumsal sınıflar ile toplumsal konumların eşleşmelerini tespit eder. Bu eser yine bir ekip çalışmasının ürünüdür. Bourdieu ekibiyle birlikte anket çalışmaları, gözlem, katılımcı gözlem yöntemlerini kullanmış; kitapta edebiyattan felsefeye birçok alandaki esere atf yapmıştır. Habitus kavramını burada artık kendinden emin bir biçimde kullanan Bourdieu'nün bu çalışmada vardığı sonuçlar, önceki çalışmalarının sonuçlarıyla önemli ölçüde örtüşmektedir. Doğallık kelimesinden uzak duran Bourdieu, sosyolojik bilgi üretiminde hiçbir şeyi doğal yahut verili olarak kabul etmemektedir. Doğal olarak kabul edilen şeyin niçin doğal, makul kabul edildiğinin ve başkaları tarafından niçin saçma kabul edilebildiğinin araştırılmasının sosyolojik bir vazife olduğunu düşünür; “evrenin” olarak sunulan şeyi aslında hakimiyet ilişkilerin bir parçası olarak tanır. Fakat Ökten Gülsoy'a göre onu evrensellik karşıtı olarak niteleyemeyiz. Evrenselliği bir ortak eylemde bulunabilecek bir özellik olarak mümkün görür. Vardığı sonuçlar hakkında ise hep tereddüt halindedir. Bu yönüyle sosyolojinin deyim yerindeyse “sinir bozucu” bir bilim olduğunu düşünür.

Le Sens Pratique (1980) kitabını, onun Cezayir tecrübesini *La Distinction* ışığında tekrar değerlendirmesi olarak görebiliriz. Cezayir ile Fransa'yı karşılaştırmalı olarak ele alır. *Questions de Sociologie* (1980) çeşitli yerlerde yayımlanmış, daha vurucu nitelikte ve (olumlu anlamda) daha vülger bir üslupta yazılardan oluşmaktadır. *Ce que parler veut dire* (1982) ise, onun “oturup da yazdığım ilk kitap” dediği bir eserdir.

Homo Academicus'ta (1984), Fransa akademik alanının deyim yerindeyse bir röntgenini çeker. “İçinde bulunduğu bir toplumsal gruba, bu grubun bir mensubu anlayabilir mi” sorusu ile başlayan Bourdieu, refleksivite meselesini ele alır. Ona göre, kendi üzerine düşünmeyen bilim, bilimsellik iddiasında bulunmamalıdır. Bilim insanı bilimi ürettiği koşul-

ları, kendi öncüllerini, önbilgilerini, bilimsel sonuca ulaşma aşamalarını sorgulamakla yükümlüdür.

Choses dites (1987), çeşitli yerlerde verdiği konferanslardan müteşekkildir. *La Noblesse d'État* (1989) adlı kitabı, devletin üst düzey bürokratlarını mezun eden eğitim kurumlarının mensupları, mezunları, müfredatı gibi meselelerle alakalı bir kitaptır.

1990'lı yıllarda, *Sur La Télévision* (1996) vb. gibi, daha siyasi sonuçlara ulaştığı bir dizi kitap yayınlayan Bourdieu, kamu oyununda daha ziyade 1995 yılında demiryolu işçilerinin grevlerine verdiği destekle tanındı. Bu süreçte Bourdieu, özelleştirme politikalarının toplum içindeki yıpratıcı etkilerine karşı durmaktadır.

Bilimsel sosyoloji ile kendiliğinden sosyoloji arasında çizgi çeken Bourdieu, herkesin toplum hakkında bazı kanaatler dile getirebileceğini fakat kanaatlere bilimsel niteliğini refleksivitenin verdiğini belirtiyor. Ökten Gülsoy'a göre bu ayrım, onun “denemecilik” eleştirisiyle birlikte düşünülebilir: Bourdieu, Fransız entelektüel hayatındaki “denemecileri”, onların zaten sahibi oldukları kültürel sermayeyi, herhangi bir konuda sözlerinin meşru, kıymetli, mühim olmasına yarayacak biçimde kullanmaları bakımından eleştiriyor. Bu husus, onun pozitivizmle itham edilmesine yol açmıştır.

Les Règles de l'Art (1992) adlı kitabında sanat alanının, özellikle şiir ve resim sanatının özerkleşmesini gözlemler. Sanatçı olabilmenin, sanatçılardan oluşan gruba dahil olmanın gerektirdiği davranışlar, stratejiler gibi meseleleri analiz eder. *Réponses* (Loïc Wacquant ile beraber, 1992) ise, Bourdieu'nün Anglo-Amerikan sosyoloji gelenekleri arasındaki yerini göstermesi açısından önemlidir.

La Misère du Monde (1993) onun iyi bir ekiple çalıştığı ve 1990'lardaki endişelerinin yansıdığı bir eserdir. Devletin koruyan ve besleyen bir elinin cimrileşirken, kontrol eden ve güç kullanan diğer elinin cömertleşmesi olgusunu analiz eder. Liberal politikaların yarattığı ağır toplumsal sonuçları ele alır.

Raisons pratiques (1994) bazı önemli konferansları içermektedir. *La domination masculine* (1998), feministler tarafından çokça eleştirildi. Ökten Gülsoy'a göre, onun edebiyata ne kadar düşkün olduğu, bu kitaptaki atıflarından gözlemlenebilir. Sosyolojideki denemecilik eleştirisi, onun edebi eserlerin sıkı bir takipçisi olduğunu gizlememelidir.

Les structures sociales de l'économie (2000) son büyük kitabı ve son araştırmasıdır. O ve ekibi, Fransa'nın belli bir bölgesindeki müstakil ev piyasasını incelemektedirler. Muhtelif teşvikler vasıtasıyla ev satın alanların zamansal bakımdan ödedikleri bedel (evin şehre uzaklığı, evin bakımı vb. hususlar için ayırdıkları vakit), Bourdieu'nün dikkat çektiği bir sonuçtur.

Bourdieu'nün Türkiye'de takip edilmesi konusundaki bir soru üzerine Ökten Gülsoy, onun Türkiye'de, ABD'de okunup kabul görmesinden sonra yaygınlıkla okunmaya başlandığını zikretti. Buna gerekçe olarak, lisansüstü çalışmalar yapmak üzere daha ziyade ABD'ye gidilmesini gösterirken, Bourdieu'nün dilinin zor olması ve çalışmalarının oldukça ampirik olmasını da birer etken olarak saydı.

Oruç mevsimi gitti

Hafız

Oruç mevsimi gitti, bayram geldi, gönüller kabardı
Mahzende şarap kaynıyor, şimdi şarap istemeli
Ağırkanlı züht satıcıların sırası geçti artık
Rintlerin rintlik edip neşelenme vakti şimdi
Böyle bir bâdeyi içene ne kınama olacak
Böyle akıldan geçmenin ne kusuru olur ki

Gösterişsiz ve riyasız bâde içmek
Gösteriş ve riyayla zahitlik taslamaktan iyi
Biz ne riya rintleriyiz ne de nifak ehliyiz
Sırları bilen rabbimdir bu halin şahidi
Allah'ın farzını yapar kimseye kötülük etmeyiz
Caiz değil dediklerine hiç caizdir dedik mi
Benle sen birkaç kadeh bâde içsek ne olur
Bâde üzüm kanındandır sizin kanınızdan mı sanki
Bu zarara yol açacak bir kusur mudur hem
Olsa da ne olacak kusursuz insan hani

Tercüme: Hicabi Kırlangıç (Hafız Divanı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013)

Sam Kırkambar Tez-Makale

Dramatik Bir Performans Türü Olarak Taziye ve Antik Yunan Tiyatrosu ile Karşılaştırma Denemesi

Celal Mordeniz

29 Ocak 2014

Değerlendirme: Aysenur Gönen

“Dramatik Bir Performans Türü Olarak Taziye ve Antik Yunan Tiyatrosu ile Karşılaştırma Denemesi” başlıklı teziyle Celal Mordeniz, bu yılın ilk konukları arasındaydı.

15. yüzyılın sonlarında İran’da gelişmiş bir form olan taziyeyi dramatik özellikleri bakımından inceleyen tezin sunumunda önce “Bir dramatik formun sahne aldığı koşullar nelerdir?” sorusu masaya yatırıldı. Bu soru tezin hazırlanmasına sebep teşkil etmesi bakımından önemli. Fakat tarihî bir arka plan sunulmadan, bir çırpıda cevaplanabilecek bir soru değil. Bu koşulların anlaşılmasına zemin hazırlamak üzere bir siyasi tarih özeti geçmeyi gerekli gören Mordeniz,

taziyenin ortaya çıkışında önemli bir rolü oynayan Kerbela Olayı ve Hz. Ali’nin halifeligi sırasındaki siyasi çatışmalar hakkında bilgi vererek başladı sunumuna. Daha sonra da İran ve Irak’ta taziye ritüelinin ortaya çıkışını ve bugüne kadar ulaşan bir gelenek hâline dönüşmesinin etken ve amillerini araştırdı.

Daha sonra, kesintiye uğramadan ve mitsel bir niteliğe bürünerek o günden bugüne devamlılığını sürdüren bu geleneğin temelindeki mitolojinin Batı’daki tragedyalarla benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durdu. Taziyelerin başkişisi Hz. Ali ile hem İran’daki daha eski mitlerin kahramanlarının, hem de Batı tragedyalarının kahramanlarının benzeştikleri ve farklılaştıkları noktalar incelemeye çalıştı. Bu tiyatro geleneğinin hangi koşullarda ve hangi değişkenlerle ortaya çıktığını keşfetmeye çalıştığını söyleyen Mordeniz, İran’daki Şii geleneğe özgü bir form olarak taziyenin, İslâm coğrafyasında ortaya çıkmış yegâne dramatik performans örneği olduğunu iddia etti.

“İran kültürünün temel karakteristiklerinden birisi olan iyi-kötü düalizmi taziyelerdeki iyi kötü mücadelesinin gerçekleşmesinde de, taziyenin biçimsel özelliklerinde de kendini gösterir” tezine odaklanan sunumun devamı iki kavram üzerinden yürütüldü: Ritüel ve mit. Taziyeye dolaylı ya da doğrudan kaynaklık eden ritüeller ve mitlerin ortak özelliği simgesel olmaları ve toplumların ortak belleklerini oluşturmaları. Kimi araştırmacılara göre mit (söz) ritüelden (eylem) türetilir, kimine göre ritüel mitsel, kimisi de bunların birlikteliklerinden söz eder. Drama ritüeller ve mitlerden ayrı düşünülemez. Ritüellerin ve mitlerin iç içe geçmesi dramayı oluşturur.

Mordeniz, İslâm öncesi İran mitlerinin birçoğunun Firdevsî’nin Şehnâme’sinde görülebileceğini bilgisini de verdi. İran epik geleneğinin kaynağının Zerdüşt rahiplerinin hikâyelerinde ve Zerdüştlüğün kutsal metinlerinden Avesta’larda bulunabileceğini söyledi. Şehnâme içinse “Hikâye anlatıcılığı geleneğine yaptığı katkı nedeniyle İran kültürünün kökleyle bağ kuran bir köprüdür diyebiliriz” dedi.

Sam Kırkambar Tez-Makale

Nâzım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları'nda İmajlar: Toplum, Tarih ve Sinema

Nilay Özer

6 Şubat 2014

Değerlendirme: Nermin Tenekeci

Nilay Özer'in Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nde tamamladığı doktora tezi "Nâzım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları'nda İmajlar: Toplum, Tarih ve Sinema" üç ana bölümden oluşuyor: Toplumsal Tipler Çizen İmajlar, Tarih Yazan İmajlar, Sine-İmajlar.

Özer, tezin giriş bölümünde W. J. T. Mitchell'in İkonoloji adlı yapıtından da faydalanarak imajlarla ilgili kronolojik ve teorik bir çerçeve çizer. Manzaralar büyük oranda bir imaj aktarımıdır; çoğunlukla duyu verilerine bağlı imajlarla kurulmuştur. Şiir, resim, roman, tiyatro, sinema vb. imkânları kullanarak türler-sanatlar arası bir yapıt üretmeye gayret eden Nâzım Hikmet, bir araya getirdiği çeşitli türlere ait

imajları sözel tasvirler aracılığıyla aktarır. Bunu da sürrealistler gibi değil, hazır malzemeyi kullanarak gerçekleştirir. Bu bir yanıyla çok Marksist bir tavidir aslında: var olanı kullanarak bir şeyler üretmek.

"Toplumsal Tipler Çizen İmajlar" başlıklı ilk bölümde Georg Simmel'in "duyular sosyolojisi" ve Ulus Baker'in "duygular sosyolojisi"nden yararlanarak Manzaralar'daki kişilerin nasıl tiplendirildiğini sorgular. Bu bakış açısında sürekli imajlardan istifade edilir. Bu yöntem öncelikle sözcük ekonomisi sağlar; daha az sayfada daha çok şeyi aktarmak için müthiş bir yoldur. Kitabın şiirin imkânlarıyla yazılmasının altında bu nedenin yattığı söylenebilir.

Yapıtta irili ufaklı beş yüz civarında tip tespit eden Özer bunları kategorilere ayırır: lümpen-proletarya, proletarya, köylüler, askerler ve gaziler, kadınlar, mahkumlar, azınlıklar. Her sınıfsal birimin temsil edici karakterini tasvir ve diyaloglar yoluyla detaylı bir şekilde çözümler. Özer'in "Kaybedenler" şemsiyesi altında topladığı bu grup milli mücadelede ön safta yer almasına rağmen yeni cumhuriyetin düşün kademesi olarak kalmıştır.

Özer, bolluğu, yiyip içmeyi, tüketimi simgeleyen "Kazananlar"ı ise yedi öbekte toplar: siyasetçi-asker-işadamı, yabancı sermaye-Osmanlı burjuvazisi-milliyetçi aydın,sahtekârlar ve harp zenginleri, alt kademedeki komuta mercileri, toprak ağası tüccarlar, hacıağalar, küçük burjuvazi. Bütün bu sınıflar kendi konuşmaları üzerinden görsel-işitsel imajlara dönüştürülür.

Özer'in Hayden White'in "meta-tarih" kavramundan ilham aldığı "Tarih Yazan İmajlar" bölümünde yarı gündelik hayat tarihi devreye girer. Nâzım Hikmet'in, "tarihsel sahneleme kipleri" bağlamında kişileri ve olayları nasıl tarihselleştirdiği irdelenir. Bu bir tür sözlü tarih çalışmasıdır. Şairin konuşularda dolaşık farklı bölgeler, kültürler ve dinlerden çeşitli mahkumların konuşmalarını kaydettiği bu metinler aynı zamanda 1940'larda çalışılmış bir çeşit dil sosyolojisidir.

Gündelik hayatın imajlarında Cumhuriyet modernleşmesi dayatmacı niteliğiyle ele alınır. Mesela Ankara'nın erken dönem kübik mimarisini gösteren örnekler üzerinden Cumhuriyetin baskıcı karakteri eleştirilir. Dilde sadeleşme meselesi ve dil devrimiyle ilgili çarpıcı tenkitlere rastlanır. İkinci Dünya Savaşı'nın İstanbul'a ve taşraya nasıl yansıdığı, toprak reformu, sansür gibi meseleler işlenir. Üç farklı yerde devreye giren gazete parçası yalan haberi ve sansürü simgeler. İddia edilenin aksine azınlıklarla ilgili mevzulara yer verilir.

Nâzım Hikmet karakterlerini tarihselleştirirken ironik göstergelere başvurmuştur: Devlet adına sadece para tahsildarını ve jandarmayı görmüş Hamdi 'Şentürk'ün, soyadıyla hayatı arasındaki tenakuz gibi. Doğrudan kahramanlara yönelmiş bir eleştiri

degildir bu; devlete, sınıflı topluma yönelmiş ironik bir söylemdir.

Özer tezin bu bölümünde Simmel'in "mübadele" kavramına da değinir. Mübadelede kişi bir şeyden feragat etmek zorunda kalır ama onun yerine bir değer kazanır; bu genellikle manevi bir ödüldür. Nâzım Hikmet cezaevinde kendisiyle birlikte diğer mahkumların da suçsuzluğunu ispatlamaya girişir ve bu süreci değerli bir şeye dönüştürmeye çabalar. Böylece asıl büyük mesele olan "Suç nedir?" üzerine düşündürülen hikâyeler üst üste binmeye başlar. "Sine-İmajlar" başlıklı son bölümde *Manzaralar*'daki sinema, görsellik ve montaj, sine-şiiir konuları ve sinemasal araçlardan yararlanma biçimleri araştırılır. Tiyatronun, sinemanın, fotoğrafın sürekli adı geçer. Nâzım Hikmet bütün bunları sinematik bir bilinçle aktarır.

SAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KIRKAMBAR TEZ-MAKALE SUNUMU

- Dramatik Bir Performans Türü Olarak Taziye ve Antik Yunan Tiyatrosu ile Karşılaştırma Denemesi • **Celal Mordeniz** 29 Ocak 2014
Nâzım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları'nda İmajlar: Toplum, Tarih ve Sinema • **Nilay Özer** 26 Şubat 2014
Gerçek Karşısında Edebiyat: Kültürel Bir Pratik Olarak Fantastik Edebiyat • **İsmail Aydın** 12 Nisan 2014
Tanzimat ve Metatarih: Namık Kemal'in Tarihsel Anlatılarının Poetikası • **Emrah Pelvanoğlu** 19 Nisan 2014

KIRKAMBAR SOHBET

- Maniheist Uygur Yazmalarında Süsleme Unsurları • **Şehnaz Biçer Özcan** 29 Mart 2014

SANATHAFIZA

- Vladimir Nabokov'un Eserlerinde Hafıza Mekanları • **Nagihan Haliloğlu** 19 Mart 2014

KLASİK TÜRK EDEBİYATI KONUŞMALARI

- Arap Edebiyatından Türk Edebiyatına Uzrı Aşk • **Berat Açıl** 26 Nisan 2014

Yapıt bu yönüyle bir yönetmenin çekim senaryosuna not edeceği detaylara sahiptir. Özer tezini hazırlarken Gilles Deleuze'un hareket-imaj, zaman-imaj ve Christophe Wall-Romana'nın sine-şiir kavramlarından yola çıkarak yapıtın sinema-şiir olarak değerlendirilebileceğini düşünmüştür.

Manzaralar aynı zamanda bir ekspresif (bir resmin şiir yoluyla yeniden üretilmesi) örneğidir. Şairin resimle ilgisi düşünme ve yazma yöntemiyle iç içe geçmiştir. Halil'in garın merdivenlerinde gördüğü gazete parçasındaki asker fotoğrafı, Yavuz Zırlı'nın kahvelerde asılı taş baskı resmi, Asrî Yusuf'un cam üstüne işlediği Hz. Ali ve devesi resmine Yusuf'la Çopur İhsan'ın Ermenice bir dua kitabından çizdikleri melek resmi meta-resimler olarak değerlendirilebilir.

Manzaralar'da en fazla dikkat çekici unsurlardan biri de harekettir şüphesiz. Üzüm salkımı gibi birbirine eklenen epizotlar metni çok hareketli kılar. Bu manada tren *Nâzım Hikmet*'te hayli önemlidir. Treni sürekli kamera hareketi gibi kullanır ve hareketli bir taşıta olan insanın algısını anlatmaya yönelik betimlemeleri sürekli yakalamaya çalışır. Bir yandan da o yıllarda sinemanın temel karakteri olan hareket-imaj sinemasının etkileri yürürlüktedir.

Dziga Vertov'un filmleri *Manzaralar*'daki montaj yapısını anlamak için önemlidir. Bu filmlerde ana konu henüz tamamlanmadan bir yerde kesilir ve yan hikâye açılmaya başlar; iki farklı hikâyenin içindeki imajlar çağnımsal olarak birbirlerine gönderme yapar. *Manzaralar*'daki yapı da buna benzer. *Nâzım Hikmet* zaten 1920'lerin Sovyet sinemasını deneyimlemiş biridir; bu yıllarda çekilen siyah-beyaz filmlerden oluşmuş bir görüntü antolojisine sahiptir.

Nilay Özer'in, yakın zamanda kitaplaşmasını umduğumuz tezini anlattığı bu sunumun kısa özetini bitirmeden önce hatırlayalım: *Nâzım Hikmet*'in 1938-1947 arasında yazdığı *Memleketimden İnsan Manzaraları* ilk defa 1966-67 yıllarında beş kitap olarak sansürlü yayımlanmış, sansürlenmiş kısımlar 90'lardaki baskılarına eklenmiştir.

Sam Kırkambar Tez-Makale

Gerçek Karşısında Edebiyat: Kültürel Bir Pratik Olarak Fantastik

Edebiyat

İsmail Aydın

12 Nisan 2014

Değerlendirme: Celil Civan

Nisan ayında Kırkambar Tez-Makale'nin konduğu Fatih Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladığı "Gerçek Karşısında Edebiyat: Kültürel Bir Pratik Olarak Fantastik Edebiyat" başlıklı yüksek lisans teziyle İsmail Aydın oldu. Aydın'ın sunumunun ana argümanı fantastik edebiyatın Aydınlanma'nın hegemonyasına karşı muhalif bir içeriğe sahip olduğuydu. Aydın'a göre fantastik edebiyatın İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'da çıkması rastlandı değildi. Zira İkinci Dünya Savaşı, savaşın sebep olduğu yıkım ve savaş sonrasında nükleer silahların hakimiyeti altındaki politik dünyasında fantastik edebiyat modernizmin hayal kırıklığı yaratan vaatleri karşısında modern-öncesine atıf yapan romantik bir isyanı ima ediyordu. Ancak Aydın konuşmasında fantastiğin modernizme eleştiri

getirdiğini söylese de fantastik edebiyatın kapitalizm aracılığıyla nasıl bir endüstri hâline dönüştüğüne dair bir yorum getirmedir. Fantastik edebiyatın modern insanı rehabilite ettiğini söyleyen Aydın'ın sunumunda, kapitalist sinema ve edebiyat endüstrisinin bu “rehabilitasyonu” hangi saiklerle tercih ettiğine ve fantastik edebiyatta söz konusu endüstrinin kullanımına “açık” unsurların ne olduğuna yönelik eleştirel analiz eksikti.

Aydın sunumunun başında fantastik edebiyatla neyin kastedildiğini anlattı. Psikanalizdeki “tekinsizliğe” atıf yapan Todorov gibi yazarların fantastiği yanlış ele aldığını belirten Aydın söz konusu edebiyatın İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktığını özellikle vurguladı. Fantastik edebiyatın gerçeklikle tarihin yarattığı huzursuzluktan doğduğunu söyleyen Aydın, söz konusu türde dünyayı kurtarmanın da önemli olduğunu, dolayısıyla (Kafka gibi) modernist yazarlardaki fantastik öğelerin fantastik edebiyat için yeterli olmadığını söyledi. Batı'da fantastik edebiyata dair yaklaşımları irdeleyen Aydın modernist bakış açısının fantastik edebiyatı gerçektışı, inanılmaz olmakla eleştirdiğini; dahası kimi eleştirmenlerin fantastik edebiyatın gerçek-olmayana yaptığı atıflarla ahlâkın kendisini de yok ettiğini iddia ettiklerini söyledi. Modern bakış açısının fantastik edebiyatı “kaçış edebiyatı” olarak nitelendirip itibarsızlaştırdığını söyleyen Aydın manevi yaklaşımlarınsa fantastik edebiyatı iman tasdik ettiği için onayladıklarını belirtti. Postmodern yaklaşımların da fantastiği olumladığını belirten Aydın bunun sebebinin fantastik edebiyatın yapısındaki unsurlardan ziyade postmodern yaklaşımın modernizme yönelik eleştirilerinden kaynaklandığını ifade etti.

Fantastiğe yönelik olumsuz eleştirilere Tolkien ve LeGuin gibi yazarların sözleriyle cevap veren Aydın, fantastik edebiyatın modernizmin vaatlerinin başarısızlığı sonucunda ortaya çıktığını, aynı zamanda modern bakış açısına alternatif bir bakış açısı sunduğunu sözlerine ekledi.

Aydın, türün entelektüel arka planını irdelerken fantastik edebiyatın modern kültürün huzursuzluğu yü-

zünden ortaya çıktığını söyledi. Fantastik edebiyatın Aydın, türün entelektüel arka planını irdelerken fantastik edebiyatın modern kültürün huzursuzluğu yüzünden ortaya çıktığını söyledi. Fantastik edebiyatın materyalist kültüre bir tepki olduğunu belirten yazar fantastikle birlikte Aydınlanma'nın değer sisteminin ters yüz edildiğini vurguladı. Türün fikri zemininde on sekizinci yüzyılda Aydınlanma'yı eleştiren Romantizm olduğunu belirten Aydın söz konusu yaklaşımın modern toplumu modern-öncesi değerlerin ışığında eleştirdiğini ifade etti.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan fantastik edebiyatın modern dünyada yaşayan bireye bir teselli imkânı sunduğunu belirten Aydın, fantastiğin bir dünya görüşü değil ama bir kültür durumu olduğunu vurguladı.

Günümüzde fantastik edebiyata olan rağbetin sebeplerine dair konuşan Aydın söz konusu rağbetin sebebinin psiko-ontolojik güvensizlik olduğunu belirtti. Aydınlanma'nın bir hegemonyaya dönüşmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki nükleer dönem gibi unsurlar modern bireyin güvensizliğine yol açmış, modern birey sürekli bir tehde maruz kalmış ve “öteki”ne karşı güvensizlik duymaya başlamıştı. Joseph Campbell gibi yazarların mitolojiye dair çalışmalarına atıf yapan Aydın, modern dönemde de mitlere duyulan ihtiyacın fantastiği doğurduğunu söyledi.

Campbell'e atıfla mitlerin dört fonksiyonu olduğunu (metafizik, kozmoloji, sosyoloji ve pedagoji) belirten Aydın fantastik edebiyatın da bu dört fonksiyonu gerçekleştirdiğini vurguladı: Fantastik edebiyat, metafizik sayesinde fizik ötesi âlemle bağlantı sağlıyor, kozmoloji sayesinde evrene dair bir tasarım sunuyor, sosyoloji aracılığıyla değerleri aktarıyor ve pedagojiyle bireyi eğitiyordu Dolayısıyla Aydın'a göre modern mit olarak sayabileceğimiz fantastik edebiyatı insanların güvenle tutunabilecekleri, değer ve ahlâk sağlayıcı araçlar olarak saymak mümkün.

İlkel toplumların belirsizlik karşısında yaşadığı ontolojik güvensizlikle mitler ürettiğini ileri süren Campbell'i

izleyen Aydın modernliğin benzer bir ontolojik güvensizlik durumu ortaya çıkardığını ve fantastik edebiyatın bu güvensizliğin bir ürünü olarak günümüzde farklı araçlarla kültürel bir pratiğe dönüştüğünü ilave etti.

Edebiyatla ilgili sunumunu bir çizgi-filme dair analizle bitiren Aydın, farklı kültür ve felsefelerden oluşan dünyada yaygın ilgi gören Avatar: Son Hava Bükücü çizgi-filmini ele aldı. Filmin birçok kültürel ve mitik unsuru içerdiğini söyleyen Aydın çizgi-filmin modern toplumun güvensiz ve huzursuz bireyine kendini inşa etme imkânı sağladığını söyledi. Aydın'a göre Avatar: Son Hava Bükücü gibi filmler Aydınlanma ile ortaya çıkan metafizik boşluğu doldurmakta ve insanların rehabilitasyon ihtiyacını karşılamaktadır.

Modern insanın Kafka'nın romanlarından ziyade Tolkien'i tercih ettiğini söyleyen Aydın konuşması boyunca fantastik filmlere atıf yapsa da Hollywood sinema sisteminin Kafka yerine neden "modern bireyi rehabilite eden" Tolkien'in eserlerini tercih ettiğine dair bir açıklama getirmede. Böyle bir açıklama her ikisi de modernizmi eleştiren Kafka ve Tolkien arasındaki farkın ne olduğunu ortaya çıkarabilir; böylece Kafka ve onun gibi modernist yazarların neden "rehabilite edici" olmadığı da anlaşılabilirdi

Sam Kırkambar Tez-Makale

Tanzimat ve Metatarih: Namık Kemal'in Tarihsel Anlatılarının Poetikası

Emrah Pelvanoğlu

19 Nisan 2014

Değerlendirme: **Nur Şeyda Koç**

Bilim ve Sanat Vakfı, Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından hazırlanan Kırkambar Tez-Makale Sunumları kapsamında Emrah Pelvanoğlu Tanzimat ve Meta-Tarih adlı tezinin sunumunu gerçekleştirdi. Pelvanoğlu tezinin özelde Namık Kemal'in tarih anlatısı olarak değerlendirilebileceğini, genel olarak ise Namık Kemal'in yaşarken kendi eliyle kendisine dair inşa ettiği imgeler üzerinden tarihsel anlatıları çalıştığını ifade etti. Bu tarihsel anlatı meselesini filoloji ve tarih söylemi bağlamında ele alan Emrah Pelvanoğlu, tezinde Namık Kemal'in sağlığında kitaplaşan metinlerin izini sürerek tarihsel bir alan sunduğunu belirtti. Namık Kemal'in bir tarihsel anlatı yazarı olarak değerlendirilişinin bugüne kadar söz konusu olmadığını dile

getiren ama öte yandan İntibah hariç bir şekilde tarihsel anlatı dışında tutulabilecek bir anlatısı da olmayan Namık Kemal'in bu yönüne değinmek istediğini söyleyen Pelvanoğlu, tezini, tarih ve edebiyat literatüründen faydalandığı teoriler bağlamında ele aldı.

Türk edebiyat tarihçiliği roman merkezli ve sezgisel bir kategorileştirmeye dayanan bir tarihçilik anlayışına sahiptir. Ayrıca, roman Avrupalılaşıma paradigmasının erekselci bir noktası olarak ortaya çıktığından, İntibah çok önemsenen bir romandır. Öte yandan Namık Kemal'in kendi çağdaşları arasında *İntibah* çok fazla ehemmiyet arz etmemekte, daha ziyade *Evrak-ı Perişan* adlı eseri ilgi görmektedir. Bir anlatılar manzumesi olan, geleneksel mecmua üslubuyla örtüşen, farklı önemli kişilerin biyografilerinden oluşan *Evrak-ı Perişan*, Namık Kemal'in "atmaya kıyamadığı" bir yazılar bütünüdür. Bu kitabın çok fazla okunması, on dokuzuncu yüzyıl için tarihsel anlatının bugünkü roman anlayışına nispetle daha temel bir yerde durduğunu gösteriyor. Emrah Pelvanoğlu, Namık Kemal'e dair şu ana dek yapılan araştırmaların tarih yazım bağlamında metot ve kuramsal zeminden uzak olduğunu ve bu zemine ihtiyaç duyulduğunu düşündüğünden, böyle bir doktora tezi hazırladığını not etti.

İnsan zihninin mutlak nesnellik bağlamında her şeyi müthiş bir geçirgenlik ile aktaramayacağını kabul ederek, anlatıya herhangi bir eksiklik atfedilmeden, tarih zorunlu olarak bir hikâyedir, Pelvanoğlu'nun kaynak aldığı teorilere göre. Bu bağlamda, Hayden White'in meta-tarih kuramı, birçok başka kuramın bir araya getirilerek kurulduğu biçimci bir teoridir.

Bunun temelinde Giambattista Vico olduğuna işaret eden Pelvanoğlu, gerçeğin yaratılan veya üretilen bir şey olduğunu da belirtti. Bilmediklerinin bilgisini bildiklerinden ürettikleri için, ilk insanlar zorunlu olarak şairlerdir, der Vico. Ayrıca, yapısalculara göre dilin iki eksenli -metafor ve metonomi- varken, Vico ve White için böyle bir şey söz konusu değildir. Onlar daha ziyade asal bir değişmeden, yani mecazdan bahsederler. Ve onlar için mecaz ve kurmaca yalan değildir, yalan

ziyadesiyle ahlâki bir kategoridir. Asal mecaz olarak Vico metaforu ele alır, yani insan kendini metaforik bir şekilde dünyayı anlamak için ele alır. Kategorilerin mecazlaştırılmabir değişmeden, yani mecazdan bahsederler. Ve onlar için mecaz ve kurmaca yalan değildir, yalan ziyadesiyle ahlâki bir kategoridir. Asal mecaz olarak Vico metaforu ele alır, yani insan kendini metaforik bir şekilde dünyayı anlamak için ele alır. Kategorilerin mecazlaştırılmasını bu bağlamda tartışan Vico, insanda evrensel, kültür-bağımsız bir bilgi üretimi örüntüsü olduğunu belirtir. Vico için tarih döngüseldir ve bu yüzden de insanlık medeni açıdan en zirve yerdeyken barbarlığa en yakın hâlinindedir. Bu bağlamda Hayden White'in Vico'dan esinlenerek ortaya koyduğu teori ise, metonomik indirgemelerden bütünü kapsayan ve kavrayan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, yukarıda belirtilen "eksiklik" hasebiyle Emrah Pelvanoğlu, Hayden White'in meta-tarih kuramı ve döngüsellik bağlamında, on dokuzuncu yüzyılın büyük tarihsel anlatılarını ele aldı ve değerlendirdi. Meta-tarih kuramına dair verdiği bu detaylı girizgâhtan sonra Emrah Pelvanoğlu, tezinde Osmanlı tarih yazımında bunun örneklendirmelerini yaptığını bahsetti.

Osmanlı tarihinde, eski anlatıların aksine, içsel bir modernleşme refleksinin ortaya çıktığı zamanlara tekabül eden, modernleşmeye dair temel paradigmalara daha sonra "dışarıklı bir ilişkisellik" yürütülerek ortaya konan bir anlatı, kısaca metonomik dışsal bir anlatı mevcuttur. Ama içsel anlatıya ait olan metaforik anlatımda ise, mesela on altıncı yüzyılda devlet ve padişahın özdeşleştirildiği bir metafor üzerinden yapılan okumalarda gördüğümüz üzere, kültür, edebiyat, bununla örtüşen ve değişen ekonomi modelleri gibi genel bir şema çizildiği rahatlıkla gözlemlenebilir. Pelvanoğlu, bu tahlillerden hareketle, on altıncı yüzyıl devlet algısının özdeşlik üzerine bir dil kurduğunu, on yedinci yüzyıl devlet algısının ise metonomik, parçalıklı bir algı olduğunu belirtti. On sekizinci yüzyılda ise, devletin hanedandan bağımsız bir olgu olarak ortaya çıkışı ile devlet daha içsel ve kuramsal bir düzlemde algılanmaya başlanıyor. On Dokuzuncu

yüzyılda II. Mahmud'un keyfi mutlakiyet arzusunun yanı sıra yenilikçi tutumları, beraberinde Tanzimat'ı getirir. Tanzimat Fermanı, bürokratların şahsi olarak mal ve can güvenliği kaygıları ile bir koruma ihtiyacına binaen çıkarılmıştır. Kısaca, Pelvanoğlu okuduğu ve çalıştığı teoriler ışığında bir devlet okuması yaptığını bahsetti.

Emrah Pelvanoğlu tezinin son bölümünde ise, yine metatarihsel perspektif çerçevesinde, Namık Kemal'in ele aldığı biyografilerinin birer tarihsel anlatı olduğunu belirtti. Bunların ampirik vasıflarından yararlanarak meta-tarih anlatısını oluşturduğunu ifade eden Pelvanoğlu, ortaya bir kahraman anlatısı çıktığını da belirtti. Bu bağlamda, Namık Kemal biyografisini üç dönemde ele aldığını ve bunu Vico'nun metonomik ve insani ayrımını uygulayarak yaptığını belirtti. 16 yaşından olgunluğuna kadar olan şairlik döneminin ardından gazetecilik işlerine angaje olduğu süreçte bir kahramanın ortaya çıktığını görebileceğimizi belirten Pelvanoğlu, ardından Abdülhamid'in mutasarrıflığını yaptığı evrenin de Namık Kemal'in insani dönemini olduğunu vurguladı. Tezinin sonraki kısımlarını ise "umuda tarih yazmak" olarak adlandırdığını söylerken, devletin bekasının devamına dair olan "umut" üzerine iki dönemsel ayrım ile açıklamalarda bulunduğuna da değindi. Namık Kemal'in eserlerinde 1877 kadar olan umut dolu ve komik anlatıların 1878'den sonra yerini trajik anlatılara bıraktığını ifade eden Pelvanoğlu, bu bağlamda eserleri ile Namık Kemal'in tarihsel bağlamda nasıl özdeşleştirilerek ele alındığını anlattı ve Namık Kemal'in de eserlerinde kavram seçişlerinin dönemsel olarak metaforik geçişleri ele aldığını belirtti.

Kısaca, Namık Kemal'in tarihselleştirilmesi gerektiğini öne süren Pelvanoğlu, meta-tarih anlatısı içerisinde Namık Kemal'in eserlerinin nasıl karakterlere sahip olduğunu anlattı. Namık Kemal'in ve eserlerinin metanomik, metaforik ve ironik ayrımlar bağlamında farklı yerlerde tarihsel konumlandırılışlara sahip olduğunu da belirterek sunumunu tamamladı.

SAM Kırkambar Sohbet

Maniheist Uygur Yazmalarında Süsleme

Ursurları

Şehnaz Biçer Özcan

29 Mart 2014

Değerlendirme: **Zeynep Gökğöz**

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Türk Sanatı Bölümü doktora programını "Uygur Elyazmalarında Sayfa Düzeni" adlı teziyle Prof. Dr. Selçuk Mülayim'in danışmanlığında tamamlayan, 2013 yılında Berlin'de Museum für Asiatische Kunst (Dahlem Müzesi) ve Brandenburgische Akademie Der Wissenschaften'de (Brandenburg Bilimler Akademisi) Turfan koleksiyonunda yer alan Uygur yazmaları üzerine incelemelerde bulunan Şehnaz Biçer Özcan yaptığı çalışmaları Kırkambar Sohbet programımızda bizlerle paylaştı.

Kendisi de tezhip sanatçısı olan konuğumuzu bu dönemi çalışmaya götüren başlıca amil aradan geçen bunca zamana rağmen varlığını sürdüren etki olmuş.

On dokuzuncüyüzyılın son çeyreğinde Doğu Türkistan'ın Turfan Havzası olarak bilinen bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar sonucu çıkarılan Uygur Türklerine ait el yazmaları geleneksel kitap sanatlarımızın en erken örneklerinden ve de sanat tarihinde kitap sanatlarımızın prototipleri olmalarıyla da konugumuzu heyecanlandırmış.

Antik çağın sonunda üçüncü yüzyılda ortaya çıkan Mani dini Sogd tüccar ve misyonerlerin etkisi ile Uygur'da yayılmış, 763'te Uygurların resmi dini olarak kabul edilmiş ve en parlak dönemini yaşamıştır. Sadece metinlerin içeriğinde değil, yazı ve tasvirlerde de etkilenmeler olmuştur. Maniheizm'in bu metinler üzerindeki etkisi savaşı olumsuzlayan, dinî öğretilerini yaymanın yolu olarak yazma eserlerini dolaşıma sokmayı tercih eden Mani rahiplerinin bunun için eserlerine özel bir önem vererek, tezhip, minyatür gibi süsleme öğelerini ve de altın ve boyanın türlü şekillerde kullanımında hünerlerini göstermeleri şeklindedir. Mani rahiplerinin bu alandaki maharetleri aslında kendi de bir ressam olan ve bizzat yazmalar ile uğraşan dinin kurucusu Mani'nin izinden bu eylemi bir dinî ritüel olarak görmeleriyle de ilişkilendirmelidir.

Uygur topraklarındaki üretimler coğrafyanın ve ticaretin getirdiği İran, Çin, Hint ve Helen etkileri ile birlikte düşünüldüğü zaman isabetli çıkarımlar söz konusu olacaktır. Bu etkiler diğer Uygur sanatlarında da görülür, mesela fresklerde. Özellikle devletin Budist inanca sahip olduğu Manihaizm öncesini üç bölümde ele almak mümkündür: (1) Eski Türk tarzı dediğimiz İran ve Çin etkisinin yoğun görüldüğü duvar resimleri; (2) Turfan yakınlarında Bezeklik'te çıkarılan Uygur tesirli duvar resimleri ve (3) daha erken döneme ait Tibet-Budist etkili duvar resimleri.

Duvar resimlerinin yazmalardaki etkisi ve paralelliği dolayısıyla konuşmasının bu bölümünü örneklerle tamamlayan konugumuzla yazmaların dünyasından devam ettik.

Ele alınan yazmaların ait olduğu sekizinci, dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda 5 alfabe, 20 kadar dil kullanımı

bölgenin bu konudaki zenginliğini gösterir. Yazmalarda özellikle Mani, Sogd ve Uygur alfabeleri kullanılır. Format olarak da bu yazmalar dört şekilde karşımıza çıkar: Tomar, Pothi (pustaka), İpek baskı ve de Kitap. Yazılar fırça veya kumuyla sağdan sola doğru yazılan, dik tutuldukları zaman da okunabilen yazılardır. Yazıların bazıları tek başına, bazıları süslemeli, bazıları da minyatürlü karşımıza çıkmaktadır. Minyatürlerin metinle bağlantısı eldeki örneklerin bütününe sahip olmadığımız için tam olarak bilinmiyor. Süslemelerin ise sadece dekoratif amaçlı olamayacağı her bir motifin karşılık geldiği bir anlama sahip olduğu düşünülüyor. Süslemelerde yoğunlukla kullanılan altın ise birer, ikişer milimetrelik parçacıkların kesilerek yapıstırılması suretiyle kullanılışlarıyla ilgi çekici.

Şehnaz Biçer Özcan'a göre yazmaların görselleri gerek tasarım, gerek renk bilgisi, gerek teknik yönleri ile ait oldukları sekizinci yüzyıldan çok ileride bir yerde durmaktalar. Aslında geçmişimize ait karşımıza çıkan her yeni örnek veya bildiğimiz ama bakışımıza kendini yeni açan örnekler karşısında kapıldığımız hayrete nispetle yaşadığımız anlama güçlüğü bir o kadar yerinde saymakta! Geleneksel sanatlarla uğraşan Özbek bir sanatçının deyişiyse; "Bizim oraya varmamız için daha çok yolumuz var..."

SAM SanatHafıza

Vladimir Nabokov'un Eserlerinde Hafıza Mekânları

Nagihan Haliloğlu

19 Mart 2014

Değerlendirme: İsmail Önder

Sanat Araştırma Merkezi'nin düzenlediği SanatHafıza konuşma dizisinin on ikincisi Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Medeniyet Çalışmaları Bölümü öğretim üyesi Yar. Doç. Dr. Nagihan Haliloğlu'nun "Vladimir Nabokov'un Eserlerinde Hafıza Mekânları" başlıklı sunumuyla gerçekleşti. Haliloğlu, sunumunda Nabokov'un *Konuş Hafıza* adlı otobiyografisinde paragraflardan fiziksel mekânlara "hafıza mekânlarının" hafızayı nasıl muhafaza ettiğini ve bu mekânların hatırlamadaki rolünü ortaya koydu.

Haliloğlu, sunumuna Derrida'dan destekle ilk hafıza mekânlarının kelimeler olduğunu ifade ederek başladı. Derrida'ya göre kelimeler hem anlamı sabitleyip iletişimi sağlayarak ilaç hem de diğer olasılıkları dışarıda bırakarak zehir görevi görür. Eflatun'un, Phaed-

rus'da bahsettiği üzere Mısır yazın tanrısı Tot'un Kral Tomus'a hafıza için ilaç (farmakon) olarak sunduğu yazıtı Tomus'un unutmaya neden olacağından reddetmesinin nedeni "farmakon"un bu ikircikliğidir.

Hafıza mekânlarını kavramsallaştıran Pierre Nora, hafıza ile tarih arasında bir ayrım yapar. Hafıza günlük hayatta yaşarken, iktidarın oluşturduğu abideler ve yazıtlar ise resmi hafızayı tutar. Anıtlar, törenler vd. hafızayı dönüştürerek ulusal-kinlik inşasına katkı yapar.

Devrim dolayısıyla Rusya'dan ve dilinden sürgün edilen Nabokov, hafızayı yaşatan Rus günlük hayatı dışında onun unutturan etkisini azaltarak yazar. Sovyetler Birliği, tarihi Çarlık Rusyası'na karşı kurarken, Nabokov, Çarlık Rusyası'nı otobiyografisinde kişisel bir şekilde anlatır. *Solgun Ateş*'te ise fantastik bir şekilde.

Kişisel hatıraların bile sabitlenmesini istemeyen Nabokov, Rusya'nın tarihini yeniden kurgulamakta kullanılan tarihi determinizme Freudyen nedenselliğe benzerliği dolayısıyla itiraz eder. Belleği arkeoloji alanına benzeten Freud'u Nabokov "farmakon" üzerinden eleştirir. Nabokov'a göre hatıralara biricik anlamlar verip kişi hakkında fikir yürütmek yanlıştır. Nabokov, mananın çok uçlu olduğuna ve estetik kalması için sabitlenmemesi gerektiğine inanır.

Nabokov için hafızanın tekrar tekrar inşa edilen bir şey olduğu hatıralarını önce *İspatlayan Delil* (1951) sonra değiştirerek *Konuş Hafıza* (1966) adıyla yayınlamasından bellidir. Nabokov, *Konuş Hafıza*'ya doğum sonrası karanlığa nazaran doğum öncesi karanlığın ne kadar az dikkate alındığı muammasıyla başlar ve ilk hatırasına ulaşmaya çalışır. Bunu yaparken amacının Freudyen olmadığını vurgulama gereği hisseder. Freud'un her şeyi cinsel sembollere bağlamasını eleştirir. Zaten Nabokov simgeleri edebiyata ters bulur; imgelerin bazı kavramlara gönderme yapmasını ucuz bir kısayol sayar. Freud'un arkeolojik yaklaşımını gösteren ile gösterileni, katmanların ayırt edilmesinin mümkün olması sebebiyle dolaylı eleştirir.

Nabokov'un otobiyografisinde hafızaya muhalif tari-

hin yeri kişisel olanın gerisindedir. Vyra'daki evde bulunan Diana büstü ve Napolyon savaşlarından birini gösteren bir resmi kişisel detaylar çevreler. Bir saksının Diana büstünden önde durması kişisel tarihin resmi tarihe karşı zaferidir.

Nabokov, hatıralarını önce resim sonra şiirlerle aktırır. İnce tasvirlerle nesnelere müze vitrinine yerleştirir gibi vezne yerleştirir. Şiirde musra iken hafıza mekânı romanda paragrafa dönüşür.

Otobiyografisinin çeşitli yerlerinde Nabokov kiralık oda ile paragraflar arasında ilişki kurar. Paragraflar, saklanmak istenen eşyalar için kiralık odadır. Bu odalarda Nabokov, kişisel eşyalarını karakterleriyle paylaşır. Eşyalarının artık başkalarına ait olması Nabokov için melankoli kaynağıdır. Eşya ve hatıraları karakterlerle paylaşmak tam bir “farmakon” etkisi yapar. Hem onları muhafaza eder hem kaybeder.

Haliloğlu'nun tespitine göre Nabokov'un ailesinin Rus hayatını sığdırmak zorunda oldukları Avrupa odaları hatıraları muhafaza eden ana birimlerden biridir. Bu fiziksel odalar, metaforik kiralık odalara matruşka bebekler gibi yerleştirilir. Haliloğlu'nun benzetmesiyle bir müzeden Haliloğlu'nun benzetmesiyle bir müzeden diğerine ödünç verilen eşyalar gibi nesnelere de kendini başka odalarda, kitaplarda ve başka bir anlatının parçası olarak bulabilir. Bu eşyalar Nabokov'un kitapları arasındametinler arasılık inşa eder. metinler arasılık inşa eder. Hatta Nabokov'a göre edebiyat tarihinde eşyalardan yola çıkılarak ilginç metinlerarasılıklar kurulabilir.

Hatırlama mekânları hafıza mekânlarında bağımsız olabilir. Cambridge, Nabokov'un Rusya'yı canlı bir şekilde hatırladığı bir mekândır. Oysaki Cambridge'in kendi, tarihi yazarların durağı olması dışında- yani hafıza mekânı olarak Nabokov için önem taşımaz. Ancak Cambridge'in ileride okurları için potansiyel bir hafıza mekânı olabileceğini, hafıza mekânının geleceğe dönük yönünü düşünür.

Nabokov, roman ve otobiyografinin müze gibi kullanı-

labileceğini göstermiştir. Bu müzedeki parçaların hepsinin bir bütüne ait olması beklenmez ancak kişi için önemli hatıraları ve kişileri muhafaza ediyorsa eşyanın hayali ya da gerçek olmasının önemi yoktur. Tüm bu eşyaları bir araya getiren Nabokov'un “tunç perçin” dediğı bu paragraf, kiralık odadır.

Sunumun sonuna doğru Nagihan Haliloğlu, konuşmasını şöyle özetledi: Nabokov'un hafıza mekânlarında gerçek, hayal ve metafor devamlı yer değiştirir. Metinleri eşyalar bakımından demokratiktir; karakterler, başka eserlerin karakterleri eşyalardan ve mekândan yararlanır. Nabokov, böylece temalar ve ideolojiler üstü bir metinlerarasılık kurar. Şeylerin masumiyeti onların saklanmasını gerektirir. Nabokov bu görevi karakterlerle ve paragraflara yükler.

SAM Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları

Arap Edebiyatından Türk Edebiyatına Uzrî Aşk

Berat Açı

26 Nisan 2014
Değerlendirme: Elif Sezer

Berat Açı, konuşmasının başlangıcında bu başlığın yetersiz olduğunu, bahsedeceği aşk anlayışının aslında Arap Yarımadası'ndan başlayıp Endülüs kanalıyla Batı'ya ve oradan da İtalya ve Avrupa'ya yayılan geniş bir kültürel coğrafyaya ulaştığını belirtti. Açı, öncelikle birçok kişi tarafından merak konusu olan uzrî aşk kavramının en basit hâliyle, Beni Uzra kabilesinde neşet etmiş ve sirayetini kadın erkek hemen hemen herkesin dâhil olduğu güçlü bir şiir geleneğinde göstermiş bir aşk anlayışı olarak tanımladı. Bu anlayış, yedinci yüzyılda, Hicaz bölgesinde, çoğunluğunu Bedevilerin oluşturduğu bir kabileden çıkmış olmasına rağmen; Abbasi, Endülüs, Avrupa ve Osmanlı olmak üzere birçok kültürde, şehirli ve saraylı aşk anlayışlarını da etkilemişti.

Peki, uzrî aşk anlayışının temel özellikleri nelerdi? Bir çoğunu Osmanlı klasik edebiyatı ürünleriyle bağlantılı olarak düşünebileceğimiz bu özellikler, araştırmacılar tarafından “Kim ki iffetle sever ve ölürse şehit olur” minvalindeki bir hadise dayandırarak İslamiyet'in getirisi olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla, bu aşk anlayışında vuslat bir amaç değil araç konumundadır. Aşkı terennüm etmek aşk ilişkisinden daha evlâ görülür. Hâl böyle olunca, birden fazla kadına veya erkeğe âşık olunabilir ve şiir yazılabilir çünkü uzrî aşkta maşuk ideal ve ulaşılamaz kabul edilir. Maşukun tek kişi olduğu durumlarda ise aşkları ezelden beri var olduğu için, kader tek bir bakışta bile aşığa maşuku hatırlatabilir. Kavuşmadan ölen âşıkların mezarları ise başka âşıklar için ziyaretgah hâline gelir.

Açı'nın “adeta bir oyun” olarak tanımladığı bu aşk ilişkisi Endülüs'ün çok-kültürlü ve çok-dinli kültürel yapısında da yankısını bulur. Dönemin, muhtemelen *mutrib-ı devvâr* kelimesinden türetilmiş olan *trubadurları*, bu aşk anlayışının taşradan Avrupa'ya yayılmasına öncülük eden aktörleri olurlar. Böylece Avrupa'da oluşan “courtly love” ve İtalya'da oluşan, Dante'nin de temsilcilerinden biri olduğu, “art nova” akımları uzrî aşk anlayışından ziyadesiyle etkilenir. Genelde derebeyinin karısı olarak konumlandırılan maşuk imgesi, kadının erkekten üstün olması ve ulaşılamaz olması bakımından aşkta vuslat amacı gütmeyen uzrî aşkın hayatiyetini Avrupa'da da sürdürür.

Uzrî aşk anlayışının etkilerini Osmanlı edebiyat geleneği içinde üretilmiş birçok eserde bulabiliriz. En güzel örneklerinden birisini Fuzûlî *Leyla vü Mecnun* mesnevisini yazarak verir. Leyla da Mecnun da aşklarını vuslatın gerçekleşmemesi bakımından iffetli şekilde yaşar ve aşklarından ölürler. İlk bakışta âşık olan sevgililerin aşkı Leyla'nın evliliğine rağmen sürer, hatta bu aşk Leyla'nın evliliğine sebebiyet verir. Hikâyenin sonunda aşkları için ölümler ve kabirleri başka âşıkların ziyaretgâhı hâline dönüşür.

Berat Açı, konuşmasının sonunda uzrî aşk temasını, “Farklı bir edebiyat tarihi yazmak mümkün mü?”

sorusuna ufak bir katkı sağlamak amacıyla seçtiğini belirtti. Geniş bir kültürel coğrafyaya yayılmış ve farklı edebiyatlardaki aşk anlayışını etkilemiş uzrî aşk anlayışı, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında temayı odağa almak ve sadece yerel ile Batılıyı değil, farklı yerelleri karşılaştırmak için uygun bir zemin sağladığı gibi; İslâmî edebiyat kavramının da tekrar sorgulanmasını mümkün kılan tartışmalardan birine vesile olabildi. Nitekim, soru-cevap kısmında, uzrî aşkın tasavvufî aşk çerçevesinde nerede durduğu, Osmanlı şiirinde özellikle Sebki-Hindi'den sonra dönüşen aşk anlayışını ne kadar etkileyebildiği, *Don Kişot* gibi Batı romanının ilk örneklerindeki parodilerde uzrî aşktan ne derece faydalandığı gibi verimli tartışmalar yapıldı. Berat Açıl sözlerini, “özrüm varsa uzrîyim” sözleriyle noktaladı.

SAM Panel

Bülent Oran: Yeşilçam'ın Senaryo Fabrikası

25 Ocak 2014
Değerlendirme: Mücahid Eker

Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından Türk Sineması Araştırmaları projesi kapsamında Yeşilçam'ın unutulmaz senaristlerinden Bülent Oran'ın ölümünün onuncu yılı anısına “Bülent Oran: Yeşilçam'ın Senaryo Fabrika-

si” başlıklı bir panel düzenlendi. Moderatörlüğünü Ali Pulcu'nun yaptığı panelde sinema yazarı İhsan Kabil, yönetmenler Mehmet Güleriyüz ve Mehmet Eryılmaz konuşmacı olarak yer aldı.

Ali Pulcu, Bülent Oran'ın eşi Ayşe Şasa'nın, Oran'ı tanımladığı “O bir ahir zaman Osmanlı aristokrati”, sözünü aktararak, 1923 yılında doğan Oran'ın hem Osmanlı geleneğini tevarüs ettirdiğini hem de Türkiye'nin modernleşme yıllarındaki dönüşümünün bizahtih taşıyıcısı ve yaşayanı olduğunu ifade etti. Pulcu, Oran'ın senaryosunu yazdığı filmlerde geç modernleşmenin problemleriyle ilgili doneler bulunup bulunamayacağı sorusunu ortaya attı.

Bülent Oran'ın bir senaryosunun o bilinen “Bir zamanlar hakir gördüğün fakir ve onurlu bir genç vardı” repliğine atf yapan Pulcu, hakir görülmüş ama onurlu gencin Yeşilçam ortamında Oran'ın kendisi olduğunu dile getirdi. Oran'ın egoların çarpıştığı Yeşilçam ortamında temiz kaldığını ve bunu senaryolarına yansıttığını anlatan Pulcu, Ayşe Şasa'nın Bülent Oran'ı anlattığı şu sözleri aktardı: “Bülent, hep önemli bulduğu üç unsuru vurgular; kanaatkarlık, tevekkül ve irfan. Onun temsil ettiği geleneksel hayat anlayışının bütün zorlamalara ve eleştirilere rağmen Yeşilçam'dan asla kovulamayışının nedenini çok daha derinlerde arıyorum. Bülent Oran'ın sinema tarihine sadece bir “senaryo rekortmeni” ya da basit anlamıyla bir “profesyonel” olarak geçmesi, bize has bir dramaturjinin künhüne ulaşmamayı içerecektir. Onun kurmaya çalıştığı ahir zaman dengelerinden, ahir zaman gizlerinden hem insanımızın hem sinemamızın tarzları için öğrenilecek çok şey vardır.”

Sinema yazarı İhsan Kabil, Bülent Oran'ın yaklaşık bin senaryo yazdığını belirterek, “Varlıklı bir aileden gelmesine rağmen halkın arasında giriyor. Kahvehanelere gidiyor, orada dinlediklerini ve tanın olduklarını kaleme alıyor. Küçük bir anekdottan, gerçek bir hayat hikâyesinden koca bir dünya örüyor” dedi.

Bülent Oran'ın kişilik olarak hiçbir önyargısı olmayan, samimi ve mütevazı bir insan olduğunu anlatan Kabil, “Senaryolarında insani temaları çizmeye çalıştı. Asla karamsar ve kötümser şeyler vermekten yana değildi. Bizim destansı ve masalsi geleneğimizden izlerini alan, geleneksel anlatı dizgesinin bir devamcısıydı. Bir modern meddah ya da gölge oyunun bir devam ettiricisiydi” değerlendirmesinde bulundu.

Yönetmen Mehmet Eryılmaz ise Oran'ın Yeşilçam sineması için bir şans olduğunu belirterek, “Onun yazdığı senaryolarda samimiyet, içtenlik, iyimserlik, saflık gibi kavramlar vardı. Halkın değerlerini halktan alıp halka geri verdiği için sevildi. Senaryolarında Anadolu insanının vicdan yapısını açığa çıkardı. Onun filmlere yaklaşımı bu coğrafyanın insanının içinde hissettiği şeylerdi” yorumunda bulundu.

Bülent Oran üzerine bir belgesel de hazırlayan yönetmen Mehmet Güleriyüz de Oran'ın sanatçı kişiliğinin ötesinde Yeşilçam'ın mücadelenin çok, egoların yüksek olduğu sert koşullarının dışında kalarak hırslardan uzak bir şekilde dingin hayatını sürdürdüğünü anlattı.

Sinema ve sanat düşüncesi ile Türkiye ve dünya sinema tarihine de yer yer değinilen panelde, Bülent Oran'ın senaryolarında kurmaya çalıştığı denge ve gizlerden hem insani hem de sinema açısından incelenecek çok şey bulunduğu sonucu çıktı.

SAM Panel

Senarist ve Düşünür Ayşe Şasa

19 Nisan 2014
Değerlendirme: **Aybala Hilâl Yüksel**

Türk Sineması Araştırmaları Projesi, Hayal Perdesi Sinema Dergisi iş birliği ile Nisan ayında “Senarist ve Düşünür Ayşe Şasa” başlıklı bir panel düzenledi. Moderatörlüğünü Barış Saydam'ın üstlendiği panelde Murat Pay “Sinema Tarihine Düşülen Bir Not: *Yeşilçam Günlüğü*”, Celil Civan “Ayşe Şasa ve Kemal Tahir: Bir Karşılaşma” ve Meltem İşler Sevindi “Ayşe Şasa’yı Senaryolarından Okumak” başlıklı sunumları gerçekleştirdi. Yaklaşık elli senedir Türk sinemasına emek veren ve otuzu aşkın senaryoya imza atan Ayşe Şasa'nın eserleri fikrî yolculuğu ve hakikat arayışı bağlamında ele alındı.

Panelin açılışında Barış Saydam, Ayşe Şasa'nın hayat hikâyesi hakkında bilgi verdi. Şasa'nın şahsi öyküsünde, onun yaşam ve sanat görüşünde belirleyici olan kırılmaları özellikle vurguladı. Ayşe Şasa'nın -otobiyografik eseri *Bir Ruh Macerası*’nda detaylı olarak anlattığı- sancılı çocukluk ve ilk gençlik yılları, sinema camiasına katılması, Kemal Tahir ile tanışması, Atif Yılmaz ile evliliği, çalışmalarına mani olan şizofreni hastalığı ve tasavvuf ile tanışması gibi dö-

nüm noktalarına değindi. Reji asistanlığından senaristliğe pek çok görevle sinemamızın emektar isimlerinden biri olan Şasa'nın yolculuğunu özetleyen Saydam, ilk sunum için sözü Murat Pay'a bıraktı.

Murat Pay "Sinema Tarihine Düşülen Bir Not: *Yeşilçam Günlüğü*" başlıklı sunumuyla Ayşe Şasa'nın *Yeşilçam Günlüğü* başlıklı kitabını değerlendirdi. Pay öncelikle *Yeşilçam Günlüğü*'nün Şasa'nın 90'lı yıllarda; yani yoğun olarak senaryo yazmayı bıraktıktan, hastalığı sükunete erdikten ve tasavvufla tanışıp seyr ü sülûku başladıktan sonraki dönemde kaleme aldığı sinema üzerine düşüncelerinden oluştuğunu belirtti. Murat Pay Şasa'nın yazılarının, yıllarca sektörde çalışan bir sinemacının özeleştirisi olduğu için taşıdığı öneme dikkat çekti. Şasa'nın kendisinden önce Halit Refig, Yücel Çakmaklı gibi isimlerin de üzerine düşündüğü "sinemada yerlilik" mevzuunu derinleştirdiğini ve fikirlerini tutarlı bir bütünlük içinde aktardığını da sözlerine ekledi.

Murat Pay, Ayşe Şasa'nın *Yeşilçam Günlüğü*nde *Yeşilçam* sinemasının zaaflarını göz ardı etmeden, onun gelenekten beslenen taraflarına vurgu yaptığını ifade etti. Ayrıca kitapta Türk sinemasının -kimlik arayışı başta olmak üzere- problemlerinin tespit edildiğini, Şasa'nın tecrübelerinden hareketle bu problemlerin örneklendirilerek mukayese edildiğini ve dahi problemlerin çözümüne yönelik öneriler sunulduğunu söyledi. Pay Ayşe Şasa'nın Türk sineması hakkında kendisine mahsus tasnifler yaptığını ve görüşlerini yazarken trajik-epik, gerçek-temsil, ünmi sinema-yarı aydın sinema, resmi Türkiye-öteki Türkiye gibi ikiliklerden faydalandığını ifade etti.

Celil Civan "Ayşe Şasa ve Kemal Tahir: Bir Karşılaşma" başlıklı sunumunu bu iki hakikat arayışısının yollarının kesiştiren bir dizi karşılaşmalar üzerine kurguladı. Civan, öncelikle Kemal Tahir'in de tıpkı Ayşe Şasa gibi müreffeh ve yüzü Batı'ya dönük bir çevrede yetiştiğini belirtti. Burada, mühim olan ilk karşılaşmanın Kemal Tahir'in Anadolu'yla karşılaşması olduğunu belirtti. Celil Civan hapishaneyeye

giren ve kendisinin deyimıyla "Anadolu halkının gerçeği" ile karşılaşan Tahir'in bugüne kadar benimseydiği fikirleri ciddi bir revizyondan geçirdiğini anlattı. Bu karşılaşmanın da Kemal Tahir'in Türk solu ile karşı karşıya kalmasına sebep olduğunu söyledi. Kendisini her zaman bir Marksist olarak tanımlayan Tahir, her halkın kendine has yerel Marksizm'ini üretmesi gerektiği düşüncesinde idi. Civan bilhassa *Rahmet Yolları Kesti*, *Bozkırdaki Çekirdek*, *Devlet Ana*, *Kurt Kanunu* ve *Karılar Koşuşu* gibi romanlarında Tahir'in Türk soluna muhalefet ettiğini vurguladı.

Celil Civan, Ayşe Şasa'nın Kemal Tahir ile bir film setinde bir *Yeşilçam* sahnesini anımsatan karşılaşmasının, Şasa'nın hayatındaki önemli eşiklerden biri olduğunu ifade etti. Tahir'in Şasa'nın Batı ile yüzleşmesinde ve kafasındaki Marksist şablonu gözden geçirmesinde son derece tesirli olduğunu belirtti. Ancak Şasa'nın da ifade ettiği gibi Kemal Tahir'in onu bir yere kadar götürebildiğini, oradan sonra hakikat arayışında tasavvufun ona rehberlik ettiğini söyledi. Sinema üzerine düşüncelerinin seyrini görebileceğimiz *Yeşilçam Günlüğü*'nün de ilk yarısının özellikle Kemal Tahir etkisi altında olduğunu ve Doğu-Batı, bizler-onlar gibi ikilikler üzerine kurulduğunu; ancak daha sonra tasavvufun etkisiyle daha kapsayıcı bir bakışa evrildiğini anlattı. Bugünden bakarak her ne kadar eleştirilebilecek, tartışılabilir yanları da olsa Ayşe Şasa'nın -tıpkı Kemal Tahir gibi- hayatı boyunca gerçeğe yaklaşmaya çalıştığını, başka bir deyişle gerçeğe karşılaşmaktan korkmadığını sözlerine ekledi.

Meltem İşler Sevindi “Ayşe Şasa’yı Senaryolarından Okumak” başlıklı sunumunda kariyeri boyunca otuz bir adet senaryoya imza atan Şasa’nın düşünce dünyasının izlerini, yazdığı bu metinlerde aradı. Kalem aldığı senaryoların Ayşe Şasa hakkında hem çok şey söylediğini hem de bir bakıma çok fazla şey söylemediğini ifade etti. Zira Yeşilçam sinemasının oyuncu sistemine dayalı ve gişe odaklı film üretim koşullarında, Şasa’nın yazdığı senaryolar üzerinde önemli değişiklikler yapıldığını anlattı. Yine de Şasa’nın sistem tarafından dayatılan şablonun kenarına köşesine kendi fikirlerini serpiştirdiğini sözlerine ekledi.

Sevindi, Ayşe Şasa’nın senaryo üretiminin en yoğun olduğu dönemin 1965-1981 yılları arası olduğunu, bu sürecin aynı zamanda Atıf Yılmaz ile evliliğine denk geldiğini söyledi. Senaryolarında ağırlıklı olarak işlediği temaların Türk aile yapısı, kırsaldaki hayat, ağalık, kız kaçırma, eşkıyalık, töre, kadın problemleri olduğunu belirtti. Sevindi, yine Atıf Yılmaz ile çalıştığı dönemde yazdığı senaryolarda orta oyunu, Karagöz, minyatür gibi geleneksel sanatlardan istifade gayretinin göze çarptığını dile getirdi ve bu bağlamda Köroğlu, Ah Güzel İstanbul, Yedi Kocalı Hürmüz filmlerini zikretti. 1981 yılından sonraki dönemde ise tasavvufla tanışmasıyla değişen dünya görüşünün izlerini, Ayşe Şasa’nın sonraki dönemde yazdığı az sayıda senaryoda gözlemlenebileceğini tespit etti.

Paneldeki tüm konuşmalarda vurgulandığı gibi, gerek düşünür gerekse senarist olarak Ayşe Şasa’nın yaşamı ve eserleri bir bütün olarak incelendiğinde hayatının hakikat arayışına adanmış görünüyor. Batıya dönük bir ailede yetişip Marksist dünya görüşünü benimsemesi, Kemal Tahir rehberliğinde yerellik üzerine düşünmesi ve ardından hayatına tasavvufla yön vermesi bu arayışın dönüm noktaları olarak göze çarpıyor. Şasa’nın eserleriyle de paylaşımına açtığı bu yolculuk, sinema ve dahi hayat üzerine düşünen ve kendisiyle aynı sancuları çekenlerin alakasını bekliyor.

Meyhane köşesi

Hafız

Meyhane köşesi tekkemdir benim
Muğlar pîrinin duası virdimdir benim
Sabah şarabı içerken çeng ezgisi yokmuş ne çıkar
Özür dileyen ahım sabah ezgimdir benim
Padişahla, dilencimle işim yok elhamdülillah
Sevgilinin kapısındaki dilenci padişahımdır benim
Mescit ve meyhaneden maksadım sana kavuşmaktır
Bundan başka hayalim yok Allah şahidimdir benim
Ancak ecel kılıcıyla sökerim çadırımı, yoksa
Devlet kapsısından kaçmak adetim değildir benim
Bu eşiğe yüzümü koyduğum zamandan beri
Güneş mesnedinin üstü yaslandığım yerdir benim
Günah bizim irademizde değilse de Hafız
Sen yine de edepli ol, de ki günahımdır benim

Tercüme: Hicabi Kırilangıç (Hafız Divanı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013)

TAM Tez-Makale Sunumları

Osmanlı'da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909)

Serkan Yazıcı

20 Ocak 2014

Değerlendirme: Metin Ünver

Yirminci yüzyıl başlarında Osmanlı'da siyasi muhalefetin kurumsallaşması meselesi Serkan Yazıcı'nın "Osmanlı'da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909)" başlıklı doktora tezi bağlamında tartışıldı. Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'nde, Azmi Özcan'ın danışmanlığında, 2011'de tamamlanan tez, Tanzimat'la birlikte başlayan Meşrutiyet'le birlikte perçinlenen yeni tarz-ı siyasetin aktörlerini ve onların siyaset yapma biçimlerini incelemektedir.

Öncelikle erken dönem Osmanlı siyasi muhalefesinde yeniçeri ve ulema ittifakına dikkat çeken Yazıcı'ya göre, bu ittifak sonucu ortaya çıkan muhalif hareketler çeşitli dönemlerde vezir ve sadrazam

gibi yüksek seviyedeki devlet adamlarının, hatta sultanların hayatlarını tehdit etmiştir. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra ise, Osmanlı Devleti'nde geleneksel olarak, daha ziyade asker-ulema ikilisi tarafından gerçekleştirilen muhalefet, Babiâli etrafında toplanmış sivil-bürokrat grup tarafından devralınır. Bu gelişme Türk siyasi geleneği bakımından olumlu bir gelişmedir.

Osmanlı aydını ve siyasi muhaliflerinin devletin kurtarılması için getirdikleri çözüm önerilerinde ilk sırayı anayasa ve parlamento alır. Osmanlı'da anayasa ve parlamento fikirlerinin olgunlaşma süreci jön akımının olgunlaşmasıyla eş zamanlıdır. Fransız İhtilali sonrasında ihtilalin getirdiği yeni sistem ve eşitlik arayışıyla Almanya, İtalya gibi Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan jön hareketleri Osmanlı ülkesinde biraz ileri sayılabilecek bir tarihte, 1860'ların ortasında etkisini göstermeye başlar. 1859'daki Kuleli Vakası, Osmanlı siyasi muhalefetinin ilk tepkisel eylemi olarak görülebilir. Akabinde 1860'larda Yeni Osmanlılar hareketi başlar. Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi Yeni Osmanlı hareketinin öncüleri olan aydınlar bu dönemin etkili muhalif figürleridir. Geleneğe uygun olarak Yeni Osmanlılar muhalefeti de meşrutiyetini İslâmiyet'in kendisinden alır. Tıpkı Yeni Osmanlılar gibi 1890 sonrasında Jön Türklerin muhalefeti de uzunca bir süre Sultandan ziyade etrafındakilere yöneliktir.

1890'larda II. Abdülhamid'e karşı "birden bire" başlayan siyasi bir muhalif hareket ortaya çıkar. Bu hareketin temelleri 1889'da İttihad-ı Osmanî adıyla atılır ve başta Askerî Tıbbiye olmak üzere Harbiye ve Mülkiye'de bulunduğu mensuplarla gelişir. Bu harekette İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Mehmed Reşid ve İbrahim Temo gibi isimler öne çıkar. Ahmed Rıza'nın liderliğindeki, daha sonra İttihat ve Terakki'yi oluşturacak, Jön Türk hareketi 1893 itibarıyla belirgin bir hâl almaya başlar. Jön Türk grubu mensupları Osmanlı topraklarında siyaset yapmanın mümkün olmamasından dolayı Avru-

pa'yı muhalefetlerinin merkezi hâline getirir. Söz konusu dönemde Jön Türk grubu, bir doktrin etrafında birleşmekten ziyade pozitivist ve ateistler ile mütedeyyin insanların oluşturduğu, biraz okuyup yazan kimselerden mürekkepti. Ortak payda Abdülhamid karşıtlığı ve mevcut sistemden kaynaklanan mağduriyetti. Daha muhafazakâr bir figür olarak Mizancı Murad'ın Jön Türk grubuna katılması, bir süre sonra Ahmed Rıza ile aralarında bir liderlik probleminin başlamasına yol açtı. 1896 itibarıyla bu problem tam manasıyla tebellür etti. Ahmed

Rıza, karakterinden kaynaklanan nedenlerden ötürü Mizancı Murad karşısında Jön Türkler nezdinde ikinci plana düşmüş ve Mizancı Murad bir süreliğine hareketin liderliğine yükselmiştir. 1898 yılında Osmanlı Devleti'nin içindeki bazı siyasi şartların değişmesi üzerine zaten dar bir çevrede faaliyet gösteren, ciddi maddî sıkıntılar içindeki Jön Türklerin önemli bir kısmı Ahmed Celeleddin Paşa aracılığıyla yapılan anlaşma üzerine Osmanlı topraklarına geri dönerler. Bunların en başında Mizancı Murad yer alır. Ahmed Rıza ve birkaç Jön Türk bu anlaşmayı kabul etme-

TAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

- Osmanlı'da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909) • **Serkan Yazıcı** 20 Ocak 2014
Dış Politika Enstrümanı Olarak Uluslararası Silah Ticareti: Osmanlı-Almanya Örneği (1876-1914) • **Naci Yorulmaz** 10 Şubat 2014
18. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülazemet Sistemi • **Esra Evsen** 31 Mart 2014
Fotoğrafçılık Marifetiyle Osmanlı-Kacar İlişkileri: Muzafferiddin Şah'ın İstanbul Gezisi (1900) • **Başak Kilerci** 7 Nisan 2014

TARİH OKUMALARI

- Osmanlı Dönemi Risâleleri (4): Saltanatı Fıkhî Diliyle Temellendirmek: *Letaifü'l-efkâr ve kâşifü'l-esrâr* • **Özgür Kavak** 11 Ocak 2014
Osmanlı Dönemi Risâleleri (5): Fıkhî Mezheplerin Mahiyeti Üzerine: Kâfiyecî'nin el-Ferah ve's-Surûr'u • **Eyüp Said Kaya** 27 Şubat 2014
Osmanlı Dönemi Risâleleri (6): İmam Birgivi'ye Atfedilen Üç Risale Çerçevesinde 16. Yy. Osmanlısında Din ve Toplum • **Ahmet Kaylı** 24 Mart 2014
Osmanlı Dönemi Risâleleri (7): Bir Şehzadenin Ganimet Ahkâmına Dair Fikirleri • **Ahmet Hamdi Furat** 28 Nisan 2014

TAM SOHBET

- Sözlü Tarih Konuşmaları (2): Meşruiyet ve Güvenirlik Sınırlarında Yöntem ve Yaklaşım Olarak Sözlü Tarih • **Arzu Öztürkmen** 8 Ocak 2014
Balkan Tarihi Konuşmaları (2): Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi: Kuzey Yunanistan'ın Fethi • **Heath Lowry** 15 Şubat 2014
Sözlü Tarih Konuşmaları (3): Türkiye'de Akademi Dışı Sözlü Tarih: Üç Proje Üç Deneyim • **Esra Danacıoğlu** 10 Mart 2014
Balkan Tarihi Konuşmaları (3): Osmanlı Basınında Balkan Savaşları • **Salim Aydın** 14 Nisan 2014

TAM PANEL

- Modernleşme Dönemi Osmanlısında Ulema Aileleri ve Elitleşme • 2 Şubat 2014

TAM İHTİSAS KONUŞMALAR

- XVI. Yüzyıl Osmanlısında Devlet ve İdare: Rüstem Paşa Örneği • **Zahit Atçıl** 16-19 Haziran 2014
• Fütühattan Barışa Kanuni Devri Osmanlı Dış Politikası 16 Haziran 2014
• Yerli Bürokrat Sınıfının Ortaya Çıkışı ve Divan-ı Hümayun 19 Haziran 2014

yerek Avrupa’da muhalefetlerini sürdürürler. Birkaç sene sonra kendilerine vaat edilenlerin yerine getirilmediğini gören Jön Türkler yeniden Avrupa’ya döner, bu sefer Cenevre merkezli, yine basın yoluyla ancak daha şiddetli bir muhalefet takip ederler. Yazıcı’nın tespitine göre Jön Türklerin Mizancı Murad ve Ahmed Rıza gibi önemli şahsiyetlerinin görüş, eleştirileri ve faaliyetleri Avrupa’da *The Times*, *Le Figaro*, *Manchester Guardian* ve *The Observer* gibi gazetelerde sıklıkla yer bulur. Bu tespit Jön Türk muhalefetinin Avrupa kamuoyunda tanınarak, takip edildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Yazıcı’nın önemli tespitlerinden bir diğeri de Jön Türk muhalefetinin daha sert içerikli eylemlerde bulunmaya başlamasının, Ermenilerin Babiâli baskını ve Kumkapı olaylarının hemen akabine rastlamasıdır. Başkentte gerçekleşen söz konusu olayların devleti bir çeşit küçük düşürdüğüne inanan Jön Türkler bu noktada II. Abdülhamid’e karşı daha sert bir tavır takınırlar. Yazıcı’ya göre Jön Türkler uzunca bir zaman siyasi olarak Ermeniler ile aynı çizgide hareket etmemişler, Ermeni taleplerini onaylayan bir konumda bulunmamak için de uğraşmışlardır. Bununla birlikte Ermeni tepkileriyle Jön Türk muhalefeti zamanlama olarak kesişmektedir. Yazıcı, yurt dışında Paris, Cenevre, Londra gibi merkezlerde dağınık hâlde bulunan muhalif Jön Türk grubunun bir araya toparlanması düşüncesi bakımından Damad Mahmud Celaleddin Paşa’nın Avrupa’ya kaçmasını (1899) zikretmeye değer görse de sonuçları itibariyle bunun büyük bir hayal kırıklığı olduğunu vurgulamaktadır. Paşanın ölümünden sonra oğlu Prens Sabahattin’in girişimiyle, muhalefeti tek çatı altında toplamak adına Şubat 1902’de Paris’te düzenlenen Jön Türk Kongresi, belli konularda uzlaşma sağlanmasına zemin hazırlasa da, muhalifler arasında bir ayrışmayla sonuçlanır. Muhalefet, Ahmed Rıza ve Prens Sabahattin liderliğinde iki gruba ayrılır. Bu ayrılığın temel sebebi, Abdülhamid’in devrilmesi için Sabahattin’in İngiltere gibi güçlü bir devletin desteğiyle gerçekleştirilecek askerî bir darbeyi savunması; Ahmed Rıza grubunun ise ihtilalin iç dinamiklerle ger-

çekleşmesi gerektiğine inanmasıdır. Yazıcı, burada bir hususa daha dikkat çeker; Ahmed Rıza’nın etrafında örgütlenen grup silahlı mücadele seçeneğine uzun bir süre “direnir”. Bunlar muhalefetlerini 1906 sonrasına değin daha ziyade basın-yayın yoluyla sürdürürler.

1906 Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin kurulması Jön Türk hareketinin büyük dönüşüm tarihidir. Cemiyet bu tarihten sonra gizlilik ihtiyacından dolayı toplantılarını Selanik’teki mason localarında yapar. 1907’deki II. Jön Türk Kongresi’nde alınan kararla muhalefette silah dahil her türlü vasıtanın kullanılması kabul edilir. Bu tarihten sonra Ermeniler ve Rumlarla da işbirliğine gidilir.

Jön Türklerin silahlanmasına, hatta III. Ordu’yu bir nevi ele geçirmesine rağmen 1908 Meşrutiyeti “kan dökülmeden” ilan edilir. Jön Türk örgütlenmesinde Dr. Bahaddin Şakir ve Dr. Nazım’ın isimleri kesinlikle zikredilmelidir. Zira, bu iki isim ülkenin çeşitli yerlerinde gerçekleştirdikleri örgütlenmelerle Meşrutiyetin ilanına önemli katkı sağladılar. Meşrutiyetin ilanı, İttihat Terakki ve Jön Türklerin siyasi faaliyetlerini meşru bir zemine taşımakla birlikte sonrasında iktidarın daha ziyade perde arkasından kontrolü tercih edilir. Bu dönemde kurulan ilk siyasi yapı Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti ve ilk parti Ahrar Fırkası’dır. İttihat ve Terakki ise daha ileri bir tarihte, önce cemiyet, akabinde fırka hüviyetine kavuşacaktır.

14 Eylül 1908’de Ahrar Fırkası’nın kurulması esasında Meşrutiyetin ilanından sonra birleşmesi umulan İttihatçılar ve Prens Sabahattin gruplarını kesin olarak ayırır. Yeni siyasi atmosferde ortaya çıkan diğer bir cemiyet ise 1909 Nisan’ında kurulan İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti’dir. Esasında burada İttihat ve Terakkiye karşı bir muhalefet de doğar. Yazıcı’nın tezi Meşrutiyetin ilanından sonra ortaya çıkan bu siyasi atmosfer içinde gelişen ve “31 Mart Vakası” olarak bilinen olayları inceleyerek sona ermektedir.

14 Eylül 1908’de Ahrar Fırkası’nın kurulması esasında Meşrutiyetin ilanından sonra birleşmesi umulan İttihatçılar ve Prens Sabahattin grupları kesin olarak

ayrılır. Yeni siyasi atmosferde ortaya çıkan diğer bir cemiyet ise 1909 Nisan'ında kurulan İttihat-ı Muhammedî Cemiyeti'dir. Esasında burada İttihat ve Terakkiye karşı bir muhalefet de doğar. Yazar'ın tezi Meşrutiyetin ilanından sonra ortaya çıkan bu siyasi atmosfer içinde gelişen ve "31 Mart Vakası" olarak bilinen olayları inceleyerek sona ermektedir.

TAM Tez-Makale Sunumları

Dış Politika Enstrmanı Olarak Uluslararası Silah Ticareti: Osmanlı-Almanya Örneği (1876-1914)

Naci Yorulmaz

10 Şubat 2014

Değerlendirme: Yusuf Ziya Altıntaş

Şubat ayı Tez-Makale Sunumları programının misafiri Birmingham Üniversitesi'nde tamamladığı "Arms Trade in the Shadow of Personal Influence: German Style of War Business in the Ottoman Market, 1876-

1909" [Kişisel Nüfuzun Gölgesinde Silah Ticareti: Osmanlı Pazarında Alman Tarzı Silah Ticareti] başlıklı doktora tezi çerçevesinde Naci Yorulmaz idi.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Osmanlı Devleti artık silah üretiminde diğer devletlerle rekabet edebilecek bir konumda değildi ve büyük silah üreticisi devletlerin ekonomik, politik ve askeri nüfuz mücadelesine girdikleri bir "pazar" hâline gelmişti. Büyük devletler arasında silah sanayi alanında öne çıkan Almanya'nın, II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarından başlayarak bu mücadeleden belirgin bir şekilde galip çıktığı görülmektedir. Yorulmaz'ın tezinin ana argümanı, Almanya'nın, silah ticaretini Osmanlı'ya nüfuz politikalarında bir alet olarak kullandığı ve bu alanda bir "sistem" inşa ederek silah ticaretinin ekonomik boyutunun çok ötesinde politik ve stratejik kazanımlar elde ettiğidir. Daha sonra bu sistem Birinci Dünya Savaşı ittifakının oluşumunda en önemli unsurlardan biri olacaktır.

Başta Osmanlı arşiv belgeleri olmak üzere Alman, İngiliz, Amerikan ve Avusturya arşiv kaynakları ışığında ele aldığı bu "sistem"i Yorulmaz tezinde, Alman Tarzı Silah Ticareti (German Style of War Business) şeklinde tanımlamaktadır. Meseleyi "kişisel diplomasi/personal diplomacy" "politik şantaj/political blackmail", "usulsüzlük/corruption", "sanayi casusluğu/industrial espionage" gibi kavramlar üzerinden tartışmaktadır.

Yorulmaz'ın sunumunda ele aldığı temel bir soru da II. Abdülhamid'in neden Almanya'yı tercih ettiğidir. Bu hususta öncelikle 93 Harbi'ndeki ağır yenilginin Osmanlı ordusunda bir modernleşme ihtiyacı doğurduğunu unutmamak gerekir. 1870-71 Prusya-Fransa Savaşı'ndaki kesin Alman zaferi ise Almanya'nın, kendi silah firmalarının ürettiği ve başarısını sahada test ettiği silahlarla tüm dünya için önemli bir model olabileceğini ortaya koymuştur.

Bu savaşın tüm dünyada oluşturduğu imajın II. Ab-

dülhamid'i Almanya'ya yönlendiren nedenlerin başında geldiğine dikkat çeken Yorulmaz, aynı zamanda ilgili arşivlerde yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere yetkililerin yazışmalarında Almanya'nın müşteri memnuniyetini sağlama noktasında oldukça hassas davranmasının da önemli bir tercih sebebi olduğuna işaret etmektedir.

Almanya'nın Osmanlı'ya nüfuz sürecini üç döneme ayıran Yorulmaz; İlk dönemi Reşit Bey ve Ali Nizami Paşa'nın Bismarck ile ittifak ve askeri heyet meselelerini görüşmek üzere 1881 yılında Berlin'e göndermesiyle başlatır. İkinci dönem, 1898'de II. Wilhelm'in, bir süre İstanbul'da da kaldığı, Kudüs seyahatidir. II. Meşrutiyetin ilanı ve 1909 yılında II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle Alman tarafında yaşanan telaş ise üçüncü dönemin başlangıcıdır. Bu süreçte iktidarı eline alan askeri yapının büyük bir kısmının Alman eğitim sisteminden geçmiş olması, Almanya'nın etkinliğini devam ettirerek Birinci Dünya Savaşına giden sürecin yaşanmasında önemli bir etkidir. Zira Yorulmaz, artık Abdülhamid'in olmadığı bu dönemde ne kadar çok Almanya'dan uzaklaşmaya çalışılsa da pratikte bunun pek de mümkün olmadığını görmesini, yukarıda bahsedilen kişisel ilişkilerdeki o kuvvetli bağla ilişkilendirmektedir.

Almanların silah ticaretini aynı zamanda bir politik şantaj aracı olarak kullandıklarının görüldüğüne de dikkat çeken Yorulmaz'a göre, Kruppizm ve Kruppist dış politika ifadeleri Almanların bu sistemini en iyi özetleyen kelimelerdir. Yorulmaz, "Operasyon 1891" ismini verdiği örneğinde, Osmanlı'nın bir silah siparişinde Almanya yerine Fransa'yı tercih etmesini ve bunun üzerine Almanya'nın Osmanlı'ya yönelik girişimlerini bir politik şantaj olarak değerlendirmektedir. Bu noktada Goltz Paşa, Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi bağlamında Osmanlı'ya gelen, askerî okullarda yenilikler yapan, sultan ile bire bir görüşen ve Osmanlı'da her yere ulaşabilecek birikim ve nüfuz sahibi bir isim olarak ön plana çıkar. Goltz Paşa'nın mektuplaşmalarından kendisinin silah ticareti alanın-

da önemli bir istihbarat ağı oluşturduğu ve sultan veya bürokratlardan aldığı bilgileri Almanya'da ilgili kişilere aktardığı görülür. Bu mektuplaşmalardan birinde 1891 yılında güvenilir bir kaynaktan aldığı bilgiye göre Osmanlı'nın Fransa'dan top alacağını, Almanya'da hem Kayzer'e hem de Krupp'a iletir ve bunun için Osmanlı üzerinde politik bir baskı kurulması gerektiğini bildirir. Bunun üzerine Kayzer meseleye müdahale ederek Berlin Büyük elçisi Ahmet Tevfik Paşa'yı çağırıp "Şayet Fransa ile anlaşmadan vazgeçmezseniz biz sanayicimizi, sermaye sahiplerimizi Osmanlı pazarından çekeriz" tehdidinde bulunur. Bunun ötesinde Goltz Paşa'dan meselenin sultana nasıl aktarıldığının takip edilmesi de istenir ve Fransa ile anlaşmanın yapılması için en ince ayrıntıya kadar mesele takip edilir. Daha sonra Goltz Paşa, Sultan ile görüşmesinde konuyu Fransa anlaşmasına getirdiğinde ise sultanın, silah ticaretinde Fransa'ya geçmeyeceklerini özellikle belirterek, Berlin'de Ahmet Tevfik Paşa'nın verdiği tepki gibi "Zaten biz de Almanya'ya gemi siparişi verecektik" gibi ifadeler kullanır. Bunun üzerine daha başka siparişler dahi alınır ve Almanya karlı çıkan taraf olur. Alman tarzı silah ticaretinden kasıt işte tam da budur.

Netice itibarıyla Yorulmaz'ın ortaya koyduğu temel argümanları ve varılan sonuçları özetlersek; Almanya, silah ticaretini bir dış politika enstrümanı olarak kullanmıştır. Burada kişisel diplomasi ihmal edilen son derece önemli bir husustur. Almanya-Osmanlı yakınlaşmasını ve nihayet Birinci Dünya Savaşı'nda müttefikliğe giden süreci aslında sistematik olarak Almanya'nın geliştirdiği bu bağımlılık ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, Alman tarzı silah ticaretinin başarısında rakip devletlerin, yani rekabeti kaybeden devletlerin belge ve yazışmalarında vurgulandığı üzere Almanlar gibi elçilerini sisteme enjekte edememelerinin, temsilcilikleri iyi kullanamamalarının etkisi söz konusudur.

TAM Tez-Makale Sunumları

18. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sistemi

Esra Evsen

31 Mart 2014

Değerlendirme: Şule Eraslan

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin aylık faaliyeti olan Tez/Makale sunumlarının Mart ayı konugu Esra Evsen'di. Evsen, katılımcılara Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 2009 yılında tamamladığı "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği)" isimli yüksek lisans tezini sundu.

Amacının Osmanlı ilmiye sistemini çalışmak olduğunu, bu amaç doğrultusunda yaptığı araştırmaların karşısına ilmiye sistemine giriş yöntemlerinden biri olan mülâzemet sistemini çıkardığını, böyle bir konuyu çalışmanın avantajlı ve dezavantajlı yönlerinin bulunduğunu ifade eden Evsen, bu avantajlı

ve dezavantajlı durumları şu şekilde açıklamaktadır: Avantajlıdır, zirasistemin çok çalışılmamış olmasından mütevellit, ulaşılan her arşiv belgesi, keşfedilen her yeni metin bir değer taşımaktadır. Ancak sistemin genel yapısı hakkında çok az şey bilinmesi, sistem hakkında yapılacak değerlendirmeleri destekleyecek verilerin kısıtlı olması anlamına gelmektedir ki, bu da sistem hakkında yorum yapma kabiliyetini sınırlandıran bir durumdur. Bu nedenle de bu çalışma bir taraftan sistemi anlamaya yönelik bir gayrete, diğer taraftan sistemle ilgili daha çok soru üretmeye yönelik bir çabaya karşılık gelmektedir.

Mülâzemetle ilgili özel bir defter grubunun bulunmadığına dikkat çeken Evsen, ilmiye teşkilatı mensuplarının tayin, terfi ve azillerinin kadiaskerlerin sorumluluğunda bulunmasından dolayı bu defterlerin Rumeli Kadiasker Ruznamçeleri içerisinde yer aldığını belirtmektedir. 257 adet Rumeli Kadiasker Ruznamçesi içerisinde 55 tanesi mülâzemet defteridir ve bu defterlerden on sekizinci yüzyılın sonuna ait 5 tanesi teze kaynak teşkil etmek üzere seçilmiştir. Bu 5 defteri seçerken belli bir olayın varlığı değil, defterler arasında 20 yıl gibi bir aralığın bulunması önemsenmiştir. Evsen bu yöntemle, bu 5 defterin verilerini karşılaştırıp, sonuçları değerlendirmek suretiyle sistemin yüzyıldaki işleyişini takip etmeyi amaçlamaktadır.

Evsen, Osmanlı ilmiye teşkilatı açısından mülâzemet dendiğinde iki anlamın akla gelmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Tezin esas konusunu teşkil eden manasıyla mülâzemet, yüksek dereceli medrese tahsilini tamamladıktan sonra mezun olan bir talebenin, ilmiye teşkilatında herhangi bir vazife alabilmesi için bir deftere medresedeki hocalarından biri tarafından kaydedilmesini ve böylece atama beklemesini ifade eder. Ancak her mezun talebe mülâzemet defterine kaydedilmez, hoca layık olduğunu düşündüğü talebelerini deftere kaydeder.

Evsen'e göre mülâzemet sistemiyle ilgili önemli bir husus mülâzemetin çeşitleri ile alakalıdır. Defterlerde mülâzemetin, nevbet usulüyle, iadeden, teşrif yoluyla

la, müstakil arz yoluyla, mevtadan, tezkire hizmetinden ve son olarak fetva emaneti yoluyla mülâzemet şeklinde yedi çeşidine rastladığını ifade eden Evsen, her bir mülâzemet çeşidiyle ilgili açıklamalar yaptıktan sonra, defterlerde en çok müstakil arz yoluyla mülâzemet çeşidinin yer aldığına dikkat çekmektedir. Kaynaklarda çok fazla bilgi olmamakla birlikte, müstakil arz yoluyla mülâzemet, esas itibarıyla bir insanı, kullanılabilir en esnek ifadeleri kullanarak hatta hiçbir sebep ifade etmeden, bazen hocanın ismini bile zikretmeden, mülâzemet kaydetmektir ki, bu durum mülâzemet sisteminin on sekizinci yüzyıl içerisindeki işleyişinin problemleri hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. Başlangıçta konulan kurallara zaman içerisinde uyulmaması sistemle ilgili dikkat çeken bir diğer husustur. Padişahın, ulemaya, belli kademedeki talebelerinden istediklerini mülâzemet kaydetmelerine müsaade etmesi anlamına gelen nevbet usulüyle mülâzemet, kural itibarıyla yedi yılda bir olması gerekirken, daha sonra bu kurala uyulmadığı padişahın ilk seferi, şehzade doğumu gibi çeşitli sebeplerle ulemaya talebelerini mülâzemet defterlerine kaydetme izninin verildiği görülmektedir. Ayrıca şeyhülislam veya mevleviyet kadısı gibi veren kişiye ya da zamana göre değişiklik arz etse de bazen defterlerde çok abartılı miktarlarda mülâzemet sayılarına tesadüf edilmiştir.

Genel tabloyu görmeyi ve böylece değerlendirme yapmayı kolaylaştırması amacıyla tezde, mülâzemet tayin edenlerle, mülâzemet alanları tablolastırmayı tercih eden Evsen'in tespitine göre, mülâzemet tayin edenler arasında ilk göze çarpanlar en az musıla-i sahn seviyesinde olan müderrislerdir. Bir diğeri müderrislikten kadılığa geçenlerdir ki, onlara da mülâzemet verme hakkı tanınmıştır. On sekizinci yüzyıl kayıtlarında şehzade doğumu sebebiyle şeyhülislam, kadiasker, cerrahbaşı, kehhalbaşı gibi her kademedeki ulemaya mülâzemet verme hakkı tanındığı da görülmektedir. Defterlerde pâyeye verilen ulemanın mülâzım vermesiyle ilgili bir bilgi söz konusudur ki, bu ayrıca dikkat çekicidir. Pâyeye sistemi zamanla müderris sayısının artmasına karşılık medrese sayısının yetersiz kal-

ması nedeniyle oluşturulmuş bir sistemdir ve böylece müderris bir üst medreseye tayin edilmeden bulunduğu medresede bir üst medresenin unvanı ve rütbesine sahip kabul edilmektedir.

Üst kademelili medreselerin talebelerinin dışında, on sekizinci yüzyıl ortaya çıkan kayıtlarında mülâzemet alanlar açısından tabloya gelince bu hususta en dikkat çekenler şunlardır: Sarayın birün bölümünde görev yapan personele hocalık yapan birtakım kişilerin mülâzemet alındığı görülmektedir. Herhangi bir imtihana tabi tutulduklarına dair kayıt bulunmamasına rağmen sadece ulema evladından oldukları için mülâzemet kaydedilenler tespit edilebildiği gibi, saray bahçesinde bir şekilde iş bulduktan sonra medreseyi bitirip mülâzemet getirilenler de söz konusudur. Bir başka gruba; yeniçeri olup, aynı zamanda bir medreseye devam edip mezun olan ve ocak imamı vasfı kazananlar teşkil etmektedirler. Defterlerde imtihanla mülâzemet alınan bazı kişilerin varlığı tespit edilmekle birlikte neden sadece o kişilerin isimlerinin önünde "ba'de'l-imtihan" kaydının bulunduğu ve bu imtihanın nasıl bir imtihan olduğu da izaha muhtaç bir durum olarak kaydedilmelidir. Son olarak sıkça tenkit konusu olan ulema iltiması ile mülâzemet kaydedilme meselesi söz konusudur ki, bazı defterlerde kişilerin şefaatele mülâzemet alındığı doğrudan ifade edilmektedir.

Tezin konusu, amacı ve kaynakları hakkında yaptığı açıklamaları müteakip, elde ettiği bilgileri katılımcılarla paylaşan Evsen, son olarak önemli bir hususa dikkat çekmektedir. Osmanlı ilmiye teşkilatı hakkında sağlıklı değerlendirmeler yapılabilmesi için hâlihazırda elimizde mevcut 55 defterin bir an önce okunması ve daha uzun aralıklı bir sürecin ele alınarak istatistiğinin çıkarılması gerekmektedir. Bir örneklem çalışması yapıldığında parçalar hâlinde bilgi sahibi olunmakta ve aralardaki kopukluktan dolayı yorum yapma işi zorlaşmaktadır. Defterlerin tamamının okunması ayrıca Osmanlı ilmiye sistemini çalışan belli bir kişinin izini sürenler açısından büyük bir katkı sağlayacaktır.

TAM Tez-Makale Sunumları

Fotoğrafçılık Marifetiyle Osmanlı-Kacar İlişkileri: Muzafferiddin Şah'ın İstanbul Gezisi (1900)

Başak Kilerci

7 Nisan 2014

Değerlendirme: Güllü Yıldız

Başak Kilerci'nin, Bogaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde hazırladığı "Ottoman-Qajar Relations through Photography: Mozaffar al-Din Shah's İstanbul Visit" başlıklı yüksek lisans tezi, Muzafferiddin Şah'ın İstanbul gezisi (1900) bağlamında fotoğrafçılık marifetiyle Osmanlı-Kacar İlişkileri'ne odaklanıyor. Halen Oxford Üniversitesi Doğu Araştırmaları'nda doktorasına devam eden Kilerci, şimdiye kadar genelde sanatsal yönü üzerine çalışılan fotoğrafçılığın yeni yeni politik yönü ve tarihsel kaynaklığı üzerinde durulduğundan bahisle tezinde hem yazılı hem görsel anlatıdan hareketle iki ülkenin rekabeti ve işbirliği bağlamında fotoğrafın ifade ettiğinin, nasıl bir fonksiyon icra ettiğinin ve bun-

dan nasıl sonuçlar çıkarılabileceğinin izini sürüyor.

Malzemenin koyduğu sınırlar nedeniyle tezinde Muzafferiddin Şah'ın İstanbul ziyaretinin siyasi arka planına yer veremediğini belirten Kilerci, konuyu iki ana bölümde inceliyor. İlk bölümde, Osmanlı'da ve İran'da fotoğrafçılığın nasıl doğduğu, geliştiği, hükümdarlar tarafından nasıl desteklendiği ve ne amaçla kullanıldığı mukayese edilerek fotoğrafçılıkla ilgili faaliyetlerin ardındaki motivasyonların her iki imparatorluk için benzeştiği ve ayrıştığı hususlara değiniliyor. İkinci bölümde ise fotoğrafların bir tarihî kaynak olarak nasıl kullanılabileceği Muzafferiddin Şah'ın gezisiyle ilgili fotoğraflar özelinde tartışılıyor.

Yapılan çalışmada varılan sonuçlara göre, fotoğrafçılık faaliyetleri, fotoğrafın keşfinden çok kısa bir süre sonra hem Osmanlı'da hem de İran'da görülmeye başlar. Şah ve Sultan nazarında çok büyük bir ilgi ve desteğe mazhar olur. Fotoğrafların her iki coğrafyaya gelişi de gezici fotoğrafçılar marifetiyledir ve daha sonra çoğunluğu Avrupalı olan fotoğrafçıların kurduğu stüdyolarla sürdürülür. Çok geçmeden Sana-yi-i Nefise ve daha pek çok okulun müfredatına bir ders olarak girer ve her iki ülkenin de sarayında birer fotoğrafhane kurulur. Fotoğrafçılığın bu kadar hızlı gelişmesinin iki temel sebebi vardır: İlki hükümdarların bilgilenme isteğinin tezahürüdür. Bunun için fotoğrafçılar, ülkenin birçok bölgesinde görevlendirilmişlerdir. Görevleri imparatorluğun modern yüzünü fotoğraflamaktır. Aynı zamanda tarihî yerler de fotoğraflanmış ve böylece fotoğraf üzerinden hem geleneksel hem de modern bir imaj yaratılmaya çalışılmıştır. Diğer sebep ise bu fotoğraflardan oluşturulan albümlerin, hediyeleşme pratiğinin önemli bir parçası hâline gelmesidir ve yurtdışına gönderilmesidir. Dolayısıyla bütün ziyaretler fotoğraflanmaya başlanır ve bu anlamda Muzafferiddin Şah'ın ziyaretinin fotoğraflanması bir istisna değildir. Daha önce Kayzer Wilhelm'in 1898'deki İstanbul ziyaretinde fotoğraflanmıştır ve daha sonra bu fotoğraflar Kayzer'e hediye edilmiştir.

Muzafferiddin Şah, 1900 yılında Roma'dan İstanbul'a gelir ve beş gün İstanbul'da kalır. İran şahının bu ziyareti her anıyla fotoğraflanmış ve daha sonra Şah'ın fotoğraflarıyla birlikte Osmanlı'nın modern yüzünü gösteren fotoğraflar da eklenerek bir albüm oluşturulup Şah'a hediye edilmiştir. Tezin ana malzemesini teşkil eden bu albümler, İran arşivinin yanı sıra İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, IRCICA ve L.A. Getty Museum'da yer almaktadır. Albümlere ilaveten Başbakanlık Osmanlı Arşivi, dönemin süreli yayınları ve Muzafferiddin Şah'ın günlüğü de tezin temel kaynakları arasındadır.

Dönem kaynaklarında öncelikle iki ülkenin dostluğu vurgulanmaktadır. Kilerci'nin tespitine göre, 'Osmanlı-Kacar ilişkileri' ifadesi özellikle kullanılmış; kesinlikle 'Acem' ya da 'Fars' isimlendirmeleri tercih edilmemiştir. Siyaseten Kacar döneminden geriye de hiçbir atıf yapılmamaktadır. Kültürel ilişkilerinin ne denli güçlü; Muzafferiddin Şah'ın ne kadar modern bir şah olduğu vurgulanan diğer hususlardır. İran gazetelerinde de Şah'ın bu ziyaretinin hem politik hem de dinî ilişkileri güçlendireceğine dikkat çekildiği gözlenmektedir.

İyi ilişkilere yapılan bu vurgunun yanı sıra bir rekabet de söz konusudur. Gazetelerde Şah'ın kaldığı beş gün bütün detaylarıyla anlatılırken Sultan Abdülhamit'le ilgili hiçbir bilgi ya da betimlemeye yer verilmemektedir. Sadece cömertliğinden bahsedilmekte; şahın gördüğü bütün bu izzet ve ikram sultanın cömertliğiyle açıklanmaktadır.

Kilerci'ye göre bu durum, sultanın görünmezlik üzerinden şah karşısında kendi iktidarını kurma arzusunun tezahürü olarak okunabilir. Albümde şahın hiçbir şekilde iç mekanda fotoğraflanmaması da fotoğraflarda dikkati çeken en önemli hususlardandır. Öte taraftan bu fotoğraf albümleri, iki ülkenin modernleşmeyibirbirinden öğrendiğinin en güzel göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

TAM Tarih Okumaları

Osmanlı Dönemi Risâleleri 3

Ulema ve Toplum: Muhammed bin Hamza ve Risaleleri

Recep Cici

28 Aralık 2013

Değerlendirme: Sedat Albayrak

Tarih Okumaları başlıklı toplantılar serisinin bu oturumunda Recep Cici ile Muhammed b. Hamza'nın fıkıh risaleleri değerlendirildi. Program, Muhammed b. Hamza'nın 10 risalesi etrafında şekillenmekle birlikte Cici, müellifin fıkıh anlayışına dair de kapsayıcı bir sunum gerçekleştirdi.

ici, ilkin Muhammed b. Hamza'yı ve risalelerini tanıtarak risalelerin önemi üzerinde durdu. İslâm yazı tarihinde risaleler; gündemde olan ve çözülmesi gereken önemli hukuki meselelerin halli maksadıyla kaleme alınan, meselenin hukuki cephesini içeren,

kısa ve özlü eserler, başka bir deyişle de ilmî makalelerdir.

Cici, Muhammed b. Hamza'nın risaleleri ile misafir öğretim üyeliği sırasında Sofya Milli Kütüphane'de karşılaşır. Asıl adı Âlim Muhammed b. Hamza olan müellif daha çok Müftizâde, Hacı Emirzâde, Âlim Mehmed Efendi gibi lakaplarla bilinmektedir. Maalesef müellif hakkında yeterince bilgi yoktur. Risalelerden anlaşıldığı kadarıyla on yedinci yüzyılda yaşamıştır. Bazı kayıtlarda Aydınî ve Güzelhisarî olarak zikredilmektedir. Üstad, allâme, yed-i tûla sahibi, fakih, mütekellim, müfessir, muhaddis gibi sıfatlarla anılmaktadır. Risalelerin bir kısmından, daha önce Mehmed Tahir, Brockelmann ve Kehhâle bahsetmiştir. Âlim Muhammed'in çeşitli uzunluklarda 100'e yakın risaleleri tefsir, hadis, kelam, tasavvuf, Arap dili, mantık ve aruz gibi geniş bir alana yayılmaktadır. Dönemin şeyhülislâm ve kazakerinin de onayını alan risaleler daha çok halkı yakından ilgilendiren güncel meseleleri cevaplandırmaya yöneliktir. Risalelerinden 66'sı fıkıhla alakalıdır. Âlim Muhammed'in fıkıh risaleleri; usul-i fıkıh, fûru-ı fıkıh meselelerine ve muhtelif konulara dairdir. Büyük bir kısmı fûru-ı fıkıhla ilgili olup bunlar da kendi içerisinde ibadetler, şahıs, aile, borçlar, miras ve ceza hukuku şeklinde tasnif edilebilir. Ayrıca az sayıda Türkçe fetvası da bulunmaktadır.

Cici'nin tespitlerine göre Âlim Muhammed, müderislik ve Anadolu şehirlerinde müftülük yapmıştır. Âlim Muhammed için II. Birgivî denilir. Muhtemeldir ki bu lakap, hem bidat ve hurafelere karşı tavrı hem de ilmî yeterliliğinden dolayı kendisine verilmiştir. Kadılık yapıp yapmadığı açıkça bilinmemekle birlikte yöneticileri ve kadıları sert bir şekilde eleştirmesinin temelinde yatan saik ise, ya kadılık görevinden uzaklaştırılması veya kadı yapılmaması ile ilgilidir.

Cici'nin ifadesiyle, risalelerin Kahire, Kıbrıs, Antalya, Kayseri ve Sofya gibi yerlerde nüshalarının bulunmasının Âlim Muhammed'in Osmanlı coğrafyasında popülerliğini gösterir. Bir diğer dikkat çeken

husus; risaleler, Arapça yazıldıkları için, Arap coğrafyasında daha yaygındırlar. Bu alanın bir miktar selefi temayüllerle de açıklanması mümkündür.

Müellif daha ziyade Osmanlı ulemasının tevarüs yoluyla elde ettiği muteber Hanefi kaynaklarını kullanmıştır. Fûru kaynaklarında daha çok şerhlere yer vermiştir. Bunlar arasında; Zahidî'nin *Kudurî* şerhi, *el-Müctebâ'si*, İbn'ül-Hümâm'ın *el-Hidaye* şerhi, Fethu'l-kadîr'i ve Zeylâî'nin *Kenzü'd-dekâik* şerhi, *Tebyînu'l-hakaik* öne çıkmaktadır. Âlim Muhammed müdellel bir fakihtir, usul, fûru, tabakat, fetava, tefsir gibi sahalarda pek çok maruf eseri zikretmekte, alıntılar yapmaktadır.

Mükrehin talakı meselesinde "hılaf-ı eimmetinâ" ifadesini kullanarak bu talak türünü geçersiz kabul eden imamlara katılan müellif, mükrehin talakının bazı yerel yöneticiler tarafından kötüye kullandığını, halka zorla talak yaptırıldığını ileri sürmektedir. Âlim Muhammed fıkıhta rivayet ve dirayete farklı manalar yükleyerek rivayeti fıkıh kitapları, dirayeti ise hadisler ve onların sağlamlık derecesi anlamında kullanmaktadır. Yöneticilerin zulüm ve baskılarından şikayet etmekte, kadıların usulsüzlüklerinden bahsetmektedir. *er-Risâletü'd-dehâkiyye* adlı risalesinde gerekli olmadığı ve şartları oluşmadığı hâlde narh konulduğunu, bunun zulüm olduğunu iddia ederek, buna karşı çıkmaktadır. *er-Risâletü'l-cuma'îyye* adlı risalesinde köylerde Cuma namazı kılınmasını yermekte ve bu hususta sultana aşırı yetki atfedenleri sert bir dille eleştirmektedir. *Risâletü'l-îne* de ise, îne müessesini çok yönlü tartışmakta, imamların bu husustaki fikirlerini ortaya koyarak kendisinin bey'ül-îneyi tahrimen mekruh gördüğünü ifade etmektedir.

Cici'ye göre Osmanlı hukuku hakkında sıhhatli neticelere varabilmek için uzun bir periyodun literatürünün bilinmesi gerekir, burada fıkıh risaleleri önemli bir rol oynamaktadır. Zira bu risaleler güncel gelişmelere binaen yazılmıştır ve genelde müelliflerin tercihlerini barındırmaktadır. Bu bakımdan Âlim Muhammed önemli rol oynamaktadır. Zira döneminin pek çok tartışmalı meselesinde görüş belirtmiş,

kimi zaman yerleşik ve yaygın görüşe karşı çıkmıştır. Risalelerinin şeyhülislam ve kazaskerden onay alması bir başka dikkat çeken husustur. Âlim Muhammed tartışan bir alim, müdekkik bir fakihdir. Zamanının âlimlerini eleştirmiş, ciddi bir kısmını cahillikle itham etmiştir. Bu yönüyle risalelerin fıkıh tarihi, düşünce tarihi ve sosyal tarih cihetiyle değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

Osmanlı Dönemi Risâleleri

Saltanatı Fıkıh Diliyle Temellendirmek: Letâifü'l-efkâr ve kâşifü'l-esrâr

Özgür Kavak

11 Ocak 2014

Değerlendirme: Abdurrahman Atçıl

İslâmî ilimler ile tarihsel bağlam arasında ilişki kurmayı hedefleyen Osmanlı Dönemi Risâleleri serisinin dördüncü oturumunda Hüseyin b. Hasan'ın *Letâifü'l-efkâr* isimli eseri Özgür Kavak'ın sunumuy-

lu tartışıldı. Eser hâlâ yazma hâlinindedir ve şu ana kadar Türkiye kütüphanelerinde üç nüshası tespit edilmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-20) kadı olduğu belirtilen Hüseyin b. Hasan bu eseri 1529 yılı civarında yazıp Sadrazam İbrahim Paşa'ya (ö. 1536) sunmuştur. Siyaset, tarih, edebiyat, adap ve mahlukatın acayip hâllerine dair beş bölümden oluşan ansiklopedik bir eser olarak nitelendirilebilir. Kavak'ın fıkıh dilini kullanan siyasete dair eserler arasında görülmesi gerektiğini ve Osmanlı topraklarında bu türde yazılan eserlerin ilk örneklerinden olduğunu vurgulayarak kitabın siyaset ve tarih ile ilgili birinci ve ikinci bölümlerini tartışmaya açtı. Kavak'a göre, yazarın kullandığı dil ve kaynaklar onun İslâm siyaset düşüncesinin temel kaynakları ve iddialarına hâkim olduğunu göstermektedir. Siyasete dair olan birinci bölümde dört fasıl vardır. "Saltanata Dair Mevzular" başlığı altında halife/sultan/emirin görevleri ve yapması ve kaçınması gereken işler sıralanmaktadır. Hüseyin b. Hasan'ın fikirlerini ve terminolojisini takip ettiği Maverdî (ö. 1058), İbn Cema'a (ö. 1333) gibi yazarlardan farklılaşarak yöneticinin gerekliliği ve halifede bulunması gereken özellikler tartışmasına girmemesine dikkat çeken Kavak, bunun nedenini içinde bulunulan dönemle açıklamaktadır. "Yönetim kademesinde yer alan gruplar" başlığı altında ise vezirler, mansıp sahipleri, inşa ehli, defatir ve emval meseleleri değerlendirilmektedir. Kitabın ithaf edildiği İbrahim Paşa'nın bir vezir olması hasebiyle, burada, vezirler bahsine geniş bir yer ayrılmaktadır. Bu bölümde ayrıca İslâm siyaset düşüncesinin değişmez konularından müşavere ve adalet iki fasıl hâlinde incelenmiştir.

Tarihe hasredilen ikinci bölümde ise "Hz. Adem'den 935 yılına kadar Haremeyn-i Şerifeyn'deki halifelerin tarihi" ele alınmaktadır. Bu bölüm yaratılışın başlangıcı konusuna ilişkin bir tartışma ile açılmaktadır. Yazar, zamanı Hz. Adem ile başlatmakta ve onu ilk halife olarak takdim etmektedir. Bundan sonra hilafet Hz. Muhammed'e kadar peygamber-

ler ile devam etmiştir. Hz. Muhammed'den sonra halifelik sırasıyla raşid halifeler, Emeviler ve Abbasiler tarafından temsil edilmiştir. Fatımiler, Eyyubiler ve Memlukler de halife olmuşlardır. Yazar bu halifeler serisinin sonunda, Haremeyn'e hakim olan iki Osmanlı sultanı; Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ı (1520-66) zikretmektedir. Onların dönemleri hakkında biraz daha detaylı bilgiler vermektedir. Kavak, bu noktada, tarih ile ilgili bölümün bu şekilde takdim edilmesinin kitabın yazıldığı dönem ile ilişkisine dikkat çekiyor. Ona göre, yazar bir taraftan o dönemde Osmanlı sultanlarının halife olduğunu iddia ederken diğer taraftan Osmanlı yönetimini İslâm tarihine ve dünya tarihine eklemek için uygun bir çerçeve geliştirmiştir. Ayrıca, bu bölümde, Hüseyin b. Hasan halifeler hakkında verdiği kısa biyografik bilgiler aracılığı ile birinci bölümde siyasete dair verdiği teorik bilgileri örneklemeye imkanı da elde etmektedir.

Osmanlı Dönemi Risâleleri

Fıkhî Mezheplerin Mahiyeti Üzerine: Kâfiyecî'nin el-Ferâh ve's-Surûr'u

Eyüp Said Kaya

27 Şubat 2014

Değerlendirme: M. Talha Çiçek

Osmanlı dönemi risaleleri çerçevesinde Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği program serisinin Şubat ayı konuğu Eyüp Said Kaya idi. "Fıkhî Mezheplerin Mahiyeti Üzerine" odaklanan bu oturumda Muhyiddin Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyecî'nin (1386-1474) el-Ferâh ve's-surûr adlı risalesi tartışıldı.

Risalenin yazarı hakkında Kaya'nın verdiği bilgiye göre, İzmir Bergama'da doğan Kâfiyecî, ilk olarak Saruhan beyliğinin çok yakınında bulunan Kütahya'da eğitim görür. Daha sonra eğitimini Osmanlı topraklarında ve Horasan'da devam ettirir. Horasan'ı müteakip Suriye ve Şam'a ve akabinde üç sene kal-

dığı Kudüs'e; ondan sonra da Mısır'a gider. Burada Berkûkiye Medreseleri ve Şeyhûniye Hankâhı'nda ilmî çalışmalarını sürdürür ve bu kurumlarda uzun süre çalışarak çok sayıda öğrenci yetiştirir. Suyûtî ve Sehâvî, Kâfiyeci'nin önde gelen talebelerindedir. Pek çok ilk dönem Osmanlı âliminde olduğu gibi, Kâfiyeci'nin ilim kariyeri, Osmanlı klasik dönemindeki ulema ağlarını göstermesi bakımından dikkate değer bir örnektir.

Kaya'nın dile getirdiği üzere, *el-Ferâh ve's-surûr* adlı risalesinde Kâfiyeci, mezhep kavramını ele alarak, konuyu üç bölüm hâlinde tartışmaktadır. Bu eser, dört mezhebin asırlar boyunca devam eden anlamı üzerine yazılmıştır. "Mezhep ilmi" diye bir ilme ihtiyaç duyulduğunu ileri süren Kâfiyeci'nin çalışmasında bu inanca yönelik bir çabanın izleri görülmektedir. Nitekim eserde mezhep ilmi, fıkıh ve fıkıh usulü ilminin dışında yeni bir ilim olarak tasvir edilmektedir. Birinci bölümde mezhebin tanımı yapılarak, mezhebe dair temel kavramlar ortaya konmaktadır. İkinci bölümde mezhebe dair temel problemlere yer verilerek, özellikle âlim olmayan mukallitlerin mezhep karşısındaki durumu konu edinilmektedir. Üçüncü ve son bölümde ise dört mezhep imamlarının hayatlarına dair kısa bilgiler verilmektedir. Bu bölüm diğer bölümlere nispetle daha kısadır. Daha sonra Osmanlı ilim dünyası ile İslâm dünyasının diğer coğrafyalarını mukayese eden Kaya, Osmanlı dönemini fıkıh ilmi açısından ikinci klasik dönem olarak değerlendirmektedir. Kâfiyeci'nin eserini de ikinci klasik dönemdeki yeniden tasnif çalışmaları bağlamına oturtmaktadır. Kaya, II. Klasik dönem tartışmalarını anlatırken Osmanlı döneminde ilim çalışmalarının durgunlaştığı iddialarının da gerçeği yansıtmadığını ifade etmiş, Osmanlı ilim mirasının ancak bu dönemin anlaşılmasıyla tam manasıyla açığa çıkarılabileceğine dikkat çekmiştir.

Osmanlı Dönemi Risâleleri

İmam Birgivi'ye Atfedilen Üç Risale Çerçevesinde 16. yy. Osmanlısında Din ve Toplum

Ahmet Kaylı

24 Mart 2014

Değerlendirme: Emine Kaval

Osmanlı dönemi risalelerinin ele alındığı toplantıların altuncusunda Sabancı Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doktora yapan Ahmet Kaylı, İmam Birgivi'ye atfedilen bazı risalelerin müellif sorununu tartışarak, on yedinci yüzyıl Osmanlı'sında din ve toplumsal yapı üzerine bir sunum gerçekleştirdi.

Hanevî çizgide bir âlim olmasına rağmen muhalif bazı görüşlerinden ötürü Osmanlı'da sefililiğin mi-marı kabul edilen Osmanlı ulemasından İmam Birgivi Mehmet Efendi'ye dair bu yaklaşımın modern bir görüş değil, kendi dönemine ait bir kabul olduğuna

dikkat çeken Kaylı, bu kabulü ortaya çıkartan şartları Birgivi'ye atfedilen 100 risale üzerinden inceledi. Kaylı'nın tespitine göre, Birgivi'ye nispet edilen 100 risaleden sadece 35 tanesi -gerek Birgivi'nin kendi eserlerinde onlara yaptığı atıflar ve gerek bazı tarih kaynaklarındaki kayıtlardan hareketle- kesin olarak kendisine aittir. Sunumunda risalelerin içeriğinden ziyade, telif sorununu çözmeye çalışırken karşılaştığı problemler ve vardığı sonuçlara yoğunlaşan Kaylı, doğrudan Birgivi'ye ait olmayan, müstensihler tarafından Birgivi'ye nispet edildiğini düşündüğü bazı risale bağlamında konuyu tartıştı.

On yedinci yüzyılda Kadızâdeliler ve sufiler arasında yaşanan ve kabir ziyaretleri, raks, devran, sesli zikir, musafaha ve benzer konuları kapsayan bir tartışma ortamında bazı risalelerin Birgivi'ye atfedilmesi Kaylı'ya göre tesadüfi değildir. Mezkur risalelerin ilk istinsah tarihlerinin bu döneme denk gelmesi Kaylı'nın iddiasını destekler niteliktedir. Nitekim, Kadızâdeliler, kendi argümanlarını savunurken Birgivi'nin otoritesinden faydalanmak amacıyla ya doğrudan Birgivi'nin eserlerini referans almışlar ve yahut onda bulamadıklarını ona isnat ederek fikirlerini kuvvetlendirmeye çalışmışlardır.

Birgivi'ye atfedilen *Ziyâretü'l-kubûr* başlıklı risalenin İbn Teymiyye'nin talebesi İbn Kayyım el-Cevziyye'nin *İğâsetü'l-lehvân'a* dayanarak muhtasar olarak yazıldığını tespit eden Kaylı, bu eserin Birgivi'ye atfedilemeyeceğini düşünmektedir. Çünkü, Birgivi, eserlerinde İbn Teymiyye ve İbn Kayyım el-Cevziyye'yi kaynak olarak kullanmamıştır. Ayrıca bu risalenin müellifi hakkında on dokuzuncu yüzyılda basılmış iki mecmuadaki nispetler haricinde hiçbir kayıt da mevcut değildir. Öte taraftan, eserin adı ile tarama yapıldığında 16 tane nüshasının bulunduğu ve bunların birinde risalenin Ahmed Rumî el-Akhisarî'ye nispet edildiği görülmektedir. Bu bilginin izini süren Kaylı'ya göre, Akhisarî'nin başka risalelerinde de -örneğin Mecâlisü'l-ibrâr'da- İbn Kayyım el-Cevziyye'den birebir alıntılar yaptığı görülmektedir. Bu nedenle risale'nin Akhisarî'ye ait olma

ihtimali yüksektir. Ancak, bu eser selefi çizgiyi haiz bir risale olduğundan Birgivi'nin selefi çizgiye aşına olduğunun ispatı olarak ona nispet edilmiştir.

Bir diğer risale *Musâfaha* risalesidir. Kaylı'nın tespitlerine göre 5 nüshanın ikisi Birgivi'ye nispet edilmiştir, fakat bunlar oldukça geç tarihlidir. Bu kayıtlar, bu risaleyi Birgivi'ye nispet için yeterli değildir. *Musâfaha* ile ilgili tarama yaptığında, Şamlı Seyyid Muhammed Kemaleddin isimli bir zatın *Musâfaha* isimli risalesiyle karşılaşan Kaylı eserde Akhisarî'yi eleştirmek için yazıldığını belirtilmesinden ve bu risaledeki alıntılarla Akhisarî'nin *Mecâlisü'l-ibrâr'ı* karşılaştırıldığında aynı cümlelerin bulunmasından hareketle bu risalenin de Akhisarî'ye ait olabileceğini belirtmektedir.

Kaylı'nın üçüncü olarak ele aldığı risale cehri zikir ile ilgilidir. 11 tane yazması bulunan risalenin temel argümanı cehri zikrin bidat hatta küfür olması sebebiyle şiddetle kaçınılması gereken bir fiil olduğudur. Bu risale 2 nüshada Birgivi'ye, bir nüshada ise Akhisarî'ye nispet edilmektedir. Ancak yine *Mecâlisü'l-ibrâr'da* bu konuya ait bir meclisin/bahsin bulunması bu risalenin de müellifinin Akhisarî olduğunu göstermektedir. Kaylı, öşri ve haracı arazilerle ilgili risalede de benzer telif sorunlarının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Akhisarî'ye ait ya da selefi çizgideki kimi risalelerin içeriğindeki radikal fikirlerden ötürü Kadızâdeliler tarafından Birgivi'ye atfedilmesi, onun otoritesinden faydalanma ihtiyacına matuftur, Kaylı'ya göre. Hakikaten de Birgivi, döneminde Kadızâdelilerin de baskısıyla devlet ve şeyhülislam tarafından otoritesi tescil edilmiş bir âlimdir. Örneğin Birgivi'nin *Tarîkat-ı Muhammediyye* isimli eserini cerh etmek ve zayıflatmak için sufiler teşebbüs etmiş ve bazı âlimler tarafından şerhler yazılmıştır. Ancak şeyhülislama şikayet edilen bu âlimlerden biri sürgün cezasına çarptırılmış ve tartışma Kadızâdeliler lehine sonuçlanmıştır.

Bu eserlerin müellifinin Birgivi olup olmamasından ziyade, Osmanlı düşünce hayatında hâkim olan düşünce tarzına getirilen birtakım eleştirilerin se-

lefi çizgide olması ve Birgivi'nin bunlara kaynaklık etmesinden ötürü Kaylı, bu anlamda Birgivi'nin kaleminden çıkmayan eserlerin de ona ait kabul edilmesinde bir beis bulunmadığını,

Birgivi'nin bu eserlerde bir tür diskur kurucu olarak görülebileceğini düşünmektedir.

1573'de vefat etmiş ve çeşitli eserler vermiş müşahhas bir Birgivi ile; ona nispet edilen eserler üzerinden oluşturulmuş muhayyel bir Birgivi'den söz edilebileceğini ifade eden Kaylı, bu muhayyel, kısmen de gerçek Birgivi'nin, özellikle on sekizinci yüzyılda yazılan şerhler yoluyla daha orta, daha mutedil bir çizgiye çekilmesi ile, sufiler nezdinde de benimsenmeye başladığını ve buradan hareketle şerhler vasıtasıyla otorite kabul edilen eserler üzerinden yeni bir şey söylemenin bir ihtiyaç olduğunu kaydetti.

Balkan Tarihi Konuşmaları

Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi: Kuzey Yunanistan'ın Fethi

Heath Lowry

15 Şubat 2014

Değerlendirme: Tuba Nur Saraçoğlu

Balkan Tarihi konuşmalarının ikincisinde uzun süredir çalışmalarını Batı Trakya ve Doğu Makedonya üzerine yoğunlaştıran Heath Lowry misafir edildi. Balkanlardaki Osmanlı mimari eserlerinden hareketle Osmanlı'nın Balkanlara nüfuzunu anlatan Lowry, öncelikle erken dönem Osmanlı tarihi açısından Anadolu kadar Trakya'nın da önemine dikkat çekti. Ona göre on dördüncü yüzyıla ait yazılı kaynaklar yeterli olmasa da Trakya'daki mimari eserler Osmanlı tarihi için mühim birer kaynak kabul edilebilir.

Osmanlı'nın Balkanlar'daki ilk duraklama noktası Pythion (Pityon: Burgos) ile başladık Lowry ile fo-

toğraflar eşliğindeki Balkan gezimize. Osmanlı kaynaklarında Hacı İlbey Burgosu olarak geçen Hacı İlbey ve Evrenos Gazi'nin 1357'de fethettiği ilginç bir Bizans kalesi burası. Kule, 1331 senesinde Kantakuzenos tarafından hazine olarak yaptırılmıştır. Lowry'ye göre, Osmanlılar bir yeri fethettiğinde o yerin ismini değiştirmeyi pek tercih etmezler, yalnızca söyleyişleri dil açısından kolaylaştırırlardı. Kantakuzenos'un yaptırdığı kulenin dışında bir kule daha vardır, burada. Bu kuleye ise Hacı İlbey kulesi diyorlar ki bu adlandırma kulenin onun tarafından yaptırıldığına işaretidir. Hacı İlbey ve Evrenos Gazi, Pythion Kalesi'nin etrafındaki yerleşim yerlerine akınlar yaparlar. Kuzeyde Edirne ve güney batıda Dimetoka bu yerler arasında. Dimetoka savaşmadan teslim edildiği için oradaki yerli halka kale içinde kalma hakkı tanınmış, kiliselerine ve mallarına dokunulmamıştır. Dönemin nüfus kayıtlarındaki kale içinde ve dışında yaşayan Müslüman oranları dikkate alındığında dışarıda çok daha fazla Müslüman olduğu görülür ki bu da kale içinde yerli halkın yaşadığı bilgisini desteklemektedir. Ayrıca, Sultan Mehmed Çelebi Cami olarak da bilinen Yıldırım Bayezid Cami (1395-1420) kale dışında inşa edilmiştir. Yapımı, Yıldırım Bayezid tarafından başlatılan bu cami oğlu Mehmet Çelebi tarafından tamamlanmıştır. Yeni bir Osmanlı şehri bu cami etrafında oluşur. Yıldırım bir de hamam yaptırmıştır. Fısıltı Hamamı diye de bilinen Oruç Paşa Hamamı takriben 1400'de yapılıyor. Balkanların en eski hamamlarından biri olan bu hamamın şimdilerde restore edildiğini öğreniyoruz, Lowry'den. Yine Oruç Paşa'ya ait türbe de burada bulunuyor. Benzer şekilde Edirne'de de Osmanlı'nın en eski yapıtları Edirne surlarının dışında inşa edilir. Bunların en eskisi olan Eski Cami dahi bu surların dışındadır. Burada da yepyeni bir Osmanlı şehri görürüz. Bir sonraki durağımız Gümülcine. 1363'te Evrenos surlarla çevrili bir başka şehri; Gümülcine'yi alır. 1430'ların başında yazılan bir seyahatnamede şaşkınlıkla ifade edildiğine göre surların içinde kilise vardır ve Rum-

lar suriçinde oturmaktadırlar, Müslümanlar ise surların dışında. O dönemden kalan Evrenos'un yaptırdığı ev ise surların aşağısındadır. Evrenos'un bu evi daha sonra imaret olarak kullanılır. Önceden şehir surlarının dışında olan bu yapı, şimdilerde cami ile beraber şehrin tam göbeğinde yer almaktadır. On dördüncü yüzyılda birtakım tekkeler de inşa edilir burada. Bunlardan günümüze ulaşanlar da vardır. Seyyid Ali Sultan türbesi en önemlilerinden birisidir. Muayyen vakitlerde onbinlerce insanın geldiği tekke hâlâ aktiftir. Normal zamanda bir tek türbedar ve ailesinin oturduğu yapıda bir de aşevi vardır. Bu aşevi kalabalık insan gruplarını ağırlamak için hizmet verir. Tekkenin tam göbeğinde 600 senelik bir karadut ağacı da bulunmaktadır. Lowry'nin bahsettiği bir başka durak, Osmanlı kaynaklarında Kara İlica olarak geçen bölgedir. Burada iki mühim eser mevcuttur: Evrenos'un yaptırdığı bir han ve bir kaplıca. Burada özellikle normal şartlarda bir akıncı beyinin vazifesi olmamasına rağmen Evrenos'un her gittiği yerde hanlar, imaretler ve yollar yaptırmasına dikkat çeken Lowry'ye göre, "O hâlde o hanları kim için yaptırıyor?" sorusunun bir tek cevabı vardır: İtalyan tüccarlar için. Onlar bu yoldan Bursa'ya gelip ipek almakta ve İtalya'ya götürmektedirler.

Surlarla çevrili bir başka şehir Drama'dayız. Şehir 1383'te fethediliyor. Surlarının 1 km aşağısında bir erken dönem Osmanlı camisi vardır. Bu caminin yapıldığı tarihte nüfus kayıtlarına göre burada 150 tane Müslüman yaşamaktadır. Lowry'nin bu cami ile ilgili görüşü; caminin, ihtiyaçları karşılamak maksadıyla değil, "biz geldik ve hiçbir yere gitmeyeceğiz" mesajını vermek kastıyla yaptırıldığı yönündedir. Nitekim bu caminin etrafına yine çarşı ve mektepler kurulur. Drama'nın tam göbeğinde olan bu cami şu anda bir kilisedir. Sonraki uğraşımız Evrenos'un yine aynı yıl fethettiği Siroz'dur/Serez'dir. Burada ilk yapılan cami ise Çandarlı'nın surların 1 km aşağısında yaptırdığıcamidir. Diğer yerler gibi, teslim olduğu için Siroz'da da herhangi bir kilise camiye çevrilmemiştir. Bu bilginin on sekizinci yüzyılda yazılan Yunanca

kroniklerde de yer aldığını ekleyen Lowry'nin ifadesiyle, Serez'de hâlâ hiçbir zaman cami yapılmamış üç Bizans kilisesi vardır. Osmanlılar şehri alıp yepyeni bir Osmanlı şehri inşa etmişlerdir.

Öte taraftan bu bağlamda üzerinde durulması gereken önemli bir başka husus surlarla çevrili şehirlerin su ihtiyacıdır. Nitekim, sur içindeki sarnıç suları hem abdeste uygun değildir hem de şehrin dışına çıkması problemlidir. Hamamda ve camide ise suya ihtiyaç vardır. Mevcut su kemerlerinin varlığı bu şekilde izah edilebilir. Dimetoka, Gümülcine ve Serez'de on dördüncü yüzyıl sonuna doğru bu yapıları görmek mümkündür.

Evrenos'un ve konuşmanın son durağı Balkanlarda ilk kurulan Osmanlı kasabası veya şehri, bugünkü Yenice Vardar'dır (Giannitsa). Lowry'nin verdiği bilgiye göre Yenice Vardar, Evrenos'un atlı akıncılarını alabilecek büyük bir ovardır. Evrenos ölünce onun oradaki sarayı Gümülcine'deki gibi imarete çevrilir. Evrenos'un türbesi de Yenice Vardar'dadır. Çok mühim bir ziyaretgah olan bu türbede önceleri Evrenos'un zırhı ve okuduğu Kur'an-ı Kerim mevcuttken, bunlar şimdi Harbiye Askeri müzesinde sergilenmektedir. Kur'an-ı Kerim'i 1386-1387 senesinde Fergana'da yazılmıştır ve bu tarih Evrenos'un hacca gittiği seneye denk gelmektedir. Ayrıca, türbenin restorasyonu sırasında Evrenos'un kabri açıldığında pişmiş topraktan 37 tane tespih tanesi bulunmuştur. Pişmiş topraktan tespih dünyada yalnızca Kerbelâ'da yapıldığı için Evrenos, bu tespihi de ya hacca giderken ya da dönerken edinmiş olmalıdır, Lowry'e göre.

Son olarak Evrenos ailesinin nüfuzuna ve aile ile yaptığı bir seyahate değinen Lowry, Evrenos imaretinin işlevinin 1363'ten 1900'e kadar sürdürdüğü bilgisini verdi. Oldukça zengin bir aile oldukları için kurulan imarethaneler uzunca yıllar boyunca Balkan halkına hizmet etmiştir.

Balkan Tarihi Konuşmaları

Osmanlı Basınında Balkan Savaşları

Salim Aydın

14 Nisan 2014

Değerlendirme: Ayşe Yılmaz

Balkan Tarihi Konuşmaları'nın üçüncü oturumuna, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nde yakınçağ tarihi dersleri veren Salim Aydın konuk edildi. Aydın, 2012 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi bilim dalında tamamladığı ve 2013 yılında *Balkanların Acı Yüzü: Osmanlı Basınında Balkan Savaşları* ismiyle kitaplaştırdığı doktora tezi üzerinden Balkan Savaşları'nı değerlendirdi.

Balkan Savaşları'yla ilgili bu zamana kadar yapılan, çoğunlukla da savaşın tek bir cephesini ele alan çalışmalarda Balkan Savaşları öncesi Osmanlı Devleti ve Balkan ülkelerinin savaşa bakışları ve savaş hazırlıkları hakkında pek fazla bilgi bulunmadığını tespit eden Aydın, dikkatini çeken bu konuya odaklanır, doktora tezinde. Aydın'ın başlıca kaynağı da dönemin gazeteleridir. Konuyu, *İkdam*, *Tanin*, *Tanzimat*,

Alemdar, Sabah, Renin, Independent, Le Temps, La Turquie gibi yerli ve yabancı basın ve arşiv kaynakları üzerinden değerlendiren Aydın, “Osmanlı, Balkan Savaşları’nı niçin kaybetti?” sorusunun peşine düşüyor.

Aydın’a göre, söz konusu soru bağlamında kaynaklarda çokça zikredilen ve çoğu akademisyenin kendinden önceki literatürden yararlanarak ortaya koyduğu dört olayın (Kiliseler ve mektepler kanunu, terhis meselesi, Sırbistan’ın Selanik üzerinden silah geçirme meselesi ve Hariciye Nazırı Asım Bey’in 15 Temmuz 1912’de söylediği “Balkanlardan imanım kadar eminim” sözünün) nasıl anlaşıldığı ve aslında nasıl anlaşılması gerektiği önemlidir burada. Nitekim, Rumeli’de, Bulgarlar ile Rumlar arasında kavga konusu olan kiliseler ve mektepler hakkındaki ihtilafı çözmek amacıyla Osmanlı hükümeti bir kanun düzenler. Artık bu iki unsur arasındaki çatışmaları bastırarak Osmanlı için oldukça zor bir hâl almıştır. Rumlar bu kanunun uygulanmaması için mitingler düzenlerken Bulgarlar daha ılımlı bir tavır sergilerler. Öte taraftan bu konuya dair, kaynaklarda, II. Abdülhamit’in Rum ve Bulgarları birbirine düşürüp kiliseleri birleştireceği fikri hâkimdir ve bu, Balkan Savaşları’nın kaybedilme nedenlerinden biri olarak sunulur. Bu kanunun, Balkan Savaşları öncesinde, Rumları ve Bulgarları birleştirdiği yönünde pek çok yazı kaleme alınmıştır. Hâlbuki bu iddialar mesnetsizdir. Zira bu iki unsurun Balkan Savaşları sırasında dahi birleşmediği görülmektedir. Balkan devletlerini bir araya getiren asıl faktör Osmanlı Devleti’nin 1912 yılında İtalyanlar ile Trablusgarp Savaşı’na girmesidir. Terhis meselesine gelince, kaynaklarda “1912’de 70.000 civarında usta asker terhis edildi. Edilmemiş olsaydı biz yenilmezdik” ifadelerine çokça rastlanmaktadır. Oysa o dönemde askerler savaşmak veyahut savaşmayacaklarsa terhis edilmek isteğiyle bir ayaklanma girişimi içindedirler; kalacak yerleri yoktur ve Balkanlar’da da bir birlik söz konusu değildir. Bu sebeple terhisin olagan bir şekilde, iddia edildiği gibi keyfi değil, zaruri şartlar altında gönderilen askerlerin yerine yenilerinin getirilmek suretiyle uygulandığı

görülmektedir. Ayrıca bu askerler terhis edilmeseydi dahi Osmanlı Devleti’nin savaşı kaybedeceğinin izleri sürülebilmektedir. Zira henüz ordunun başına geçecek bir genelkurmay dahi atanamamıştır. Silahların Osmanlı topraklarından geçirilmesi konusunda da yine dönemin resmi kaynakları dikkate alınmaksızın olay, hatıratlar üzerinden açıklanmaya çalışıldığı için hataya düşülmüştür. Arşiv kaynakları incelendiğinde bu tür silah sevkiyatlarının diğer dönemlerde de gerçekleştiği görülmektedir. Burada Osmanlı’nın bu sevkiyata izin vermesi en iyi ihtimalle dost kazanmak isteğiyle irtibatlandırılmalıdır. Son olarak birçok kaynakta “Balkanlar’dan imanım kadar eminim”, “Devletin âtisinden imanım kadar eminim” veya “Devletin âtisinden vicdanım kadar eminim” şeklinde versiyonları bulunan Hariciye Nazırı Asım Bey’in sözü üzerinden savaşın İttihatçılar yüzünden kaybedildiği görüşüne yer verilmiştir. Oysa Asım Bey ittihatçı değildir. Bu söz de, ülkedeki fitne ve fesadın bitmesiyle herkesin üzerine düşeni yapacağını beyandan ibarettir. Öne sürülen bu iddiaları değerlendirdikten sonra Aydın, Balkan devletlerinin ve Osmanlı’nın savaş hazırlık süreçlerini karşılaştırdı. Burada Aydın, Osmanlı Devleti’nin hem siyasi hem de askeri olarak Balkan Savaşları’nahazırlanmadığını ileri sürmektedir. Osmanlı Devleti, elinde bulunan imkânları kullanmaktan aciz kalmıştır. Örneğin 17 uçağının bulunmasına rağmen kullanmayı bilen ecnebi pilotları yetersizdir. Ordudaki düzensizlik yüzünden erzakların nasıl ve kimlere dağıtılacağı hususları bile problem olmuştur. Bir ay içerisinde kaybedilen Balkan Savaşları’nı Türk tarihinin en dramatik olaylarından biri olarak niteleyen Aydın, bu konuda en önemli problemin, Avrupalı devletlerin savaş çıkmayacağına dair verdiği güvenceye duyulan itimattan kaynaklandığı görüşündedir. Oysa, dış basında yer alan haberlerde savaşın çıkacağı son derece aşıkardır.

Tam Panel

Modernleşme Dönemi Osmanlısında Ulema Aileleri ve Elitleşme

22 Şubat 2014

Değerlendirme: **Betül Sezgin**

BSV TAM bünyesinde şubat ayında “Modernleşme Dönemi Osmanlısında Ulema Aileleri ve Elitleşme” isimli panel organize edildi. Oturum başkanlığını Mehmet İpşirli’nin yaptığı panelin konuşmacılarından Arzu Güldöşüren “İkinci Mahmut Dönemi İstanbul Müderrisleri: Sosyal Kökenleri ve Aile Bağları”, Zeynep Altuntaş “Sultan Abdülmecid Dönemi İstanbul Müderrisleri: Meslekte Yükselme ve İstihdam Alanları”, Selim Argun “Elit Çatışma Teorileri Perspektifinden Ulema, Vakıf ve Merkezi Yönetim İlişkileri (1789-1839)” başlıklı sunumlarını gerçekleştirdiler.

İlk panelist Arzu Güldöşüren II. Mahmut Dönemi İstanbul müderrislerinin sosyal kökenleri ve aile bağlarını değerlendirdi. Bu minvalde öncelikle, medrese teşkilatının yapısı ve müderrislerin bu yapı üzerindeki etkilerine odaklanan Güldöşüren, Osmanlı ulemasının hem bilgi ve kültür seviyesi bakımından hem de meselelere hakimiyet ve

müdahale etme gücü bakımından toplumun önde gelen seçkin insanları arasında, “elit” tabakadan kabul edildiğine dikkat çekmektedir. Ona göre, Osmanlı ulemasını iyi anlayabilmek için ailelerine bakmak gerekir. Ulema aileleri, müderris, kadıasker hatta şeyhülislam olarak görev almış iktisadi ve askerî görevlerde birinci derecede etkili kişilerdir. Birbirlerini kollayan ve gözetten bir yapıya sahiptirler. Öyle ki, pek çoğunun, rüşvet ve iltimasla, çocuk denecek yaşta medrese makamlarını ve büyük kadılık derecelerini elde ettikleri görülmektedir.

Sunumunda, İstanbul müderrisleri üzerinden bir okuma yapan Güldöşüren, II. Mahmut’un 31 yıllık saltanatı içinde, dört gruba ayırdığı, yaklaşık 1214 müderris tespit etmektedir. Bunlardan ilki, ilmiye kökenli olanlardır. Bu 421 ilmiye mensubu arasından 170’i Dürrizâde, Arapzâde, Paşmakçızâde gibi meşhur ulema ailelerindedir. İkinci olarak bir şekilde görevleri esnasında padişahın gözüne giren ya da müderrislik dışında önemli görevler ifa eden taşralı müderrisler gelir. Bunlar da bir süre sonra kendi oğulları ve torunlarını ya da yakın akrabalarını ilmiye sınıfına sokmuşlardır. Bu şekilde 23 kişinin soyundan gelen 53 kişi vardır. En önemlilerinden biri Pirlepelî Ahmet Efendi’dir. Üçüncü kategori de ilmiye kökenlidir. Bunlar daha çok şeyhülislam ya da dönemin ünlü âlimlerinin soyundan yürüyen ailelerdir; mesela, Aşirefendizâdeler, Sahafîler Şeyhizâde Mehmet Esad Efendi’nin ardından yürüyen aileler gibi. Dördüncü kategori paşaların, yüksek devlet ricalinin çocuklarından teşekkül eder. Burada 34 farklı aileden gelen 97 kişi vardır. Bunların ileri gelenleri Halil Hamit Paşa, Çelebi Mustafa Paşa aileleridir. Bunlara son bir kategori daha ilave edilirse ilmiye teşkilatı içindeki müderrislerin meslekleri dışında imamlık, münecimbaşlık, hekimbaşlık gibi çeşitli vazifeleri ifa eden müderris aileleri karşımıza çıkar. Bununla birlikte yaptığı araştırma neticesinde, 1703’ten 1839’a kadar öne çıkan 11 aile tespit eden Güldöşüren’e göre İshakzâde, Damatzâde, Feyzullahzâde, Mirzazâde, Mekkizâde ve Asafzâde

ailelerinin etkinlikleri bu dönemde azalmaktadır. Dürri-zâde, Arap-zâde, Paşmakçı-zâde ve Pirizâde ailelerinin ilmeyedeki muteber konumları ise devam etmektedir. Öte taraftan II. Mahmud dönemi ulema ailelerinin yapısı yeknesak değildir. Çeşitli vesilelerle padişaha yakın olup önemli görevler ifa edenlere zamanla ilmiye içinde aileler meydana getirebilmenin yolu açıldı. Nitekim, ilmiye sadece üst düzey aileler için çekici bir alan değildi. Teşkilata giren herkes fırsat bulduğu ölçüde kendi çocuğunu ve yakınlarını ilmiyeye dahil etmeye çalıştı. Bu nedenle zaman ve şartlara göre etkin olan aileler değişmiştir. Bu bağlamda öne çıkan birkaç devlet ricali mevcuttur. Birincisi, vali, paşa ya da sadrazam çocuklarıdır. Bunlar II. Mahmud döneminde belirgin bir şekilde ilmiyeyi tercih eder ve aileler oluştururlar. Özellikle valiler, II. Mahmud döneminin hemen öncesinde vali olmak isteyenlerin sayısının artması neticesinde maddi açıdan sıkıntıya düşünce, ilmiye mensuplarının daha düzenli maaş almaları ve toplum içindeki itibarlarının yüksek olması itibarıyla çocuklarını ilmiyeye yönlendirmişlerdir. Paşalar ise mallarını müsadereden korumak, mirasını kendi ailesine bırakmak gibi nedenlerle çocuklarını ilmiyeye sevk ederler. Aynı durumda olan silahtar çocukları da vardır ve bunlar da özellikle II. Mahmud döneminde ilmiyeye girerler. İkinci bir grup ayan çocuklarıdır. Sultan Mahmud Sened-i İttifak'ın hazırlanmasındaki ve Nizam-ı Cedid'in ortadan kaldırılmasındaki rollerini bildiğinden ayanlara karşı merkezîyetçi bir politika benimser. Onların taşradaki hâkimiyetine son vererek kendisine bağlamaya çalışır. Bazı ayan çocukları da bu vesile ile ilmiyeye alınırlar. Üçüncü grup da, Anadolu'dan, Balkanlar'dan, Kafkasya'dan, İstanbul ve Arap vilayetlerinden gelen taşra müderrislerdir. Bunlarla ilgili en göze çarpan şey; Anadolu vilayetlerinden gelenlerin Rumeli vilayetlerinden gelenlerin dört katından daha fazla olmasıdır. Bunun birkaç nedeni vardır; Anadolu'nun yüz ölçümünün fazlalığı, en eski ilim

ve kültür merkezlerinin; Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerin Anadolu'da yer alması, Anadolu şehirlerinde on altıncı yüzyıldan beri devam eden eşkıyalık hareketleri, bürokrasideki hareketlenmeler ve ekonomik bozukluklar. Burada dikkat çekici grup Kafkasyalılarıdır. Osmanlı-Rus mücadeleleri sırasında kaybedilen Doğu topraklarından Osmanlıya göç eden Kafkasyalılar II. Mahmud döneminde belirgin bir şekilde medreselerde görülmektedir.

Osmanlı ilmiye çalışmalarının dayandığı kaynakları belirterek sunumuna başlayan ikinci panelist Zeynep Altuntaş ise Sultan Abdülmecit dönemi İstanbul'daki müderrislere değindi. Altuntaş'ın tespitine göre, bu dönemde, ailesi ilmiye kökenli olan müderrisler çoğunlukta değildir. Ailesi taşra kökenli olanlar ilk sırada yer almaktadır. Ardından sırasıyla ilmiye kökenliler, ilmiye dışından gelenler ve İstanbul kökenli müderrisler gelmektedir. Aile arka planına bakıldığında bu durum medrese derecelerinin değiştiğini de gösterir. On iki medrese derecesinden ilk yedi medrese derecesinde taşra kökenliler ön plandadır. Sekizden sonra bu durum ilmiye kökenliler lehine değişir.

Müderrislerin geldikleri derecelere göre görev sürelerinin bilinmesinin ilmiye tarihi açısından önemini fark eden ve yaptığı çalışmada her bir görev süresini araştıran konuşmacı, bu sürenin 0 ile 11 yıl arasında değiştiğini tespit etmektedir.

Buna göre, müderrisler en az Sahn-ı Seman, en fazla ilk medrese derecesi olan ibtida-i hâriçe görev almaktadır. İlmiye kökenliler ile taşra kökenliler karşılaştırıldığında aralarında görev bakımından bir farklılık görülmemektedir. Ancak ilmiye kökenli olan müderrislerden bir yılını dahi doldurmadan bir üste geçen müderrislere daha fazla rastlanır. İlmiyeye girişten en son dereceye kadar en fazla görev süresi de 43 yıldır. Bazı müderrisler normal medrese seyri içinde yükselirken bazıları birkaç medrese derecesini atlayarak ilmiye hiyerarşisinde yükselir. Derece atlayarak yükselen müderrisler arasında taşra kökenliler fazladır.

Medrese derecelerini atlayarak ilerleyen müderrislerin dışında itibari olarak görevlendirilen müderrisler de vardır. Bu itibari görevlendirmeler, üst medresede yer olmayınca müderris yerinde kalarak bir üst veya daha üst medrese derecelerinin ona itibari olarak verilmesiyle gerçekleşmektedir. Altuntaş, Sultan Abdülmecit dönemindeki itibari görevlendirmeleri üç grupta tasnif etmektedir. Bunlardan ilki ulema veya onun çevresinden gelen kişilerdir. İkinci gruptakiler ise ünlü biri ile bağlantısı kurulamayan sadece nereli olduğu bilinebilen kişilerdir. Üçüncü gruptakiler de müderrislikten başka görevlere sahip olan kişilerdir. Meşhur bir ulema veya paşaya bağlı olmayan müderrislere verilebilecek en önemli örnek Lofçalı Ahmet Cevdet Efendidir. Kendisi üç defa itibari olarak görevlendirilmiştir. Rusçuklu Ali Fethi Efendi de dört defa ayrı tarihlerde aynı medrese dereceleri ile itibari görevlendirilmiştir. İtibari görevlendirilen müderrisler sadece itibari görevlendirmelerde değil daha sonraki görevlerinde de diğer müderrislere göre daha hızlı yükselmişlerdir. Medreselerde kadınlara terfiler de söz konusudur. Bu terfiler, yani medreselerde eğitim veren konumundan kazada kadı olma, hukuki alana geçme, sadece medreselerin üst derecelerinde bulunan kişiler için geçerli değildir. İlk medrese derecelerinde de kadınlara geçme söz konusudur. Ancak medrese

derecesinde ilk sıradakilere daha alt mevleviyetler verilmektedir. İstanbul'daki müderrislere ise daha çok üst mevki olan mahreç mevleviyeti verilir. İbtidâ-i hâriç yani medrese derecelerinin başında müderrislik yaparken kadılığa geçenlere ilk örnek İstanbullu Seyyid Efendi'dir. Bir diğer dikkat çekici husus, son müderrislik derecesi olan darülhadiste taşra kökenliler azdır. Ayrıca, devletin önemli kademelerindeki kişilerin oğulları da kadılığa geçebilmiş ve bunu daha sonraki nesillerine aktarabilmişlerdir. II. Mahmud'un imamı Mehmet Zeynelabidin'in soyu bu anlamda bir örnektir. Sonuç itibari ile İstanbul'dan gelen müderrislerle ünlü ulema aileleri veya diğer devlet ricaline mensup müderrisler yan yana yükselebilmıştır.

Öte taraftan, müderrisler hem ilmiye hem de ilmiyeden gayri görevler icra etmişlerdir. İlmiye dışındaki meslekleri modernleşme çabalarının bir neticesi olarak tezahür eder. İlmiyenin ihmal edildiği ileri sürülen bu dönemde yeni ortaya çıkan müesseselerde başka istihdam alanları açılmıştır. Ulema, mekteplerin kurulmasında, yönetiminde ve hocalığında bulunur. Nezaret ve meclislerde görevlendirilir. Telif ve tercüme gibi ilmi faaliyetlerin yapıldığı Encümen-i Daniş'te ve Meclis-i Maarif-i Umumiye'de yine üst rütbeli müderrisler görülmektedir. Bu istihdam alanları Sultan Abdülmecit zamanında da önemini korur. Modernleşme ile birlikte müderrislere açılan yeni istihdam alanları genellikle görevleri ile birlikte devam eder. Bazıları da ilmiyeden kopup tamamen meslek silkine geçmiştir. İstanbul'da bu durum yaygındır. Sonuç itibariyle bu dönemde ulemanın yetkilerinin azaldığına değil, farklı istihdam alanları ile genişlediğine şahit oluyoruz.

Üçüncü konuşmacı Selim Argun, Osmanlı idari yapısında kimleri elit kabul edeceğimiz, sorusu bağlamında, 1789- 1839 yılları arasındaki süreci mercek altına aldı. Richard Lachmann'ın "elite conflict theory of historical contingency" teorisinden

hareket eden Argun, bu teorinin içinde barındırdığı üç temel hususa dikkat çekti: ilki “elitler”, ikincisi “conflict (çatışma)”, üçüncüsü de “historical contingency; tarihin belli coğrafyalarında ön görülemeyen bazı olayların ortaya çıkması” hususudur. Argun’a göre bu teorinin cezp edici tarafı, zamanın belli dilimlerinde ortaya çıkan ve sosyal değişmeyi tetikleyen elitler arası mücadelenin sonucunu öngörülebilir kılmasıdır.

Lachmann’ın teorisi bağlamında Osmanlı ulemasını inceleyen ve bu minvalde elit kimdir, Osmanlı uleması elit kabul edilebilir mi sorularının izini süren Argun’un ifadesiyle, ilmi disiplinin kriterlerine göre bir grubun elit sayılabilmesi için bazı şartlar gerekir. Bu şartlardan birisi, idareci kesimden olmaktır. Bunlar, üst düzey idareciler arasından çıkarlar. Siyasi yapının üst kısımlarında yer alan bu mercinin elit olması gerekir. Osmanlı gibi anti merkantilist bir yapıda merkeze ve sultana yakınlık gücün ve otoritenin kaynağıdır. Dolayısıyla üst düzey bir grup ne kadar çok merkezde ve sultana yakın ise o kadar gücü ve nüfuzu fazladır. Grubun elit kabul edilebilmesi için ikinci bir şart da, üyesi olduğu kendine has sosyal bir organizasyona sahip olmasıdır. Yani burada aslında ilmiye silki, Devlet-i Aliyye’nin dört bir tarafına uzanan ve devleti koruma, kollama ve geleneği muhafaza görevini üstlenen aynı zamanda siyasi bir organizasyondur. Osmanlı uleması bu organizasyon tanımına uyması hasebiyle de bu şartı yerine getirir ve Osmanlı üst uleması elit kabul edilebilir. Üçüncüsü ise siyasi bir yapıya sahip olan bu grubun aynı zamanda kendilerini maddi açıdan idame ettirecek bir finansal mekanizmaya sahip olmasıdır. Osmanlıda bu mali desteğin karşılığını bulan kurum vakıflardır. Osmanlı vakıfları, Osmanlı ulemasının gerek mütevellisi gerek nazırın gerek mevkufun leh olması cihetiyle, medreseleri destekleyen finansal kurum niteliğini haizdir ve bu yönüyle ulemaya finansal olarak nisbi bir otonom kazandırmıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı uleması bu üçlü saç ayagına

uyması hasebiyle elit kabul edilebilir, Argun’un ifadesiyle. Bu noktada ilmiye ile ulema terimlerini de doğru bir şekilde tanımlamak gerekir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte modernleşme çabaları içerisinde ulema üç farklı biçimde değerlendirilmiştir. Birincisi, “ulema bu modernleşmeye karşı durmuş, ket vurmıştır” görüşünü savunan resmi tarih söyleminin ürünü olan çalışmalardır. İkincisi, Osmanlı ulemasının aslında yeniliklere hem planlama hem icra noktasında çok büyük destek verdiğini, modernleşmede öncü bir rolü bulunduğunu ileri süren yaklaşımlardır. Üçüncüsü ise “ulema desteklemiştir ama ulemanın kendi içerisinde hiyerarşik bir yapılanması vardır. Üst düzey ulema kendi menfaatleri gereği modernleşme çalışmalarına destek olurken alt düzey ulema buna şiddetle muhalefet etmiştir” şeklinde bir tanımlama yapar. Burada üst düzey ulema ile alt düzey ulema arasında bir ayrımla karşılaşıyoruz. Bu kısmen doğru fakat düzeltilmesi gereken bir noktadır. Zira medrese talebesini, bir sufteyi veya softayı âlim ya da ulema diye tanımlamak doğru değildir. Bu, biraz da ulema teriminin kendisinden, fluluğundan kaynaklanır. Oysa, her ilmiye mensubu elit kabul edilemez. Bu nedenle ulemanın reformlara olan muhalefeti de bu kategoriden sonra farklı bir manzara kazanır. Bütün bu değerlendirmelerden hareketle Argun’a göre, III. Selim ya da II. Mahmud döneminde modernizasyona, modernleşme çabalarına karşı ideolojik anlamda herhangi bir ulema muhalefeti söz konusu değildir. Bu konuda en çok örnek gösterilen Kabakçı İsyanı da aslında alt-üst ulema ayrımından ziyade tam bir elit çatışmasından kaynaklanmıştır. Bu anlamda bir ulema ailesine mensubiyet elitleşme açısından önemli olsa da tek başına sosyal ve siyasal değişimi tetikleyebilecek güçte bir elit klikleşmesi için yeterli değildir. Bunların yanında içerisinde ulemanın da olduğu değişik elit grupları vardır. Bunda da Hâne-gî himaye sistemi önemli bir gruptur. Hâne-gî himaye sistemi aslında nüfuzlu Osmanlı paşalarının veya ileri gelen devlet adamlarının Saray’ı ve bilhassa Enderun’u örnek alarak kendi konaklarında kabiliyetli

gençleri yetiştirip onlara yatırım yapması ve bunları devlet kapısına gönderip üst düzey bürokrat devlet adamı gibi konumlara yerleştirerek kendi ekibini kurmak suretiyle devletteki nüfuzunu artırması sistemidir. Yani olay sadece alt-üst ulema arasında değil de kendi ideolojilerini argümantasyon hâline getirerek kendi menfaatleri yönünde ekiplerini kurup yakın halkaya dâhil olmaya çalışan elit klikler arasında bir çatışmadır. Osmanlı tarihini bu elitler arasındaki mücadele tarihi olarak değerlendirmek mümkündür.

talebesini, bir sufteyi veya softayı âlim ya da ulema diye tanımlamak doğru değildir. Bu, biraz da ulema teriminin kendisinden, fluluğundan kaynaklanır. Oysa, her ilmiye mensubu elit kabul edilemez. Bu nedenle ulemanın reformlara olan muhalefeti de bu kategoriden sonra farklı bir manzara kazanır.

Bütün bu değerlendirmelerden hareketle Argun'a göre, III. Selim ya da II. Mahmud döneminde modernizasyona, modernleşme çabalarına karşı ideolojik anlamda herhangi bir ulema muhalefeti söz konusu değildir. Bu konuda en çok örnek gösterilen Kabakçı İsyanı da aslında alt-üst ulema ayrımından ziyade tam bir elit çatışmasından kaynaklanmıştır. Bu anlamda bir ulema ailesine mensubiyet elitleşme açısından önemli olsa da tek başına sosyal ve siyasal değişimi tetikleyebilecek güçte bir elit klikleşmesi için yeterli değildir. Bunların yanında içerisinde ulemanın da olduğu değişik elit grupları vardır. Bunda da Hâne-gî himaye sistemi önemli bir gruptur. Hâne-gî himaye sistemi aslında nüfuzlu Osmanlı paşalarının veya ileri gelen devlet adamlarının Saray'ı ve bilhassa Enderun'u örnek alarak kendi konaklarında kabiliyetli gençleri yetiştirip onlara yatırım yapması ve bunları devlet kapısına gönderip üst düzey bürokrat devlet adamı gibi konumlara yerleştirerek kendi ekibini kurmak suretiyle devletteki nüfuzunu artırması sistemidir. Yani olay sadece alt-üst ulema arasında değil de kendi ideolojilerini argümantasyon hâline getirerek kendi menfaatleri yönünde ekiplerini kurup yakın halkaya dâhil olmaya çalışan elit klikler arasında bir çatışmadır. Osmanlı tarihini bu elitler arasındaki mücadele tarihi olarak değerlendirmek mümkündür.

Tam İhtisas Konuşmaları

XVI. Yüzyıl Osmanlısında Devlet ve İdare: Rüstem Paşa Örneği

Zahit Atçıl

16 Haziran 2014 - 19 Haziran 2014

Değerlendirme: Serhat Aslaner

Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak "TAM İhtisas Konuşmaları" başlıklı yeni bir tartışmalı toplantı serisine başladık. Diğer toplantı formatlarında olduğu gibi belirli bir konu etrafında yapılan sunum ve tartışma şeklinde cereyan edecek bu program, ilgili üst başlığa dair yakın aralıklarla gerçekleşecek birden fazla oturumdan müteşekkil olacak ve dolayısıyla daha derinlikli tartışmaların yapılabilmesine zemin hazırlayacaktır. Bu çerçevede 16 ve 19 Haziran 2014 tarihlerinde gerçekleşen ilk programda, Chicago Üniversitesi'nden Dr. Zahit Atçıl ile XVI. Yüzyıl Osmanlısında bürokratik yapının dönüşümü ve politika yapım süreçlerini Rüstem Paşa örneğinden hareketle tartıştık. 16 Haziran 2014 tarihli ve "Fütuhattan Barışa Kanuni Devri

Osmanlı Dış Politikası” alt başlıklı ilk oturumda cevap aradığımız temel soru; Osmanlı’nın askerî açıdan daha üstün olmasına rağmen doğuda (İran) ve batıda (Habsburg) savaflara/fütuha neden son verdiği oldu. Gerek bu sorunun gerekse klasik dönem Osmanlı’nın, bilhassa Venedik kaynakları taranmaksızın araştırılmasının ciddi eksiklikler içereceğini, sarayın gündelik hayatının neredeyse bir parçası haline gelen Venedik elçilerinin haftalık olarak gönderdikleri (bazen haftada birkaç defa) raporlarının Osmanlı tarihi açısından çok değerli bilgileri havi olduğunu vurgulayarak sunumuna başlayan Zahit Atçıl bu soruya; Osmanlı-İran ve Osmanlı-Avusturya arasındaki büyük rekabetlerin Rüstem Paşa döneminde sona ermesinin arka planında bir cümle ile “dönemin Osmanlı-İran-Avusturya havzasına hakim olan ‘barış bilinci’nin hakim olması” şeklinde cevap verdi ve konuşmasının devamında bu cevabı taraflar açısından ayrıntılandırdı.

Osmanlı-Safevi ilişkilerinin nirengi noktasının hanedanın meşruiyeti problemi olduğunu vurgulayan Atçıl; Safevilerin, Osmanlı hanedanının meşruiyeti açısından en büyük ve ciddi problemi teşkil ettiğini bunun da, Moğollar ile birlikte hakim olmaya başlayan Cengiz soyundan gelmeye dayalı meşruiyet arayışlarından kaynaklandığını belirtti. Köken itibarı ile kendini Cengiz’e dayandıramayan bununla birlikte, yine kendilerince en az onun kadar önemli olduklarını düşündükleri, Oğuz soyuna dayandırma cehdi gösteren Osmanlı’nın Şah Kulu isyanlarının Anadolu’daki Osmanlı hakimiyetini kayda değer bir şekilde sarstığını ve esasen Osmanlı’nın soy bakımından Safevilerce tartışmalı bir geçmişe sahip olması ise Osmanlı-Safevi rekabetini ortaya çıkaran ve körükleyen en önemli unsurlar. Keza Yavuz’un İran üzerine yaptığı seferlerin gayelerinden en mühimini de bu tehlikenin ve rekabetin bertarafı teşkil ediyor. Bir yandan karşılıklı meşruiyet problemi diğer taraftan ve bu probleme bağlı olarak ortaya çıkan rekabet ve çatışmaların nihaî olarak kalıcı bir sonuç

vermemesi ve bölgede bitmez tükenmez zayıf ve huzursuzluklara yol açmasının iki taraf için de bir barış fikrinin düşünülebilir hale gelmesinde etkili olduğunu belirten Atçıl, 1555 Amasya Antlaşmasının bu fikrin mütecessim hali olduğunu ve bu antlaşmadan sonra tarafların birbirleri nezdinde meşru otoriteler haline geldiklerini belirtti. Viyana, Macaristan ve bilhassa Akdeniz’deki çatışmalarda tebellür eden Osmanlı-Habsburg rekabetinin arka planında ise her iki imparatorluğun da “dünya imparatorluğu” fikri gütmelerinin etkili olduğunu ifade eden Atçıl’a göre, Osmanlı’nın Habsburg üzerine yaptığı gaza ve akınların en temel sebebi, kendine dönük olarak ve özellikle İran menşeli, meşruiyet problemini ortadan kaldırmak veya zayıflatmak. Bununla beraber; gerek İran’la varılan antlaşmalar neticesinde bu meşruiyet probleminin ortadan kalkması ve gerekse fethedilen uç bölgelerin sürekli el değiştirmesinin taraflarca zarar dışında bir sonuç doğurmaması Osmanlı-Habsburg ilişkileri çerçevesinde de bir “barış bilinci” doğmasına yol açmış gözüküyor.

Atçıl’a göre 16. yüzyıl ortası ve Rüstem Paşa’nın sadrazamlığı döneminde her üç taraf nezdinde ortaya çıkan bu “barış bilinci” ve bunun sonucu olarak yapılan antlaşmalar; büyük savaflara son vermesi itibarı ile uç vilayetlerin artık tampon bölgeler olarak değil beylerbeylik olarak örgütlenmesi, müteakip dönemlerde antlaşma şartlarının referans alınması itibarı ile ikili ilişkilerin kişisel boyuttan kurumsal boyuta doğru seyrinin hızlanması, artık gereksiz hale gelmesi itibarı ile padişahın kıyafetine kadar yansıma alanı bulan karşılıklı güç/gövde gösterisi çabalarının zayıflamasını, münasebetlerin stabilleşmesi sonucu sanat, mimari vb. sosyal kurumların gelişim süreçlerinin yükseliş kaydetmeye başlaması gibi önemli başlaması gibi önemli ve uzun soluklu etkileri olan sonuçlar doğurmuştur.

TAM İhtisas Konuşmaları'nun ilk programının "Yerli Bürokrat Sınıfının Ortaya Çıkışı ve Divan-ı Hümayun" başlığıyla 19 Haziran 2014 günü gerçekleştirdiğimiz ikinci ayağındaki tartışmamızın merkezinde ise Osmanlı bürokrasinde yerleşmenin, Divan-ı Hümayun'un gayrişahsi bir kurum olarak tebarüz etmesinin iddia edilenin ya da literatürde yaygınlıkla savunulanan aksine Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleşmediği tezi vardı. Zahit Atçıl, sunumunda; evvela bürokrasi araştırmalarında kırılma dönemi olarak zikredilen görüşleri değerlendirdi ve müteakiben söz konusu tezlerin aksine Osmanlı bürokrasisindeki temel kırılmanın ve dolayısıyla yerleşmenin Kanuni Süleyman döneminde gerçekleştiğini savundu. Buna göre; hanedanla kuvvetli bağları olmayan, kozmopolit ve belli bir coğrafyaya bağlılık duygusu taşımayan ve hemen hepsi Osmanlı öncesinde kurulmuş medreselerden mezun ve ilmiyeye mensup kişiler biraz da Osmanlı'nın onların idareciliğine duyduğu mecburiyet ve mahkumiyetin neticesi olarak görev başına gelmişlerdi. Fatih'in yaptığı şey ise idareyi bunlardan alarak kul taifesine devretmek değil, bilakis başka ihtiyaçlar, ki en önemlisi toprak birliğinin sağlanması, muvacehesinde başka bir elit grubu ile dirsek temasına geçmek oldu. Zira Fatih'in sadrazamlarına bakıldığında bunların tamamının, kul taifesi değil, Balkan aristokrat ailelerine mensup olduğu görülür (Bu cümleden olarak, Mesih Paşa'nın son Bizans kralının yeğeni, Dükkakinzade Ahmet Paşa'nın Arnavut duklerinin torunu olduğunu hatırlayabiliriz). Öte yandan Fatih döneminde Divan-ı Hümayun'un kendi kendine karar almaya başladığı ve Fatih'in kafesten toplantıları izlediği yönündeki görüşün de sağlıklı olmadığını belirten Atçıl; bunun Fatih'in saltanatının son evresinde ve oluşan güvenlik zaafı nedeniyle alınmış bir tedbir olduğunu Divan'a herhangi bir yetki devrinin söz konusu olmadığını altını çizerek devam etti.

Bürokrasinin yerleşmesi ile, varlığını ve geleceğini

devlete borçlu olan, kaderini devletin kaderi ile özdeşleştiren, Osmanlı müesseselerinde yetişmiş (İbrahim Paşa, Rüstem Paşa, Lütfi Paşa vb.) kul taifesini kastettiğini belirten atçıl, söz konusu dönüşümün gerçekleşmesinde Enderun'un hayatî derecede önemli bir rol oynadığını ifade etti. Osmanlı öncesi geleneklerin köleleri daha ziyade askerî alanda istihdam ettiğini belirten Atçıl, mensuplarının sadrazamlığa kadar bir çok üst düzey bürokratik kademelerde görev yaptığı Enderun'un, bu açıdan Osmanlı'ya has bir müessese olduğunun önemini vurguladı. Böylece Enderun'a dahil olmakla başlayan padişaha hizmet etme süreci Enderun'dan sonra bürokratik mevkilerde devam etmekteydi. Öte yandan, yerli bürokratların yetişmeye ve devleti idare etmeye başladığı bu dönem aynı zamanda, diğer sosyal/siyasi alanlarda da muadil temayüllerin de yükselişe geçtiği bir döneme tekabül ediyor. Sözgelimi, Osmanlı'nın kendi medrese sisteminin yerleşmesi ve kayda değer ürünler vermesinin bu devre tekabül etmesini bu zaviyeden okumak mümkün.

9 yaşında memleketinde çobanlık yapan bir çocuk iken Enderun'a girmesiyle (1510?) kaderi birden bire değişen Rüstem, sadrazamlığına dek pek çok üst düzey mevkilerde görev yapan Rüstem Paşa bürokratik kadrolardaki yerleşmenin temsil gücü yüksek örneklerinden birisidir. Daha ziyade bir arkadaş/dost ilişkisi şeklinde gelişen Pargalı İbrahim/Sadrazam - Kanuni Süleyman/Padişah ilişkisi; etnik köken, ilmiyeye mensubiyet, servet vd. faktörlere bakılmaksızın tüm bu donanımdan yoksun bir kişi olarak Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı ile beraber giderek kurumsallaşan bir seyir izlemeye başlıyor. Böylece Kanuni, bir yandan diğer ayan ve ulema ailelerine karşı son sözü kendisinin söyleyeceği olgusunu hatırlatır ve Enderun sisteminin önemini hissettirirken, diğer yandan yetkilerini Rüstem Paşa'ya/Sadrazam'a devrediyor ve bu müessesenin kurumsallaşmasını temin ediyor. Zira Rüstem Paşa döneminde sadrazamlık ve padişahlık ilişkisi; görev

alanları, yetki ve sorumlulukları tanımlanmış iki idari birimin ilişkisini dönüştürüyor. Padişah artık Divan-ı Hümayun toplantılarına riyaset etmek yahut bu toplantıları kafesten izlemek yerine doğrudan sadrazamdan sözlü/yazılı rapor almayı tercih ediyor. Bu dönemde yaklaşık 6 katı bir hacme ulaşan bürokratik yapı beraberinde bir uzmanlaşmayı, ast ve üstlere karşı sorumluluk bilincini ve bu doğrultuda alınan kararların kopyalarının tutulması gibi profesyonelleşme olarak görülebilecek gelişmelerin de yaşandığı dönemler. Osmanlı arşivlerindeki en eski mühimme defterinin başında Rüstem'in sadrazam olduğunu haber veren ifadelerin yer alması, keza, en eski ruus defterinin (1547) Rüstem Paşa döneminde tutulmaya başlanması, alınan kararların taşrada da uygulanmasının temini ve böylece merkez-taşra arasındaki idari mesafenin kısılması ya da başka bir ifade ile idarî merkezileşmenin başlaması gibi hususlar; Rüstem Paşa döneminin Osmanlı yerli bürokrasinin idareyi deruhte ettiğinin, Osmanlı'nın daha fazla "devlet" olduğunun kuvvetli işaretleri olarak değerlendirilebilir.

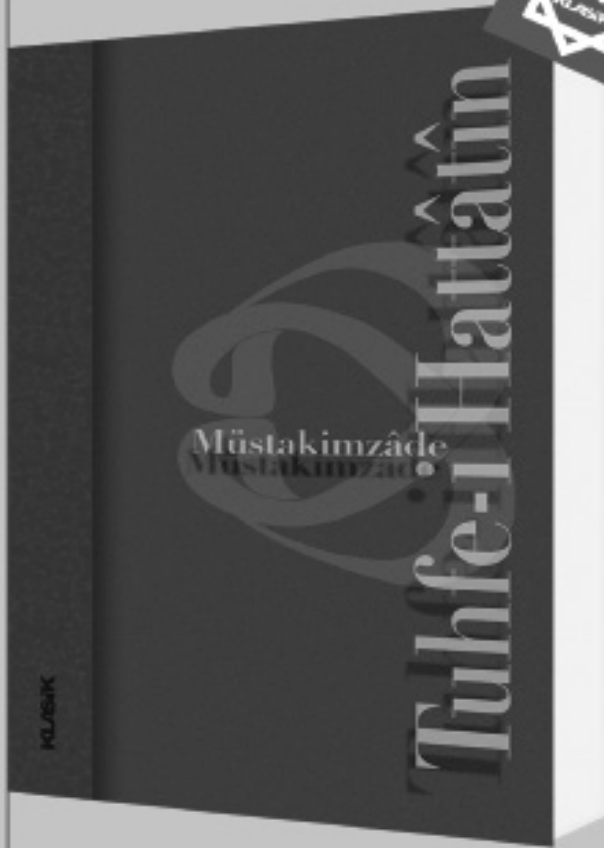
FUARDAYIZ

3. Salon
NO 207 C

TÜYAP

8-16 Kasım 2014

100
KLASİK

- Arap alfabesi ile basılan son eser
- 2066 hattat ile ilgili zengin biyografik bilgi
- Osmanlı/Türk sanat tarihinde kayıp bir halka
- Mustafa Koç'un titiz çalışmasıyla

Müstakimzâde'nin şaheseri **Tuhfe-i Hattâtîn** okurlarıyla buluşuyor.

KLASİK

Tel 0212 520 66 41-42
Faks 0212 520 74 00
satis@klasikyayinlari.com
twitter.com/klasikyayinlari

www.klasikyayinlari.com

Divân

DISİPLİNLERARASI ÇALIŞMALAR DERGİSİ

BİLİM
VE
SANAT
VAKFI

İSTEME
ADRESİ

Vefa Cad. No: 41 34134 Vefa İstanbul
Tel 0212. 528 22 22 • Faks 0212. 513 32 20
e-posta divan@bisav.org • www.divandergisi.com

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Vefa Cad. No. 41
34134 Vefa İstanbul
Tel 0212. 528 22 22 pbx
Faks 0212. 513 32 20
bsv@bisav.org.tr
twitter.com/BSV_BilimSanat
facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr